

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

НОВЕМБАР — ДЕЦЕМБАР
1973.

Уреднички одбор:

Др Војислав Бакић (главни и одговорни уредник),
др Смиља Аврамов, др Велимир Васић, др Драгаш Ден-
ковић, др Драгољуб Димитријевић, др Владимир Јова-
новић, др Љубица Кандић, др Драгољуб Кавран (секре-
тар Уредничког одбора)

Сарадници одговарају за своје написе

У трошковима издавања овог часописа учествује Заједница за науч-
ни рад СР Србије

Лектор Вера Михаиловић

Технички уредник Вукосава Манојловић

Штампа: „Савремена администрација“ погон „Бранко Боновић“ — Београд

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXI

Новембар — децембар 1973.

Број 6

ШТА ЈЕ ЗАЈЕДНИЧКО МЕЂУНАРОДНОМ И УНУТРАШЊЕМ ПРАВУ?*

Фамозно питање да ли је и међународно право заиста право треба сматрати лажним питањем, тј. погрешно постављеним. У ствари, то је чисто термилошко питање, јер одговор на њ зависи од значења које дамо термину *право*. Овом термину се може дати шире значење — рецимо, право је скуп норми које су санкционисане друштвеним јавним мњењем, — па ће се у таквом случају и међународно право сматрати правом, а може му се дати и уже значење — рецимо, право је скуп норми санкционисаних државном принудом, — па ће у том случају само унутрашње право бити „заиста“ право. Уместо вођења узалудног и жаловог термилошког спора, за науку је далеко важније да утврди стварно постојеће разлике и истоветности између две ствари које се обе називају правом, а које нису истоветне. Јер, битно је познавати тачно обадве, а није битно да ли ће се обе сматрати „заиста“ правом, правом „у правом смислу те речи“.

Чињеница да се обе те појаве називају истим називом — правом — јасно показује да морају имати нечег заједничког између себе, и то, вероватно, нечег што није сасвим безначајно. Чињеница, пак, да се води тако дуготрајан спор да ли је и међународно право заиста право као што је то унутрашње право показује, обрнуто, да између њих има и великих разлика. Наравно, у самој расправи о том питању присталице тврђе да је и међународно право заиста право више су наглашавали оно што је заједничко и једном и другом праву, док су присталице супротне тврђе чинили обрнуто. И мада је заиста навођено врло много заједничког у тој расправи, ипак нам се чини да питање није рашчишћено до краја и да неке битне ствари нису довољно подвучене. Стога ћемо покушати да овде истакнемо оно што нам се чини најбитнијим за решавање питања.

I

Да би се одговорило на питање шта је заједничко међународном и унутрашњем праву, изгледа да се мора поћи од питања како право утиче

(*) Овај прилог је био намењен споменици у част седамдесетогодишњице живота проф. Милоша Радојковића.

на друштво, одн. какво је његово друштвено дејство. Обично се то дејство схвата као циљ, задатак или, још чешће, функција права. Није наше да овде о томе расправљамо. Задовољићемо се простим и јасним, несумњивим и општеприхваћеним ставовима од којих треба поћи у одговору на ово питање.

Наиме, макако уско или широко схватили право, скоро нико неће порећи да, макар се оно и не састојало искључиво из норми, ипак су норме један од битних његових елемената. А норма не значи — с овог гледишта које нас занима — ништа друго до средство да се утиче на људско понашање и, преко овога, на стање друштва. Сходно томе, право се и ствара да би остварило неко одређено друштвено стање. Наравно, они који стварају право могу погрешити па створити такво право које не може да оствари постављени циљ, задатак, дејство. Но, то за нас овде није битно. За нас је битно шта право, за разлику од других сличних друштвених творевина, одн. система норми, остварује као своје специфично дејство, у највећем броју случајева, просечно, па чак и противно људским намерама.

Разуме се, и на питање шта право постиже у друштву, какво је његово дејство, има много и врло различитих одговора, зависно од тога с ког се ширег становишта полази. Овде није место да се та становишта ни одговори који се добијају полазећи од њих опширније излажу. Додаћемо само да највећи део тих одговора не треба одбацити, особито не без благонаклоног разматрања разлога који се наводе у њихови прилог, јер и овде терминолошки неспоразуми могу да скрију право стање ствари. Овде ћемо поћи од једног одређеног становишта и дати одговор који отуд произлази, јер нам се чини да је он најобухватнији и да погађа саму суштину ствари. При том ћемо најпре говорити о унутрашњем праву, под којим ћемо разумети норме с државном санкцијом.

Које је, дакле, дејство права у друштву? Шта се жели њиме постићи и шта се стварно постиже? Изгледа да је најспецифичније дејство права у друштву у томе да наметне интересе и вољу једног, владајућег дела друштва другом, потлаченом. По правилу, владајући и потлачени део друштва су одговарајуће друштвене класе (или, евентуално, њихови савези или, у одређеном смислу, и њихови делови). Основни такав интерес који се намеће је одржавање одговарајућег начина производње који је супротан интересима потлачених.

Кад ово дејство права у друштву, и поред низа других дејстава које оно има, ипак сматрамо специфичним, онда за то видимо два главна разлога. Први је у томе што ово дејство ниједним другим средством сем правом није могуће постићи у друштву које је раздирано непомирљивим, класним супротностима. Сва друга средства, почев од идеологије до разних друштвених организација, могу само да донекле допринесу овом резултату, али нису довољна да га у потпуности обезбеде. Други главни разлог је у томе што се иначе не би могло објаснити постојање државне принуде као санкције права.

Постојање државне принуде у праву одмах поставља и питање односа права према остварењу мира у друштву. Јасно је и на први поглед да право остварује и друштвени мир. Јер, ако се мир дефинише као

стање у коме људи не примењују један на другог физичку силу, у коме нема физичке борбе, онда је видљиво да право управо искључује ову борбу тиме што сва средства насиља усредсређује у рукама државе. Но, самим тим је видљиво да ни тај мир који се остварује правом није потпун, није мир у правом смислу речи, пошто држава сама, преко права, примењује своје насиље на оне који покушавају да га примене на друге. Другим речима, право остварује мир, али непотпун — онакав какав је и једино могућ у друштву у коме оно постоји и делује. Прави мир би био онај који би био последица непостојања сукоба интереса у друштву. Мир, пак, који остварује право није ништа друго до друга страна примене принуде.

Поред мира право остварује и друштвени ред, поредак. Не улазећи овде у расправљање о појму реда или поретка, назначимо само да под овим подразумевамо постојање одређених, друштвено утврђених односа у друштву који се редовно остварују на одређени начин, а састоје се од одговарајућих људских понашања која су тако усклађена да чине једну јединствену смисаону и функционалну целину. Овако схваћен, друштвени ред се остварује и другим средствима, а постоји и у друштвима у којима нема права. Управо, у друштвима без права ред је савршенији, јер је, као и мир, резултат непостојања друштвених сукоба интереса. Али у класном друштву реда не може бити без права — право је специфичан чинилац реда.

Заиста, ако се упореде друге друштвене творевине које донекле доприносе истом резултату — остварењу реда, — видеће се да или њихов главни циљ није успостављање реда или да оне нису у стању да га успоставе без права. Тако ни вери, ни моралу, ни пристојности, ни учтивости није главни задатак успостављање реда, који захтева тачно утврђена понашања одговарајућих субјеката у свим иоле значајним друштвеним односима, мада и ове творевине доприносе одржавању реда. У овом погледу је праву најсличнији обичај. Није зато ни чудо што је и право делимично настало из обичаја и што постоји тзв. обичајно право. Јер, као и право, и обичај тачно одређује понашање субјеката, понекад чак и прецизније него право. Али, ослоњен само на друштвену санкцију, обичај је немоћан да оствари потпун ред у класном друштву, нако му знатно доприноси.

Можемо, дакле, слободно рећи да је специфична садржина права, с овог гледишта, остварење реда у друштву, и то у много већој мери него остварење мира. Јер остварење мира, и то делимичног, само је последица битне функције права у друштву — наметања интереса владајућих, као што мир покушавају остварити (макар да у класном друштву у томе не успевају) и многе друге друштвене творевине (вера, морал итд.). Зато можемо с разлогом закључити да је остварење реда или друштвеног поретка друга битна специфичност права, после наметања интереса владајућих.

Ако сад упоредимо ова два битна дејства права — наметање интереса владајућих и остварење реда, поретка у друштву — и покушамо да одредимо њихову важност за друштво и њихов значај као основних црта

права, онда изгледа јасно да је важније остварење (класног) интереса владајућих. Право управо зато и постоји да тај интерес оствари. Одржавање друштвеног реда или поретка није ништа друго до средство за остварење тог основног дејства права, исто као што је то, са своје стране, бар донекле, и остварење друштвеног мира. Све три ствари су међу собом чврсто повезане, јер остварење (класног) интереса владајућих укључује у себе и остварење мира и остварење реда.

Треба ипак поменути да се (класни) интерес владајућих не остварује увек редом и миром. Напротив, има раздобља, дужих или краћих, у којима се он може остварити једино борбом и у разореном друштвеном реду. То су раздобља кад се услед друштвених сукоба руше мир и ред и кад се покушава успоставити нов мир и ред. У таквим немирима и нередима или владајући успевају да остваре свој интерес и задрже власт или то успевају дотадањи потлачени, поставши нови владајући.

II

Утврдили смо да унутрашње право има три главна друштвена дејства: остварење (класног) интереса владајућих, друштвени мир и ред, при чему мир и ред служе као средства за постизање првог задатка — остварење интереса владајућих. Ове констатације могу да послуже да се утврди оно битно што је заједничко и унутрашњем и међународном праву. Стога се сад може покушати утврдити како стоји с овим трима стварима у међународном праву.

Одмах треба рећи да у првом и главном друштвеном дејству права, у остварењу (класног) интереса владајућих, између унутрашњег и међународног права постоји суштствена разлика, чија је последица и битна спољна разлика ова два права — постојање, одн. непостојање државне принуде као санкције за повреду права. Напротив, у остварењу мира и реда разлике постоје такође, али нису суштствене, квалитативне, него, само квантитативне.

Ако се погледа како међународно право — а под овим разумемо само тзв. опште међународно право — остварује интерес владајућих, лако ће се утврдити да оно то чини на сасвим други начин него унутрашње право. Унутрашње право обезбеђује власт владајућих над потлаченим непосредно намећући интерес владајућих. Међународно право, пак, усклађује интересе владајућих остварујући извесну равнотежу међу њима, која, маколико била непостојана, ипак траје одређено време омогућујући саспостојање више различитих држава у оквиру међународне заједнице.

Наиме, да би државе могле да сапостоје једне поред других, оне морају уравнотежити и ускладити своје интересе, било мирним путем било ратом. У супротном, долази до ишчезавања постојећих или стварања нових држава између којих су интереси усклађени. Међународно право је значајан чинилац усклађивања тих интереса, иако, наравно, није ни издалека најважнији такав чинилац.

Да међународно право на сасвим други начин остварује (класни) интерес владајућих него унутрашње види се и по томе што га стварају,

токог дугог историјског развоја, различите владајуће класе, као што у појединим раздобљима међународних односа (какво је и ово данас) постоје истовремено различите владајуће класе које стварају и примењују једно јединствено опште међународно право. Ово право посредно учвршћује власт владајућих и доприноси остварењу њихових интереса тиме што регулише њихове међународне односе, али је битно његово дејство у овом погледу очигледно друкчије од дејства унутрашњег права.

Према томе је погрешно схватање оних који сматрају да су и међународно и унутрашње право по својој класној природи, улози и дејству истоветни позивајући се на то да је и оно „воља владајуће класе“, одн. владајућих класа, што је само други израз за изражавање мисли да право остварује интересе владајуће класе. Иако је тачно да је и међународно право, као и унутрашње, израз воље владајуће класе, ипак између њих постоје дубоке разлике, јер се иста воља у два разна права односи на две разне ствари. У унутрашњем праву она је управљена на одржавање власти над потлаченом класом, у међународном праву — на усклађивање интереса с другим владајућим класама. Из ове дубоке разлике између два права потиче и основна спољна разлика између њих — у унутрашњем праву владајућа класа примењује санкцију својим монополом физичке принуде, у међународном праву таквих санкција нема, јер нема ни таквог монопола, пошто није реч о наметању интереса владајућих потлаченима већ о усклађивању интереса у начелу једнаких правно (јер суверених), иако стварно неједнаких (по снази) држава. Али ова стварна неједнакост ипак не угрожава постојање слабих држава, јер су и оне чинилац међународне равнотеже интереса.

Што се тиче реда и мира као оних друштвених дејстава права која обезбеђују остварење одговарајућих интереса владајућих, јасно је да и међународно право обезбеђује ред и мир у односима између држава као што их унутрашње право обезбеђује унутар држава. То је, дакле, оно што је суштински заједничко унутрашњем и међународном праву. Међутим, треба снажно подвући да остварење реда и мира у међународном праву служи другој сврси него у унутрашњем праву, иако су и једна и друга сврха везане за остварење (класног) интереса владајућих.

Међутим, ако и међународно право као и унутрашње остварује ред и мир (макар и у другу сврху него унутрашње), оно их не остварује у истој мери. И ту се појављује количинска разлика између међународног и унутрашњег права. Унутрашње право по правилу ове остварује у много већој мери него међународно. Раздобља немира (особито ратова као најоштријег вида немира) и нереди у међународној заједници много су чешћи и дужа него у државама. Чак се за међународно право може заступати и мишљење да мир није за њега ништа важнији него рат, да је његов задатак исто толико да регулише рат колико и мир. То је с извесног гледишта и тачно — његов је задатак заиста и једно и друго. Али његов унутрашњи циљ, ма и неостварен, одувек је био да оствари владавину мира, да укине рат, чак да се овај прогласи за противправан, као што је то учињено с грађанским ратом у унутрашњем праву. С тог гледишта, дакле, не може се порећи да и међународно право остварује мир, иако у томе успева много мање од унутрашњег права.

Ипак, узимајући и ову напомену у обзир, треба закључити да је остварење реда у одговарајућем друштву (држави, одн. међународној заједници), оно што је пре свега битно заједничко и међународном и унутрашњем праву, а тек у другом реду је то остварење мира. Ово се може поткрепити још једним разлогом. Наиме, ни у унутрашњем ни у међународном праву није основни циљ (мада привремено то може постати!) успостављање мира по сваку цену. Напротив, циљ је успостављање мира који треба да обезбеди остварење одређеног друштвеног поретка. Мир се и руши зато што се жели рушити дати поредак и успоставити нови. Ред је, дакле, важнији од мира, који се сада са своје стране појављује као средство за остварење одговарајућег реда. Само изузетно се сматра да је бољи икакав мир, одн. икакав ред, него никакав, па се толерише успостављање мира, иако се одбацује поредак који он обезбеђује.

Као коначан закључак се може, дакле, утврдити следеће: и унутрашње и међународно право имају као најбитнији заједнички елемент остварења друштвеног реда. Тек после тога долази остварење друштвеног мира. Остварење (класног) интереса владајућих је такође заједнички елемент, али су сами конкретни интереси који се остварују у једном и другом праву суштински различити. Ако се жели, што је могуће, да се и унутрашње и међународно право сматрају двема подврстама исте врсте — права, онда се из овога може закључити да је битно друштвено дејство оба права (па, дакле, и права уопште) остварење друштвеног реда, што служи као средство остварења одговарајућег, у сваком од ова два праву различитог интереса владајућих, који је у унутрашњем праву непосредно, а у међународном само посредно класни интерес.

Право је, дакле, по својој суштинској структури средство остварења друштвеног реда, који је, опет, са своје стране, средство остварења одговарајућих, у два права различитих (класних) интереса владајућих.

др Рад. Д. Лукић

РЕЗЮМЕ

Что является общим в международном праве и в системах прав отдельных государств

Находя, что вопрос является ли международное право действительно правом, представляет собой чисто терминологический вопрос, автор в своей статье рассматривает, что является общим между международным правом и системой прав отдельных государств. В поисках общего, автор исходит из анализа общественного назначения права и устанавливает, что система прав отдельных государств имеет три главных общественных назначения: обеспечение интересов господствующего класса, общественного мира и порядка, при чем мир и порядок служат действительным средством для осуществления — первого задания — обеспечения интересов господствующей верхушки. Сравнивая это назначение с назначением международного права, автор приходит к выводу, что в первом и главном

общественном назначении права — в обеспечении интересов господствующего класса — имеется существенное различие между действующими в государстве правовыми нормами и международным правом. С другой стороны, в области обеспечения мира и порядка между этими двумя правами существуют также некоторые различия, но, по мнению автора, эти различия являются не качественными, а лишь количественными.

Исходя из этого, автор находит ошибочными все утверждения, что международное право и системы прав отдельных государств по своей классовой природе, роли и назначению являются тождественными. Не отрицая, что и международное право и действующие в государствах правовые нормы являются воплощением воли господствующего класса, автор указывает, что эта воля в указанных двух правах относится на разные вещи. В системе прав отдельных государств она направлена на поддержание господства над угнетенным классом, а в международном праве же на согласование интересов с другими господствующими классами. Из этого глубокого различия, по мнению автора, вытекает и основное внешнее различие между международным правом и действующими в государствах правовыми нормами, наличие или отсутствие монополизического принуждения для применения санкций. В силу этого, по мнению автора, общим между международным правом и системой прав отдельных государств не может быть приведенное основное общественное назначение права, а два его других назначения — обеспечение порядка и мира в обществе и в международном содружестве.

SUMMARY

What is in common to international and internal law?

Considering the question whether international law is really law as a purely terminological one, author in this article analyses what is in common to international and internal law. In searching for common, author begins from the analysis of social function of law and he establishes that international law has three major social functions: realization of interests of rulers, social peace and order, where peace and order serve for the attainment of the first task — realization of interests of rulers. Comparing these functions with the function of international law, author concludes that in the first and essential social function of law, in realization of interests of dominators, is the actual basic difference between international and internal law. On the contrary, in realization of peace and order there are also some differences between these two laws, but these differences, according to the opinion of the author, are not qualitative but only quantitative.

Therefore, the author considers wrong all affirmations that international and internal law are identical according to their class nature, role and function. He does not negate that international law as well as internal, represent the will of the ruling class, but author indicates that such will is applied to different things in these two laws. In internal law it is directed towards maintenance of domination over a submitted class, and in international law towards reconciliation of interests with other ruling classes. From these profound differences origin, according to the opinion of the author, the essential formal difference between international and internal law, the existence or inexistence of monopoly of physical compulsion for the application of the sanctions. Therefore, this essential social function of law can not be common to international and internal law, but according to the opinion of the author only other two social functions — realization of order and peace in the society or international community.

RÉSUMÉ

Qu'est-ce qui est commun au droit international et au droit interne?

En considérant la question si le droit international est en réalité le droit comme une question purement terminologique, l'auteur examine dans son article qui est commun au droit international et au droit interne. Dans ses recherches qui ont pour but de découvrir ce qu'il y a de commun entre ces deux droits, l'auteur part de l'analyse de l'effet social du droit et il constate que le droit interne a trois effets sociaux principaux, à savoir: la réalisation des intérêts des gouvernants, la paix sociale et l'ordre, auquel cas la paix et l'ordre servent de moyen pour la réalisation du premier devoir — la réalisation des intérêts des gouvernants. En comparant ces effets avec l'effet du droit international, l'auteur conclut que dans le premier et le principal effet social du droit, dans la réalisation des intérêts des gouvernants, il y a entre le droit interne et le droit international une différence essentielle. Tout autrement, dans la réalisation de la paix et de l'ordre entre ces deux droits il y a de même certaines différences, mais ces différences, de l'avis de l'auteur, ne sont pas qualitatives mais quantitatives.

C'est pourquoi l'auteur considère que toutes les affirmations sont erronées selon lesquelles le droit international et le droit interne sont de par leur nature de classe, leur rôle et leur effet identiques. Sans nier que le droit international aussi bien que le droit interne sont l'expression de la volonté de la classe gouvernante, l'auteur attire l'attention sur le fait que cette volonté se rapporte à deux choses différentes dans ces deux droits. Dans le droit interne elle est dirigée vers le maintien du pouvoir sur la classe opprimée, et dans le droit international, cependant, elle tend à la coordination des intérêt avec les autres classes gouvernantes. De cette profonde différence découle, selon l'auteur, la différence externe fondamentale entre le droit interne et le droit international, l'existence, c'est-à-dire l'inexistence du monopole de la coercition physique pour l'application des sanctions. C'est la rasion pour laquelle l'auteur considère que cet effet social fondamental du droit ne peut être commun au droit international et au droit interne, mais ce sont les deux autres droits qui leur sont communs — la réalisation de l'ordre et de la paix dans la société, c'est-à-dire dans la communauté internationale.

КОМИТЕТ ЗА УКЛАЊАЊЕ РАСНЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ — ПОЛИТИЧКИ ОРГАН ИЛИ ТИЈЕЛО СУДСКОГ КАРАКТЕРА?*

1. Чланови Комитета као „непристрасни експерти“

Чланом 8 Међународне конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације (1) предвиђено је формирање једног тијела чији је задатак, уопштено говорећи, да врши надзор над извршавањем, од стране држава уговорница, њихових обавеза предвиђених том конвенцијом. Творци Конвенције су сматрали да ће то тијело ваљано извршавати своје функције једино уколико његови чланови буду поступали објективно и непристрасно, па је у ставу 1. члана 8 речено да ће се Комитет састојати од „18 експерата високог моралног угледа и признате непристрасности“, који ће своје дужности вршити у „личном својству“, а не у својству службених представника држава уговорница.

Овакво рјешење је било предвиђено већ у првом нацрту правила о мјерама имплементације у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације, припремљеном од стране Поткомисије за спрјечавање дискриминације и заштиту мањина (2), који је, уз неке измјене (3), у Трећем комитету Генералне скупштине предложен од стране делегације Филипина (4). Иако под другим називом („Комитет за добре услуге и мирење“) и са мањим бројем чланова (11), то је, у суштини данашњи Комитет за уклањање расне дискриминације. Чињеница је, међутим, да се Комитет много боље уклапао у тада предвиђени систем мјера имплементације, него у овај данашњи у коме су његови задаци много бројнији и разноврснији од оних који су били предвиђени првим нацртом. Прије

(*) Овај рад је био намењен споменици у част седамдесетогодишњице проф. Милоша Радојковића.

(1) Текст Конвенције усвојен је у Генералној скупштини 21. децембра 1965. године. На снагу је ступила 4. јануара 1969. године, а данас обавезује близу 80 држава.

(2) Уп. док. Е/3873, annex-I.

(3) Тј. уз додатак правила о разматрању извештаја држава уговорница, садржаних у члану X нацрта Конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације који је Поткомисија подијела на разматрање Комисији за права човјека (цит. док., пар. 281), као и правила о разматрању петиција (док. цит. у прим. 4).

(4) Док. А/С. 3/Л. 1221 (repr. у General Assembly Official Records, Annexes (XX) 58, стр. 2—4).

свега, ни у нацрту Поткомисије ни у нацрту који су предложили Филипини није било предвиђено да тај комитет разматра извјештаје држава уговорница о мјерама које су оне предузеле са циљем да изврше своје обавезе предвиђене Конвенцијом. Овај задатак, који очигледно није у потпуности исто што и рјешавање спора између држава уговорница или, пак, разматрање петиција које подносе појединци или групе појединаца под јурисдикцијом неке од држава уговорница, — у оба нацрта је повјерен Економском и социјалном савјету Уједињених нација. С друге стране, овлашћења Комитета у поступку рјешавања спора између држава уговорница („у погледу тумачења, примјене и извршавања ове конвенције“) су, опет према истовјетном тексту оба нацрта, знатно већа него она која су коначно прихваћена. Наиме, док је, према тим нацртима, Комитет требало да сам до краја спроведе поступак мирења, „на бази поштовања Конвенције“, — у коначном тексту Конвенције тежиште је на *Ad hoc* комисији за мирење, која се формира и функционише у складу са одредбама чланова 12 и 13 Конвенције. Улога Комитета предвиђена у прва два нацрта и његова улога према коначном тексту Конвенције подударају се, у ствари, само с обзиром на овлашћења у погледу разматрања петиција ⁽⁵⁾.

Слиједећи исту логику, амандмани Гане на филипински нацрт (у ствари, потпуно нови нацрт правила о мјерама имплементације) ⁽⁶⁾ — у којима, као што је коначно и прихваћено, одлучујућу улогу у рјешавању спора између држава уговорница добија једна *ad hoc* формирана комисија за мирење, а главни задатак Комитета постаје разматрање њихових извјештаја — битно отступају од концепције Комитета из прва два нацрта: у складу са одредбом става 3. члана I ганског нацрта, Комитет је састављен од 18 држава уговорница у Конвенцији, тј. њихових пуномоћника, па се, разумљиво, више не инсистира ни на „непристрасности“ ⁽⁷⁾. Такво рјешење је још логичније у оквиру амандмана Мауританије (на гански нацрт) у којима се потпуно искључује рјешавање спорова између држава уговорница и разматрање петиција појединаца и група, ⁽⁸⁾ односно у амандманима Саудијске Арабије (такође на гански нацрт) у којима је процедура разматрања петиција истина задржана, али с тим да Комитет у том погледу нема никаквих овлашћења ⁽⁹⁾.

Компромисни текст, који су заједнички понудиле три од напријед помињаних делегација — делегације Гане, Мауританије и Филипина, донекле механички обједињује различите идеје садржане у поменутиим нацртима и амандманима на те нацрте. Круг надлежности Комитета преузет је у основи, из нацрта Гане, а концепција овог тијела из нацрта предложе-

(5) Члан 16 филипинског нацрта и члан 14 Конвенције.

(6) Док. А/С.3/Л. 1274/ Rev. 1 (repr. у General Assembly Official Records, Annexes (XX), 58. стр. 7—9).

(7) Ibid. стр. 7.

(8) Док. А/С.3/Л. 1289 (repr. у General Assembly Official Records Annexes (XX) 58, стр. 10).

(9) Док. А/С.3/Л. 1290 (GAOR, Annexes (XX) 58, стр. 11).

ног од стране Филипина. И то је, уз корекције које нису од принципијелног значаја ⁽¹⁰⁾, преузето и у коначни текст Конвенције ⁽¹¹⁾.

Тиме што је начелно прихваћено да Комитет треба да сачињавају „непристрасни експерти“ још ни издалека нису били ријешени сви проблеми. Требало је, наиме, утврдити извјесне гаранције непристрасности чланова Комитета. У том оквиру се, прије свега, поставило питање тијела у коме ће се вршити њихов избор. Велики број делегација у Трећем комитету је био сагласан да би непристрасност чланова Комитета била најпотпуније загарантована уколико би их бирала Генерална скупштина Уједињених нација. ⁽¹²⁾ С друге стране се, међутим, истицало да би се тиме неизбјежно (а неоправдано!) омогућило мијешање чланица Организације Уједињених нација које нису уговорнице у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације: оне би својим гласовима у Генералној скупштини (нарочито у почетку, док је број уговорница у Конвенцији још релативно мали) могле значајно утицати на примјену Конвенције, а да истовремено немају, по тој конвенцији, никаквих правних обавеза ⁽¹³⁾. Ови разлози су се показали као убједљивији, па је прихваћено да се избор чланова Комитета повјери самим државама уговорницама. Да би се, пак, онемогућило да се у Комитету, упркос прокламованој непристрасности његових чланова, ипак формира већина која би своју моћ искористила у чисто политичке сврхе, уведен је принцип „равномјерне географске дистрибуције“ мјеста у Комитету, односно „заступљености различитих облика цивилизације, као и главних правних система“ ⁽¹⁴⁾. Као брана нарушавању овог принципа установљени су доста строги услови за избор: кандидат мора, на тајном гласању, да добије апсолутну већину гласова учесника конференције пуномоћника држава уговорница (истина, рачунајући само гласове оних који су присутни и који гласају), сазване специјално у ту сврху ⁽¹⁵⁾.

Непристрасност чланова Комитета се настојало обезбиједити и избором одговарајућег система финансирања његовог функционисања. Првобитно предлагано рјешење — да држава уговорница сноси трошкове за члана Комитета који је њен држављанин — оштро је критиковано у Тре-

⁽¹⁰⁾ Изузетак у овом погледу представља донекле рјешење из члана 15 Конвенције у коме су предвиђена нека овлашћења Комитета у вези са задатком спречавања и сузбијања расне дискриминације на територијама на које се односи Декларација о давању независности колонијалним земљама и народима (уп. мој рад „Настанак и примјена члана 15 Конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације, Зборник Правног факултета у Загребу, број 1—2/72, стр. 233—243.

⁽¹¹⁾ Уп. док. А/6181 (рег. у GAOR, Annexes (XX) 58, стр. 23 и сл.).

⁽¹²⁾ У том смислу званични приједлог се појавио у виду амандмана Танзаније на параграф 1. члана VIII нацрта предложеног од стране Филипина, Гане и Мауританије (док. А/С.3/Л. 1295, рег. у GAOR, Annexes (XX) 58, стр. 25).

⁽¹³⁾ Вид. нарочито излагање представника Италије (А/С.3/SR. 1350, стр. 354).

⁽¹⁴⁾ Многе делегације су ову формулу критиковале као недовољно јасну, док се, с друге стране, указивало на то да је она у пракси Уједињених нација уобичајена.

⁽¹⁵⁾ Изузетно, у случају када неки од чланова Комитета прије истека свог мандата престане да врши своје функције, новог члана не бира конференција опуномоћеника држава уговорница, него га именује држава уговорница чији је држављанин био члан чија је функција престала, уз сагласност Комитета.

ћем комитету. Истицало се да би усвајање овог приједлога озбиљно угрозило независност чланова Комитета, њихову самосталност приликом доношења одлука, као и да би омогућило државама уговорницама да врше притисак на Комитет као цјелину онемогућавајући његово нормално функционисање (16). Стога су многе делегације у Трећем комитету дошле до закључка да непристрасност чланова Комитета може да буде очувана само уколико би се сви трошкови покривали из буџета Организације Уједињених нација (17). Опет се, међутим, показало да неподударност чланова у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације и оног у Организацији Уједињених нација представља непремостиву тешкоћу: с правом је, наиме, указано на то да није правично да чланови Организације — која се, уз то, и сама непрестано бори са тешкоћама финансијске природе — снесу трошкове функционисања органа под чију надлежност спада знатно ужи круг држава (међу којима се, поврх свега, могу наћи и државе које и нису чланови Уједињених нација) (18). Коначно усвојено рјешење ипак садржи и неку врсту компромиса између изложених гледишта: уведено је сразмјерно учешће у трошковима свих држава уговорница у Конвенцији, независно од тога да ли је њихов држављанин члан Комитета или не.

Потпуну непристрасност чланова неког међународног тијела, поготово у случају када је њихово кандидовање у потпуности у рукама држава, очигледно је немогуће остварити. Када је ријеч о члановима Комитета за уклањање расне дискриминације, илузорно је очекивати да ће државе уговорнице кандидовати појединце који не би били спремни да у Комитету свим расположивим средствима штите њене интересе. Али, то ипак не чини излишним установљавање међународних тијела судског карактера, тј. тијела чији су чланови обавезани да се у доношењу својих одлука руководе искључиво циљевима одговарајућег правног регулусања, а не својим политичким убијеђенима и афинитетима. Самим њиховим обавезивањем да поступају као непристрасни арбитри постиже се у најмању руку то да они не могу отворено бранити нечије посебне интересе. То што се у датом случају један број држава одлучио да оформи тијело у коме ће се непристрасно одлучивати о појединим питањима, показује да су оне, свака за себе, имале одређеног интереса да се то тијело тако заиста понаша. Нарушавање „правила игре“ вријећа те интересе, па ће сваки покушај пристрасног поступања изазвати неповољно реаговање њихових носилаца, односно на исту праксу осталих, услед чега може, у крајњој линији, да дође у питање цјелокупно регулусање.

У прве двије године рада Комитета нарушавање принципа непристрасности у одлучивању је било сасвим видљиво, мада се не може рећи да је узимало значајније размјере. Чињеница је, на примјер, да су готово

(16) Уп. док. А/С.3/СР. 1350, стр. 353.

(17) Исти документ (делегација Филипина); вид. такође излагање представника Индије (А/С.3/СР. 1350, стр. 352—353), Танзаније (исти документ, стр. 354), Ирака (А/С.3/СР. 1351, стр. 382), В. Британије (на истом мјесту), итд.

(18) Уп. док. А/С.3/СР. 1350, стр. 352 (делегација Грчке), стр. 355 (делегација Ирана и Обале Слоноваче); исто становиште је заступала и делегација Гане (А/С.3/СР. 1351, стр. 381) итд.

сви чланови Комитета узимали ријеч у дискусији када би на дневном реду било разматрање извјештаја „њихових“ држава и, дакако, настојали, да ситуацију у својој земљи прикажу у што повољнијем свјетлу. Члановима Комитета је свакако било сасвим јасно да то није у потпуности у складу са одредбама Конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације, па је конструисана формула према којој учешће чланова Комитета у дискусији о извјештајима „сопствених“ држава треба да послужи „само“ потпунијем „разјашњавању“ појединих мјеста у тим извјештајима, како би се рад Комитета „учинио ефикаснијим“, тј. да би се избјегло тражење „допуњских информација“ од самих држава уговорница у питању (19).

Не треба посебно наглашавати да су овим путем државе уговорнице чији су држављани изабрани за чланове Комитета дошле у — не много, али ипак — повољнији положај у односу на остале. Треба имати на уму да за углед једне државе уговорнице у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације сигурно није свеједно да ли ће њен извјештај чак и са само формалне стране, тј. са становишта његове потпуности (20), бити оцијењен као задовољавајући или не. Искрпност и јасност извјештаја је несумњиво један од показатеља спремности да се што потпуније изврше преузете правне обавезе и, у том оквиру, што ефикаснија сарадња са Комитетом. Преузимањем, макар и у најмањој мјери, улоге представника својих држава, поменути чланови Комитета су доприносили да се извјештаји тих држава сматрају „задовољавајућим“, усљед чега су се ове, у односу на остале државе уговорнице, несумњиво нашле у привилегованом положају.

Опасност од оваквог понашања чланова Комитета је у том периоду била нарочито велика због тога што још нису били јасно издиференцирани критеријуми разликовања „формалног“ и „суштинског“ испитивања извјештаја држава уговорница (21), што је могло да доведе до тога да, у датим случајевима, повољна оцјена са „формалног становишта“ добије значење повољне оцјене стварног стања у одређеној земљи.

Ситуација се побољшала након што је Комитет, слиједећи сугестије Генералне скупштине, усвојио процедурално правило којим се обавезао да позива представника одређене државе уговорнице да учествује у раду Комитета у вријеме када се разматра њен извјештај (22). Тиме су и остале државе уговорнице, поред оних чији су држављани чланови Комитета, добиле могућност да дају објашњења и нове информације непосредно, у

(19) У то вријеме још није било практиковано позивање службених представника држава на сједнице Комитета на којима се разматрају њихови извјештаји. Али, и након што је та пракса уведена, неки чланови Комитета су поставили да иступају у име „својих“ држава (вид., н. п., иступање пакистанца Dehlavi-а у току дискусије о извјештају Пакистана, — CERD/C/SR.

(20) Вид. мој рад „Мјере имплементације у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације“. Југословенска ревија за међународно право, број 3/71, стр. 357. и сл.

(21) Вид. такође мој рад (прим. 19), стр. 357—359.

(22) За текст вид. Report of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, GAOR, Twenty-seventh Session, Supplement No. 18 (A/8718), стр. 37.

току рада Комитета, и тиме донекле анулирају предност коју су ове посљедње до тада имале захваљујући томе што су се „њихови“ чланови у Комитету претварали у њихове адвокате.

Тешко је, међутим, вјеровати да ће се на неки сличан начин ублажити посљедице једне друге врсте пристрасности која се такође јасно манифестовала у досадашњем раду Комитета. Политичка груписања у савременом свијету одражавају се, наиме, и у његовом саставу. И ту се појављују „Исток“, „Запад“, „Трећи свијет“, са својим платформама и стратегијом коју спроводе у политичким органима. Манифестују се, такође, и поједини регионални антагонизми (Индија—Пакистан, Израел—Арапи). Захваљујући томе често долази и до обнављања неких дискусија које су вођене приликом усвајања текста Конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације и имале јасан политички призив. Карактеристично је, на примјер, да чланови Комитета из „источних“ земаља непрестано теже сужавању компетенција Комитета, док они из „западних“ земаља настоје да те компетенције што више прошире⁽²³⁾. При томе, дакако, нико не иступа отворено у име неке одређене политике: сви се позивају само на Конвенцију и њеног што досљеднијег спровођења у живот (што, као што је напријед речено, само по себи представља позитиван симптом, јер указује на настојање да се Конвенцијом утврђена улога чланова Комитета у некој форми ипак одржи).

Упркос видљивој „политизираности“ Комитета, он до сада због тога није отворено критикован, изузев од стране држава које су се сматрале директно погођеним неким његовим одлукама⁽²⁴⁾. То би могло да значи да државе прихватају овакав Комитет као нешто што углавном одговара постојећим приликама у међународним односима. Да ли је то и стварно тако, моћи ће се потпуније сагледати тек када Комитет отпочне да врши и своја овлашћења на основу чланова 11 и 14 Конвенције, гј. када буде учествовао у рјешавању спорова, било између држава уговорница у Конвенцији, или између држава уговорница, с једне, и појединаца унутар њихове јурисдикције, с друге стране. У оваквим ситуацијама непристрасност чланова Комитета мора бити знатно снажније изражена, далеко више него при вршењу овлашћења из чланова 9 и 15 Конвенције. Пошто ће, наиме, у таквим случајевима постојати директне оптужбе против појединих држава уговорница, биће од највеће важности да се што тачније утврде све релевантне чињенице, као и да се — када се ради о процедури предвиђеној у члану 14 — да недвосмислен одговор на питање да ли је нека држа-

(23) То је нарочито дошло до изражаја приликом усвајања Правила процедуре Комитета.

(24) Сједињене Државе су, на примјер, критиковале Комитет због тога што је он, упркос томе што Сједињене Државе нису уговорница у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације, скренуо Генералној скупштини пажњу на ситуацију у Зони Панамског канала (о томе поближе у цитираном раду у Југословенској ревији за међународно право, стр. 355—357). Сличан случај се појавио и у вези са Израелом, који такође није уговорница у Конвенцији, због дискриминаторних поступака на окупираним арапским подручјима (цит. рад, стр. 353—354).

ва уговорница повриједила права појединца, заштићена Конвенцијом о уклањању свих облика расне дискриминације.

Нема сумње да ће сам карактер ових функција утицати на чланове Комитета и принудити их да више воде рачуна о томе да су изабрани у својству непристрасних експерата. Јер, компромитовање Комитета у тако деликатним ситуацијама може да доведе до осипања чланства у Конвенцији, а тиме, практично, и до потпуног краха система који је њоме успостављен. Ипак, морале би постојати и неке убједљивије гаранције непристрасног поступања чланова Комитета. Требало би, у првом реду, обезбиједити њихову већу независност од држава које их кандидују и чији су они држављани. Један од начина да се то постигне била би њихова професионализација (коју све више намећу и неки други разлози⁽²⁵⁾), што би подразумевало и знатно продужење периода на који могу бити бирани. То би, истина, поново отворило увијек деликатно питање финансирања, али је то сада, када има близу 80 уговорница у Конвенцији, уз перспективу да тај број и даље расте, ипак проблем који не би било немогуће ријешити. Други захват би могао да иде трагом једне идеје из ганског нацрта правила о мјерама имплементације. У члану XII тог нацрта било је предвиђено формирање посебних „националних комитета“ чији би задатак био да у „првом степену“ разматрају петиције појединаца и група унутар јурисдикције неке од држава уговорница у Конвенцији. То тијело је, према замисли предлагача, требало да буде састављено од појединаца који не би имали „никакве службене везе са владом дате државе“⁽²⁶⁾. Чини се да би било цијелисходно да ово буде правило и за избор чланова Комитета за уклањање расне дискриминације. У свом првом саставу, а и данас, он је, баш на супрот поменутог рјешењу из ганског нацрта, састављен претежно од личности које су у државној служби и то често на врло високим положајима. Сасвим је јасно да се и таква лица могу *понашати* као непристрасни експерти, али они то очигледно не могу *стварно бити*. То, најзад, може да представља значајну тешкоћу за сама та лица ако се нађу у ситуацији да о једној те истој ствари, можда чак и у истом дану, одлучују у два различита својства: једном у својству непристрасног арбитра, а други пут у улози званичног представника своје државе. Тиме се, јасно, ниуколико не пориче да и лице које нема никакве видљиве „службене везе“ са владом своје земље може (или, чак, мора) да поступа пристрасно, али је ту бар *могуће* да се оно заиста понаша онако како је то предвиђено у члану 8 Конвенције.

2. Однос Комитета и Генералне скупштине Уједињених нација

Као један од кључних проблема приликом усвајања одредаба из данашњег члана 8 Конвенције, поставило се и питање везе која треба да постоји између предвиђеног Комитета за уклањање расне дискриминације

(25) Прије свега потреба његовог ефикаснијег дјеловања.

(26) Вид. прим. 6).

и Организације Уједињених нација. У свим нацртима правила о мјерама имплементације у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације предвиђала се и одређена улога појединих органа Уједињених нација. У нацрту Поткомисије за спречавање дискриминације и заштиту мањина⁽²⁷⁾ и у филипинском приједлогу, базираном на овом нацрту⁽²⁸⁾, била је, поред надлежности Генералног секретара Уједињених нација, предвиђена и надлежност Економског и социјалног савјета и његове Комисије за права човјека у поступку разматрања извјештаја држава уговорница. У истим нацртима је било предвиђено право Генералне скупштине да бира чланове Комитета за добре услуге и мирење и обавеза тог Комитета да Генералној скупштини подноси годишњи извјештај. Била је, такође, предвиђена и надлежност Међународног суда правде и то у два случаја: као обавезана, ако поступак пред Комитетом не доведе до рјешења спора, и као факултативна за остале спорове везане за тумачење и примјену Конвенције, „у ствари која се налази у оквиру компетенција Комитета”.

У нацрту који је у Трећем комитету предложила Гана⁽²⁹⁾, отпале су у потпуности надлежности Економског и социјалног савјета и Комисије за права човјека. Отпало је и овлашћење Генералне скупштине да бира чланове Комитета (ово је, као што је већ речено, повјерено самим државама уговорницама). Надлежност Међународног суда правде учињена је у цијелости факултативном, тј. у сваком случају условљена пристанком свих страна у одређеном спору. Било је, међутим, предвиђено право Комитета да, у случају да држава уговорница, унутар одређеног периода, одбије да изврши препоруку садржану у извјештају Комисије за мирење или у одлуци Међународног суда правде, — може Генералној скупштини или Савјету безбједности препоручити примјену мјера које би ту уговорницу принудиле да се повинује поменутиим препорукама.

У амандманима на ова два нацрта појављују се и друге варијанте. У амандману групе јужноамеричких држава на филипински нацрт⁽³⁰⁾ надлежност Економског и социјалног савјета и Комисије за права човјека проширена је (упоређујући је са надлежношћу предвиђеном у филипинском нацрту) њиховим овлашћењем да примају и разматрају петиције. Сједињене Државе су, са своје стране, предлагале да се избор чланова Комитета за добре услуге и мирење повјери, умјесто Генералној скупштини, Међународном суду правде⁽³¹⁾. Истим амандманом је било предложено да се извјештаји Комитета не упућују Генералној скупштини, него Комисији за права човјека. У амандманима Мауританије на гански нацрт⁽³²⁾ однос Комитета и Организације Уједињених нација своди се на њихову међусобну „сарадњу” и обавезу Комитета да Генералној скупштини подноси годишњи извјештај о својим активностима.

(27) Вид. прим. 2).

(28) Вид. прим. 4).

(29) Вид. прим. 6).

(30) Док. А/С.3/Л. 1268 (GAOR, Annexes (XX) 58, стр. 6).

(31) Док. А/С.3/Л. 1271 (GAOR, Annexes (XX) 58, стр. 6).

(32) Док. А/С.3/Л. 1289 (GAOR, Annexes (XX) 58, стр. 10).

Конечна рјешења су преузета углавном из ганског нацрта, тако да се однос између Организације Уједињених нација и Комитета за уклањање расне дискриминације појављује у основи као његов однос према Генералној скупштини. У дискусијама које су вођене у Трећем комитету појавила су се врло различита гледишта о природи тог односа. У суштини се радило о два опречна становишта: према једноме од њих, Комитет би, упркос томе што га не бира Генерална скупштина, требало сматрати њеним органом; према другом схватању, Комитет је орган самих држава уговорница, у суштини независан од Генералне скупштине. У прилог првоме од ова два гледишта иде несумњиво околност да је заштита права човјека, посебно његова заштита од дискриминације на расној основи, нешто за шта је заинтересована цијела међународна заједница, а не само државе уговорнице у Конвенцији о уклањању свих облика расне дискриминације, из чега би слиједило да се Генералној скупштини, у којој је представљена огромна већина чланова те заједнице, не може оспорити ни право да утиче на спровођење у живот одредаба те конвенције⁽³³⁾. С друге стране се, међутим, такође с пуним правом истицало да не могу бити призната једнака права уговорницама у Конвенцији и државама које су у односу на примјену те конвенције само „посматрачи”, тј. које нису преузеле правне обавезе из те конвенције. По мишљењу делегата Француске, задатак надгледања спровођења у живот одредаба Конвенције могао би се Генералној скупштини повјерити тек онда када дође до подударности између круга чланица Организације Уједињених нација и круга уговорница у Конвенцији⁽³⁴⁾.

Постојећи текст Конвенције представља покушај да се изнађе компромис између супротстављених гледишта. Права држава уговорница у Конвенцији заштићена су тиме што искључиво оне одлучују о саставу Комитета. Интерес, пак, међународне заједнице у цјелини за спрјечавање и сузбијање расне дискриминације ма гдје се она појављивала, задовољен је установљавањем обавезе Комитета да Генералној скупштини подноси редовне годишње извјештаје о својим активностима.

Ничим, међутим, није прецизирано каква су овлашћења и обавезе саме Генералне скупштине у односу на Комитет за уклањање расне дискриминације, односно у вези са извјештајима које јој овај подноси. Сам факт подношења извјештаја упућује на однос подређености и надређености. Уколико би то био случај и када је у питању однос Комитета и Генералне скупштине, овој посљедњој би, у ствари, било дато право да надгледа рад Комитета а тиме, посредно, и понашање држава уговорница у Конвенцији. Другим ријечима, тежиште у спровођењу мјера имплементације било би на Генералној скупштини, а Комитет би у том систему играо улогу неке врсте првостепеног органа. Осјећајући ове консеквенце установљавања обавезе Комитета да Генералној скупштини подноси извјештаје, неке делегације су у току дискусије у Трећем комитету инсистирале на томе да се та обавеза елиминише. „Ако Генерална скупштина треба да надгледа рад Комитета”, питао је представник Танзаније, „чему онда слу-

(33) Вид. излагање југословенског представника у Трећем комитету (А/С.3/СR. 1350, стр. 355).

(34) На истом мјесту.

же гаранције о непристрасности његових чланова када сама Генерална скупштина ризикује да доноси одлуке под утицајем разлога чисто политичке природе?"⁽³⁵⁾.

Чини се да управо у формулацији овог питања лежи и одговор на питање о природи односа између Комитета и Генералне скупштине. Комитет, као што је напријед показано, није случајно успостављен као тијело састављено од непристрасних експерата. Његов је задатак да се у свом раду примарно руководи начелом „материјалне истине“, тј. да што објективније утврђује чињенице релевантне за просуђивање мјере у којој се нека од држава уговорница придржава одредаба Конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације. Да би што потпуније одговорио том свом задатку, Комитет мора да буде што независнији, не само у односу на државе уговорнице, него и у односу на све друге политичке чиниоце који би имали интереса да утичу на његов рад, дакле, и у односу на саму Генералну скупштину. Треба имати на уму да Комитет не доноси само опште одлуке („опште препоруке“), него и одлуке које се односе на државе уговорнице појединачно. У Генералној скупштини, у којој се одлучује политички, тј. у којој, као што је истакнуто и у излагању делегата Танзаније, државе заузимају ставове руководи се својим политичким интересима, — не постоје гаранције да ће сваки појединачни случај бити једнако објективно и непристрасно третиран. Генерална скупштина би, стога, требало да се уздржи од оваквог упуштања у оцјењивање активности Комитета. Смисао извјештаја Генералне скупштине од стране Комитета за уклањање расне дискриминације је искључиво у томе да се овом, данас несумњиво најзначајнијем органу свјетске организације, омогући да се у вођењу борбе против расизма у савременом свијету ослони и на стручна мишљења тијела чије одлуке, управо због тога што се ради о тијелу у коме се одлучује објективно и непристрасно, треба да имају изузетан ауторитет.

Др Александар Пелеш

РЕЗЈУМЕ

Комитет по борбе с расовой дискриминацией — политический орган или же орган судебной природы

Статья делится на две части. В первой автор проводит анализ порядка вынесения решений в Комитете по борьбе с расовой дискриминацией в свете интенций редактора Конвенции об отмене всех видов расовой дискриминации а также в свете практической деятельности Комитета и отдельных его членов. Автор приходит в выводу, что несмотря на ясно заложенное в Конвенции требование к членам Комитета выступать непристрастными арбитрами, в ходе деятельности Комитета были замечены случаи грубого нарушения заложенного принципа.

Во второй части автор рассматривает взаимоотношение Комитета и Генеральной Ассамблеи. Констатируя, что при выработке Конвенции существовали две концепции — одна, по которой Комитет должен быть органом

(35) Уп. док. А/С.3/SR. 1351, стр. 383.

Генералној ассамблеји, и вторая — по којој — Комитет должен бы рассматриваться совершенно самостоятельным органом, автор приходит к выводу, что в Конвенции до конца проведена вторая концепция. Что же касается обязанности Комитета направлять Генеральной ассамблее годовые отчеты (что бы смахивало на установление между ними иерархических взаимоотношений), автор находит, что смысла данного обязательства заключается в предоставлении Генеральной ассамблее, в ее международной борьбе против расизма, возможность опереться и на компетентное заключение органа, решения которого выносятся объективно и беспристрастно и потому приобретают силу исключительного авторитетного мнения.

SUMMARY

— *Committee for elimination of racial discrimination — political organ or body of juridical character?* —

The work is divided in two sections. In the first part author analyses decision — making procedure in the Committee for elimination of racial discrimination, in the light of the intentions of redactors of the Convention for elimination of all forms of racial discrimination, as well as in the light of the practical functioning of the Committee and of some of its members, Author comes to the conclusion that, in spite of the fact that Convention demands from the members of the Committee to act as impartial arbiters, during the works of the Committee this principle was violated in a considerable measure.

In the second part of the work author examines the relations between Committee and the General Assembly. After considering that during the creation of the Convention two conceptions existed — first one, according to which Committee was supposed to be an organ of General Assembly, and second, in accordance with which it was to be a completely independent body, author comes to the conclusion that second alternative was adopted in the Convention. As for the obligation of the Committee to give annual reports to the General Assembly (which could indicate a type of a hierarchical relation between them) author believes that the substance of this obligation — is to enable General Assembly, in leading the international struggle against racism, to rely upon expert opinions of the body in which decisions are made objectively and impartially and therefore ought to have special authority.

RÉSUMÉ

Le Comité pour l'élimination de la discrimination raciale — organe politique ou corps de caractère judiciaire?

Le travail est divisé en deux parties. L'auteur analyse dans la première partie le mode de l'adoption des décisions dans le Comité pour l'élimination de la discrimination raciale, à la lumière des intentions des rédacteurs de la Convention relative à l'élimination de toutes les formes de discrimination raciale, ainsi qu' à la lumière de l'activité pratique du Comité et de certains de ses membres. Il arrive à la conclusion que, nonobstant le fait qu'il est tout à fait évident que la Convention exige des membres de se comporter comme des arbitres impartiaux, ce principe a été largement enfreint au cours du travail du Comité.

Dans la deuxième partie du travail l'auteur étudie le rapport entre le Comité et l'Assemblée générale. En constatant qu'au cours de l'élaboration de la Convention il y avait deux conceptions — l'une, selon laquelle le Comité devait être l'organe de l'Assemblée générale, et l'autre, conformément à laquelle il devait être un corps entièrement indépendant — l'auteur conclut que finalement dans la Convention cette deuxième conception a été agréée. En ce qui concerne l'obligation du Comité de présenter annuellement à l'Assemblée générale un compte rendu (ce qui indiquerait une certaine sorte de rapport hiérarchique entre eux), l'auteur considère que le sens de cette obligation consiste en ce que l'Assemblée générale aurait la possibilité de s'appuyer, dans sa lutte internationale contre le racisme, sur les opinions compétentes d'un corps dont les décisions, justement parce qu'il s'agit d'un corps dans lequel les décisions sont prises objectivement et impartialement, doivent avoir une autorité exceptionnelle.

ОБРАЗОВАЊЕ И ЗАПОШЉАВАЊЕ ДИПЛОМИРАНИХ ПРАВНИКА СР СРБИЈЕ

— Постигнути резултати у образовању и запошљавању правничких кадрова као нужан предуслов за рад на реформи правних факултета —

У живом интересовању за резултате рада високог школства у нас се већ дуже времена воде расправе о многим питањима рада високошколских установа и објављују бројни документи. Неки од тих докумената региструју стање образовне ситуације, други, оцењују могуће перспективе развоја образовања, трећи, упоређују домаћа искуства са искуствима других земаља итд. У већини тих докумената од којих неки представљају својеврсне анализе високог школства Србије, већ дуго и отворено се говори о низу најразноврснијих проблема које покреће живот и рад ове образовне сфере. Изузетно велик број проблема у овој области образовања објашњава се чињеницом да је високо школство веома сложена категорија која не представља само скуп ступњева, смерова и врста школа, већ један веома компликован механизам састављен од мноштва елемената тесно везаних за питања: територијалног размештаја високошколских установа, њихове материјалне основе, вођења наставног процеса, стања наставних планова и програма, учбеника, запошљавања кадрова које оне припремају и сл. С друге стране, на резултате активности ових установа делује још читав низ фактора, како оних који имају свој основ у организацији тих установа и рада у њима, тако и оних који леже изван система високог школства.

У досадашњим расправама о раду и успеху високог школства Србије издвајају се углавном три питања, управо, три повода за њихову анализу. Први, који високо образовање третира као садржај у којем се најчешће, инсистирајући на негативним оценама рада високог школства исказују потребе за делимичним или тоталним реорганизацијама овог степена школства, познатијим под именом „реформа универзитета”, други, који се односе на материјални положај високог школства, адекватније речено, на ниску материјалну основу овог школства и трећи, најновији, а истовремено и најсложенији, који носи садржај једне или више криза високог школства, или како је то недавно у једној прилици и речено, израз „образовне кризе друштва изазване неспоразумима и кризним појавама у друштву поводом образовања на нивоу високог школства.”

Овако постављена питања о образовању у високом школству учинила су да се расправе о статусу, деловању и резултатима рада високог школства у нас воде већ више од двадесет година. Из те дугогодишње дискусије у којој су дошли до изражаја готово сви аспекти и многа питања живота овог школства, а коју су пратила бројна документа и званичне оцене, проистекло је више предлога и одлука међу којима су најдоминантније: да се постојећи капацитети што је могуће више прошире, да се рад установа овог школства учини што ефикаснијим и продуктивнијим и да се знања које оне дају, ускладе са потребама друштвеног и привредног живота.

Практично остварење ових захтева пролазило је веома сложен и противречан пут. Рад и развој високог школства Србије, услед одсуства једне опште дугорочније концепције о његовом организовању и функционисању, текао је стихично. У таквом развоју није било вођено рачуна о стварним потребама друштва за високо стручним кадровима, нити се тежило за оном врстом образовања која у датој ситуацији најбоље одговара и полазницима тог образовања и интересима развоја друштва, а што је неминовно морало да има за последицу несклад између друштвених циљева и друштвене стварности, између система школства и друштвене средине у којој је тај систем живео и деловао, као и између друштвеног захтева за образовањем на овом нивоу школства и способности школства да одговори том захтеву.

У таквим условима уместо плана, развојем високог школства управљају: притисак све већег броја људи за што вишим образовањем, надајући се, што је усталом сасвим природно, да ће им високо образовање помоћи да стекну бољи положај у друштву, затим свесно повећање „стопа учешћа у високом образовању“ које је друштво предузело видевши у њему један од предуслова за друштвени и привредни просперитет, и најзад, позната демографска кретања на подручју СР Србије.

Ношен овим подстицајима, развој и рад високог школства постигао је видне резултате. Многи заинтересовани а и позвани да оцењују рад и развој овог школства чинили су то не устручавајући се да на сасвим глобалним, уопштеним показатељима о раду високог школства, извлаче закључке о његовом успеху или неуспеху. На основу таквих налаза предлагане су и прописиване мере међу којима се најчешће јављају реформе што потврђује и податак да је у току последњих двадесет година у високом школству Србије било више од 60 реформи. (1)

У предлаганим и усвајаним реформама обично је захватан читав систем, занемарујући образовну ситуацију у појединим гранама наука, појединим факултетима као деловима тог високошколског агрегата, што се за наше услове рада у којима је готово немогуће ићи на унифицира-

---

(1) „Приказ проблема и ставова у документима и публикацијама“ Комисија Председништва СКЈ за образовање и Одељење за политику СКЈ у области образовања, науке и културе, Београд, септембар 1969.

ње тако различитих факултетских средина показало као крупна грешка. Видан израз таквог односа уочавамо у бројним расправама; о реформи високог школства, о материјалном положају и друштвеном самоуправљању на универзитету, као и у дискусијама о питањима: какав универзитет желимо, каква је улога универзитета у нашем друштву, где је место универзитета, какво је друштвено самоуправљање на универзитету и сл.

Реперкусије оваквог макроскопског гледања на проблеме високог школства видљиве су данас. Невођење рачуна о појединим деловима високог школства, пре свега о појединим факултетима као његовим најмаркантнијим организацијама, о њиховом месту, положају и условима под којима образују специфичне стручњаке, њиховим проблемима, њиховим односима према друштву, најзад и о њиховим резултатима, — имало је за последицу да су изостале праве основе на којима мора да почива сваки рад на мењању дотадашње праксе. До овог пропуста дошло је, пре свега, због одсуства систематског праћења и проучавања стања, развоја и односа у образовној делатности појединих факултета, непостојање изграбених параметара и критеријума за процену успеха у раду и ефикасности наставног процеса. Један од разлога за овакво стање је и недовољна заинтересованост за питања запошљавања кадрова које факултети образују.

Да је овакав однос према високом школству неприхватљив говори и најелементарнија чињеница, а наиме, да слично односу зависности дела према целини, јединке према скупу коме она припада, привредног предузећа и привреде, стоји и чврст однос између појединих факултета и високог школства као агрегата свих установа за образовање.

Као што привредни систем зависи од привредне активности радних организација, исто тако од активности појединих факултета и других установа високог школства и њиховог „привређивања“ зависи успех система високог образовања, па можда и више од тога и читав друштвени живот дате средине.

И на образовну делатност као и на привредну активност ваља гледати као на један облик „производње“. И факултети су нека врста „фабрика“, „погона“ који „производе“ кадрове који су итекако значајан елемент производних снага у друштву. У производњи кадрова, баш као и у материјалној производњи, факултети су организације које познају добро, економично, рационално и ефикасно „пословање“ за разлику од лошег, неефикасног и нерационалног које ствара „губитке“. Као и привреда и образовна „предузећа“ познају своје „input-e“ и „output-e“, свој „финални производ“, своју „недовршену производњу“, свој „полупроизвод“ које они слично привредним предузећима морају да „дорађују“, „усавршавају“ и „контролишу“ у погледу обима, квалитета, употребљивости и корисности.

Иако је све ово, више-мање познато, односно нешто што се само по себи подразумева, ипак су се сва питања рада високог школства сводила готово искључиво на макро прилаз, што практично значи да се интервенисало уопштеним документима, тезама и смерницама, као акцијама

за деловање иако то оне никад нису биле нити су могле да буду из два разлога: први, што смернице као средство широке мобилизације друштвених снага најчешће нису настајале на довољном и добром познавању и објективним анализама рада свих установа које чине високо школство овог подручја и друго, што у тим смерницама по правилу нису нашле места конкретне мере и методи који би омогућили да се примена појединих одлука проверава у смислу њихове оправданости, дејства и ефеката.

Имајући у виду овакве пропусте није чудно, ако се данас констатује да један број предузиманих реформи у високом школству није успео, да су неке, опет, ишле само до пола пута и да су узевши их све заједно, дале веома скромне резултате у односу на уложене напоре. У присуству оваквих сазнања оправдано је и логично што се увиђа потреба за једном новом, далеко радикалнијом реконструкцијом организације и функционисања високог школства на подручју Србије, — за једном новом реформом, што је однедавно и прихваћено као један од приоритетних задатака друштва у целини и свих високошколских установа овог подручја.

Поучени искуствима прошлости рад на овој новој реформи високог школства у нас, морао би да отпочне од једне основе за дијагностику стања и стратегије развоја овог школства у целини и свих његових делова појединачно и друштвених потреба за кадровима које они оспособљавају.

Полазећи од ове идеје и овако схваћеног захтева за савременом реформом високог школства у Србији, желели бисмо да наш прилог буде један покушај да се из опште проблематике високог школства овог подручја издвоји образовна делатност само једне високошколске институције и то правних факултета и преиспита њихова образовна ситуација са циљем да се у њој представи стварност која би послужила као објективна основа за рад на реформи.

Образовање правника има значајно место у високом школству СР Србије

За издвајање образовне делатности правних факултета из општег оквира високог школства Србије мотивисани смо, поред већ поменутих разлога и већим бројем других повода и околности које ћемо овде изложити као сплет фактора који подстичу на проучавање образовне ситуације правних факултета, наводећи их без неког нарочитог реда.

За разлику од многих других земаља у којима се повремено у дужем или краћем временском периоду јављала нека врста опозиције према образовању правничких кадрова с највишом стручном спремом, у Србији је већ одавно прихваћено схватање да је за обављање бројних друштвених служби потребна категорија правника образованих у систему високог школства;

Право и правни инструменти као средства уређења, усмеравања и развитка друштвених односа одиграли су значајну улогу у признавању правних факултета Србије као друштвених установа од великог значаја и утицаја;

Правни факултети Србије су установе образовања чија је основна функција да припремају и образују правничке стручњаке који су позвани да својим радом и стручношћу доприносе развоју нових, самоуправних, социјалистичких друштвених односа и да с другим стручњацима овог подручја, носе његов даљи развој и прогрес;

Делокруг рада правника као друштвеног радника најширег формата, веома је разноврстан и обиман. Правник је у нашим животним и радним условима неопходан сарадник у судству, тужилаштву, привреди, образовању, здравству, научној делатности и другим областима привредног и непривредног живота у својству великог броја звања и професија: судија, адвокат, директора, секретара, саветника, научних радника, правних референата и сл.

Међутим, о основним проблемима рада на образовању правника написано је веома мало и на начин који друштву није обезбеђивао ни најбитније чињенице о томе раду.

Видан израз оваквог понашања је уобичајена пракса да се у јавности и у стручним кадровским анализама истиче дефицитарност неких факултетски образованих стручњака, која се често и пропраћа утврђивањем временских периода у којима се може очекивати њихов довољан прилив. Тако, на пример, процењује се да ће потребе за економистима бити подмирене тек кроз 17 година, машинским инжењерима тек кроз 10, саобраћајним инжењерима кроз 11, лекарима кроз 4 године итд., док се о потребама за правничким кадровима готово никада не говори на такав начин или се уопште и не говори. Овакав је став крајње неоправдан, када се зна да се више пута у развоју високог школства Србије догађало да међу свим факултетима једино правни факултети нису били у стању да подмире ни потребе просте репродукције запослених, што убедљиво документује и негативна разлика између броја дипломираних студената права и потреба за правницима. (2) Да се ова ситуација не би тумачила као феномен прошлости, подсећамо и на најновије податке о кадру дефицитарних занимања према којима у радним организацијама само ужег подручја Србије у 1973. недостаје 761 дипломирани правник, а што чини једну шестину свих потреба за дипломираним стручњацима. (3)

На четири правна факултета СР Србије у Београду, Новом Саду, Нишу и Приштини и деташованом Одељењу београдског Правног факултета у Крагујевцу у школској 1972/73. активно студира преко 17.000 редовних и ванредних студената (4) што представља више од половине свих студената правних факултета у Југославији, односно 17,6% свих студената у високом школству Србије.

---

(2) „Економско-финансијски показатељи у области позивног образовања” — Републички завод за статистику, Београд, октобар, 1971. стр. 19.

(3) „Преглед кадра дефицитарних занимања у 1973.” — Републички завод за запошљавање, Београд, август 1973. стр. 26.

(4) „Уписани и дипломирани студенти Србије” — „Билтен” Републичког завода за статистику, Београд, јул 1973.

За последњих двадесет година на правним факултетима Србије дипломирало је 13.500 студената, а промовисано 147 магистара и 303 доктора наука.

Правни факултет у Београду, најстарија установа за образовање правника Србије води у својој евиденцији 17.800 студената ⁽⁵⁾ што је по обиму знатно више од броја студената свих високошколских центара предратне Југославије ⁽⁶⁾ или више од броја укупне популације у 26 општина СР Србије. ⁽⁷⁾

Као и високошколски систем у целини и правни факултети Србије имали су на свом развојном путу много тешкоћа услед којих нису увек били у могућности да одговоре на захтеве које је постављао живот. Недостатак материјалних средстава, изузетно велик притисак младих генерација на правне факултете, релативно низак ниво ефикасности и продуктивности студирања, — дугорочни су и упорни пратиоци рада ових установа и сваки од њих, понајчешће сви заједно, изазивали су озбиљне поремећаје и доводили до, како се то радо данас назива, криза и у овој области високог образовања.

Опште је познато да је материјални положај студената правних факултета веома тежак. У последњих неколико година он се и осетно погоршао укидањем основног закона о стипендијама које су бројне радне организације овог подручја схватиле као укидање саме институције стипендирања. О овој појави има, на жалост, много доказа. У 1952. години на београдском Правном факултету примало је стипендије нешто преко 8% редовних студената. Десет година касније стипендије прима преко 18%, а данас свега 2%. Слична се кретања запажају и у другим центрима за образовање правника. У Новом Саду у 1961. стипендије је од стране најразличитијих стипендитора добијало 16,7% редовних студената, данас само 4%. У Нишу је пад броја стипендиста још већи. У 1961. стипендирано је 29%, данас, мање од 1%. У Приштини, у првој години оснивања Правног факултета, стипендије је примало 37% редовних студената, док према најновијим подацима стипендије добија само 13% редовних студената свог Факултета. ⁽⁸⁾

Најзад, ова грана високог школства, као и високо школство у целини било је у својој дужој историји изложено бројним и врло честим реформама. Већина њих је дала позитивне резултате, мада је било и таквих које су, због својих особености водиле у неуспехе па и назадовања. До-

(5) Податак публикован у „Годишњем извештају Правног факултета у Београду, 1971. који садржи следеће категорије студената: 2.356 студената који су се први пут уписали на Факултет, 2.479 студената из старијих генерација, 1.920 апсолвентата и 11.045 студената који на основу уписаних семестара полажу испите у свим редовним и месечним испитним роковима.

(6) „Статистички годишњак Државне статистике за 1940.“, Београд, стр. 366.

(7) „Први резултати пописа становништва и станова 1971.“ РЗС, Београд, „Саопштења“ бр. 95, мај 1971.

(8) „Високе школе“, „Статистички билтен“ — СЗС, Београд бр. 120/53, 50/55, 59/56, 94/57, 120/58, 156/59, 204/61, 397/66, 439/66, 622/70 и 670/71.

брим делом и због овога, данас се Правни факултети Србије опет налазе пред новом реформом коју предузимају у условима:

— одсуства концепције изградње високошколских кадрова, посебно правничких;

— недостатка плана кадровских потреба уопште и потреба за правничким кадровима, посебно;

— неповољне пропорције студената према статусу студија;

— недовољног броја наставног особља и сарадника у настави;

— недопустиво малог броја наставничког подмлатка;

— релативно ограничених материјалних средстава које реализује Заједница за образовање одобравајући допринос само за школовање студената који су се у текућем семестру уписали као редовни, што значи да су из критеријума за утврђивање доприноса изузете веома масовне категорије студената: поноваца, апсолвената, студената последипломске наставе, а који озбиљније ангажују рад наставног процеса и администрације факултета;

— изузетно ниских ефективних трошкова редовног школовања по једном студенту према којима су правни факултети, у последње две године, иза свих других факултета Србије.

За оцену релативног значаја овог последњег места нека послужи ових неколико обавештења. Из поређења просечних годишњих трошкова редовног школовања по једном студенту правних факултета Србије, са просечним годишњим трошковима редовног школовања по једном студенту осталих факултета, произилази да трошкови редовног школовања једног студента права чине само једну петину просечних трошкова по студенту ветеринарских факултета, једну четвртину по студенту рударско-геолошко-металуршких факултета, трећину трошкова по студенту технолошких и грађевинских факултета, нешто мање од половине трошкова по студенту природно-математичких, саобраћајних и пољопривредних факултета.

У погледу износа редовног школовања по једном студенту, правни факултети значајније заостају иза свих факултета из групе факултета друштвених наука. Колика су одступања показује им ових неколико индекса. Трошкови редовног школовања по једном студенту факултета политичких наука виши су од просечних трошкова школовања правника за 82%, за студенте економских факултета за 43%, за студенте филозофских факултета за 36%, а за студенте филолошких факултета, иначе претпоследњих у ранг-листи висине трошкова, такође већи за 25%.

Што се тиче трошкова редовног школовања по једном дипломираном студенту правни факултети су опет у неповољној ситуацији, мада не и последњи. Последње место са сасвим незнатном разликом припада филолошким факултетима. (9)

— — —

(9) „Економско-финансијски показатељи у области позивног образовања” — Републички завод за статистику, Београд, I свеска, октобар, 1971.

У ових неколико, најсумарније изложених околности, понашања и битнијих чињеница о улози, месту, значају и могућностима правних факултета Србије и резултата које су постигли у својој редовној активности, којих смо сви ми учесници у раду на образовању правника одавно и дубоко свесни, садржани су и значајни поводи за издавање правних факултета Србије из оквира опште проблематике виског школства и за њихово детаљније истраживање.

У једној свеобухватној програмској скици истраживања резултата рада на образовању правника, а на основу поменутих подстицаја, ваљало би да се нађе што је могуће више циљева.

На првом месту да се таквим истраживањима укаже на неопходну потребу изучавања свих аспеката живота и рада правних факултета и друштвеног захтева за кадровима које они припремају.

Друго, да се шира, пре свега стручна јавност упозна са оним што је битно у делатности установа за образовање правника.

Треће, да се праћењем живих сведочанстава о раду, о успесима и неуспесима сазна да ли се ради добро или лоше, напросто да се унесе више светла у проблематику рада ових установа.

Четврто, да се емпиријском анализом изграде довољно стабилна, а истовремено и довољно еластична мерила и оквири за њихово деловање које би их убудуће ослободило непријатног лутања и препуштања догађајима.

Пето, да се истраживања проблема овог школства поставе тако да допринесу разумевању нове реформе и њеном што скоријем и потпунијем остваривања итд. итд.

Велик број питања које покреће овакав садржај интересовања и њихова различитост с једне стране и недовољност емпиријске грађе неопходне за обраду и документацију с друге, озбиљне су препреке да се истраживању образовне ситуације правника приђе на овакав свеобухватан начин. Посебан проблем представља и чињеница да резултати рада ових установа за образовање не зависе само од фактора образовне средине, већ у великој мери и од оних који припадају друштвеној, економској и културној средини ове Републике.

Суочени са оваквом ситуацијом, а у жељи да пружимо максималну информацију у погледу могућих циљева истраживања и да проучавање појавних облика рада у образовању правника пренесемо и на нека најбитнија подручја и области живота Србије који ову сферу рада помажу и којима она служи, желели бисмо да у овом напису изведемо једну што је могуће целовитију квантитативну, динамичку анализу учинка система школовања правника и адекватности тог учинка потребама друштва.

У основама овако замишљене квантитативне анализе коју излажемо на следећим страницама стоји неколико најбитнијих параметара о резултатима рада факултета и карактеристикама друштвеног захтева за правницима као најпогоднијих и осведочених израза за прибављање одговора на питања: да ли је данашња образовна ситуација правних факултета објективна последица изградње и усавршавања система школства, или нечег другог, што још није довољно познато и сагледано, да ли је развој овог школства задовољавајући, да ли је темпо овог развоја могао да буде

бржи и више прилагођен потребама, ко су корисници правничких кадрова и како се они користе?

Наглашавање динамичког аспекта у овој анализи има два циља. Први, да правне факултете представи као један организам који је изграђиван и уобичајаван релативно дуго, под дејством многих интервенција и сопствених иницијатива и тежњи, остајући и поред тога довољно отпоран и способан да се прилагоди приликама и други, да омогући упознавање са битним ефектима рада израженим преко једног објективног погледа у прошлост са сврхом да прошло искуство послужи за доношење прогноза за будући развој — даљу перспективу развоја.

Кад је реч о поводу и садржају овог истраживања сматрамо за потребно да нагласимо да у подухвату који предузимамо не видимо никакву тренутну потребу, нити неки од неопходних услова за обављање неког одређеног задатка, већ напротив, почетак једног, за наше време и наше услове преко потребног и дугорочног ангажовања на анализи резултата рада овог школства, која мора да постане основа за његову нову реформу и изградњу стратегије развоја овог школства, који би у већој мери него досадашњи, одговорно потребама друштва, науке и правне праксе.

Развој основних категорија учесника у образовању правника у СР Србији

Опште карактеристике стања и развоја ученика у образовању правника

Тридесет година живота и рада једног система школства одиста је дуг период да се у њему испоље најбитније карактеристике његове делатности, као и резултати и законитости у његовом развоју и функционисању.

Упознавање са овим карактеристикама има вишеструку корист. Прво, да се у сагледавању резултата рада обратимо досадашњој пракси и објективним информацијама, што је иначе чињено веома ретко. Друго, да се на карактеристикама стања и функционисању механизма система образовања правника преиспита, шта и како се радило у прошлости и како се данас ради? Треће, да се друштвена заједница упозна са резултатима рада правних факултета и са оним што је битно за његову делатност како би се избегле произвољне, а не тако ретко и погрешне оцене. Четврто, да се сагледавањем основних категорија овог образовања и њихових развојних токова допринесе даљој изградњи и повољнијој перспективи развоја правних факултета Србије и целокупног образовног процеса у њима.

Убеђени да емпиријска анализа остаје једино релевантно, осведочено средство прибављања одговора на постављена питања, препуштамо се у даљим излагањима чињеницама, настојећи да на основу њих утврдимо неке најбитније и довољно сигурне показатеље учинка и развоја овог школства, услова у којима се тај развој одвијао као и оправданости оцена које се о њему дају.

У излагању поменутих питања отпочећемо са најопштијим приказом развоја основних категорија у образовању дипломираних правника СР Србије.

*Преглед развоја образовања правника СР Србије
1938/39.—1971/72.*

Školska godina	Broj fakulteta	Broj studenata		Broj nastavnog osoblja		Broj diplomiranih
		Ukupno	Redovnih	Nastav.	Saradnika	
1938/39.	2	4.196	.	38	16	853
1951/52.	1	2.936	2.133	19	32	341
1961/62.	4	7.927	5.255	95*	68*	695
1971/72.	4	13.777	7.268	142*	142*	1.029

* Правно-економски факултет у Нишу и Приштини

Извор: „Статистички годишњак Државне статистике за 1940., Београд стр. 352, 366. и 371.

„Статистички билтен” — Савезни завод за статистику, Београд, бр. 20/53, 27/54, 255/63, 339/65, 670/71, 781/73.

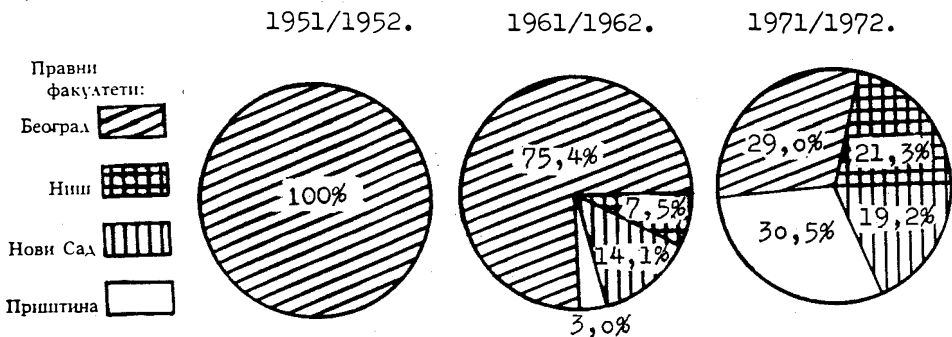
„Статистички годишњак Југославије за 1972”. — Савезни завод за статистику. Београд стр. 301—305. и 501.

Ако се димензије школства за образовање правника подручја Србије оцењују бројем установа, обим овог школства је порастао, како у односу на бројно стање пре рата, тако и у поређењу са стањем ових установа у првој деценији после рата. Према подацима о мрежи правних факултета пре другог светског рата, од четири правна факултета у читавој земљи Србија је имала два, — у Београду и у Суботици. Пуних тринаест година након ослобођења земље, на подручју Србије делује само београдски Правни факултет у заједници са осам правних факултета Југославије. Оснивањем правних факултета у Новом Саду и у прво време правно-економских, а потом правних факултета у Нишу и Приштини, у школској 1961/62. у Србији раде већ четири, од укупно девет правних факултета у земљи, а са оснивањем Одељења београдског Правног факултета у Крагујевцу на подручју Србије је данас концентрисано више од половине свих правних факултета Југославије.

Промене у величини школских капацитета за образовање правника донеле су, сасвим природно, и значајније промене у школским ефективима. Приложени преглед довољно јасно истиче кретања и темпо промена у појединим декадама, смер промена као и промене у структурама. Према подацима у прегледу први послератни период 1951/52. региструје пад броја студената права у односу на 1938/39. за 30%. У наредне две деценије укупан број студената расте за више од четири и по пута, а број редовних студената за више од три пута. У коментару оваквог развоја броја студената веома значајан елеменат представља територијални распоред студената права, који карактеришу следећа обележја: од 4.196 студената из 1938/39. студирало је на Факултету у Београду 3.695, на Факултету у Суботици 501 студент у јединственом статусу студирања. Свих 2.936 студената из 1951/52. (2.133 редовних) студирало је на тада још једином Правном факултету у Београду. У 1961/62. у броју од 7.927 (5.255 редовних)

учествује београдски факултет са 3/4 и новоосновани факултети у Новом Саду, Нишу и Приштини са 1/4 свих студената права СР Србије. У школској 1971/72., у време када иза новооснованих факултета стоји већ десет и више година рада, њихово учешће премаша 70% свих студената права овог подручја, што представља значајну измену у просторној структури и даје основа да се закључи да су правни факултети Србије не само бројнији већ и далеко децентрализованiji и доступнији већем броју младих који се после успешно завршене средње школе опредељују за студије правних наука.

На ове промене током времена, на њихову динамику и специфичности тадашње и данашње територијалне структуре студената правних факултета Србије, боље од икаквих текстуалних квалификација указаће ова три хистограм-круга.

Графикон: I

Квантитативне и квалитативне промене које је ово школство преживљавало током последњих тридесет година, морале су нужно да буду праћене и променама у броју наставног особља, непосредних носилаца наставног процеса и научно-истраживачког рада на факултетима. До каквих је промена дошло говоре подаци у табели из којих је видљиво да је у првом послератном периоду рад београдског факултета, тада једино правног факултета у Србији, отпочео са двоструко мањим бројем наставника од оног из 1938/39. године, али и са два пута већим бројем сарадника у настави. Даљи развој броја наставника и сарадника оцењују индекси динамике према којима је број сталних и хонорарних наставника у школској 1971/72. порастао за седам и по пута, а број сарадника, такође сталних и хонорарних за четири пута у односу на 1951/52. годину. Иако је овај податак довољно информативан, жалимо што оцену овог кретања не можемо да изведемо и помоћу показатеља односа броја наставника и броја студената као праве мере екипираности наставе, из разлога што се услед методолошких пропуста у прикупљању и публиковању података о бројном стању наставника на факултетима у Нишу и Приштини као правно-економским не могу издвојити наставници и сарадници који су били ангажовани наставом на правним одсецима тих факултета.

Упоредо са бројем правних факултета, брским студената и наставног особља, преглед бележи и развој броја дипломираних као изузетно значајан синтетички показатељ рада и политике образовања правничких кадрова.

Преглед података о броју дипломираних студената права у раздобљу 1951.—1972. намеће закључак о позитивној тенденцији и високом интензитету пораста броја лица која стичу дипломе правних факултета Србије. Из поређења данашњег бројног стања дипломираних студената са ситуацијом пре двадесет година, констатује се утростручење броја оних који завршавају студије и одлазе у праксу. Иако коректно и адекватно, овакво оцењивање динамике броја дипломираних није довољно за ону праву, објективну оцену успеха у дипломирању коју је могуће извести само на основу једне детаљне, упоредне анализе већег броја параметара односа броја дипломираних са постојећим школским ефективима, потребама за правничким кадровима и аналитичког мерења тенденција у развоју.

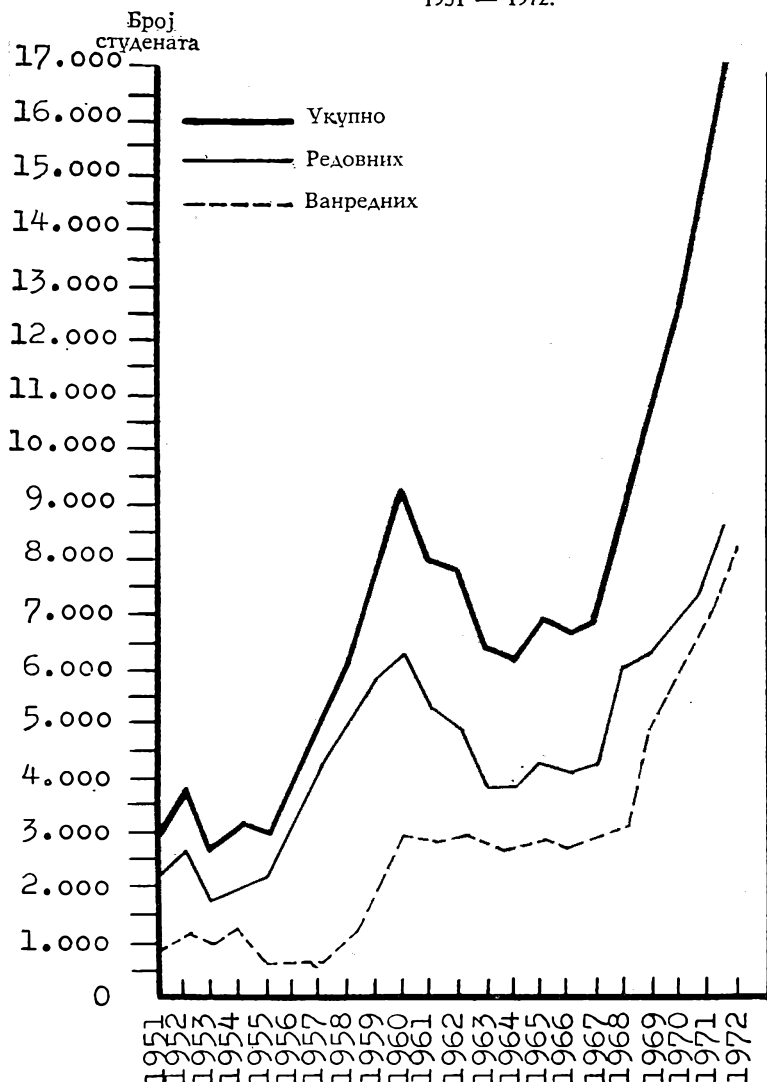
И најпростији израз поређења данашњег бројног стања дипломираних студената права са бројем дипломираних у 1938/39. у којој је на Правном факултету у Београду дипломирало 749, а на Правном факултету у Суботици 104 студента — дакле укупно 853 на територији Србије, — умањује донекле снагу напред изнетог закључка о високом порасту броја дипломираних, јер је данашњи број дипломираних само за 20% виши од броја дипломираних у 1938. години. Покушамо ли, да у овој анализи проширимо временску серију и на неколико година пре 1938. и посматрамо податке једне хронолошке целине, у раздобљу 1936.—1972., долазимо до неких неповољних констатација, као што су: да је просечни годишњи број дипломираних у читавом послератном периоду био мањи од просечног броја дипломираних у трогодишћу 1936—1939., да је број дипломираних студената у три школске године 1968.—1970. мањи за 113 дипломираних студената од стања које показује поменути трогодишњи предратни период, да се у последње две године, у 1970. и 1971. у условима три и по пута већих образовних ефектива правних факултета и двоструко већих капацитета за образовање правника, број дипломираних креће на нивоу из 1938. године, што несумњиво довољно речито говори да продуктивност завршавања студија на правним факултетима Србије током последњих двадесет година није била на потребној, ни жељеној висини.

Трендови развоја броја студената права

Мада се из приказа развоја основних категорија образовне делатности правних факултета Србије и коментарисаних особености тог развоја датих у облику једног ограниченог оквира за дескрипцију и рекли бисмо, првог квантитативно-аналитичког осврта на преглед изнет у табели могу да сагледају опште црте образовне ситуације правника, значај категорија које се излажу и питања која се расправљају захтевају детаљнија разматрања.

У анализи изразито квантитативних карактеристика рада у систему образовања правника издвојићемо два најмаркантнија резултата — број уписаних и број дипломираних студената правних факултета Србије и посматрати их на нумеричком материјалу сведеном на неколико графичких илустрација.

СТУДЕНТИ ПРАВНИХ ФАКУЛТЕТА СР СРБИЈЕ.
1951 — 1972.

Графикон: II

Праћењем развојних линија броја студената правних факултета Србије на графикону II, уочавамо типичне, цикличне, осцилације различите интензитета и смерове у кретању у појединим временским етапама, а истовремено перманентне дугорочне трендове раста.

Упоређујући токове које формирају линије развоја запажају се готово индентична понашања развоја укупног броја свих редовних и ванредних студената и развоја броја редовних студената иако се учешће редовних студената временом смањује и данас своди на сразмеру 65% редовних према 35% ванредних, док су пре двадесет година редовни студенти били заступљени са 73 на сваких 100 уписаних.

И поред врло наглашених и честих осцилација и различитог темпа динамике у том развоју, крива броја студената обележава неколико оделених временских фаза развоја. Прва, од 1951.—1965. која се поклапа са етапом прве послератне реформе Правног факултета у Београду и коју карактерише наизменичан пораст и опадање броја студената из године у годину. Појаву ове колебљивости доводимо у везу са општим послератним приликама на подручју Србије, с великом ангажованошћу младе генерације становништва на обнови и изградњи ратом оштећене земље и привреде и огромним порастом запослености у друштвеном сектору.

Наредни шестогодишњи период од 1956.—1961. године карактерише узлазна линија чија окомитост означава утростручење броја ефикасна студената права из 1956. године. На овакав смер и темпо кретања утицало је више фактора демографске, економске, а посебно образовне природе.

1962. година означава почетак нове етапе развоја коју одликује негативан, инверсни смер у развоју броја студената, а која са изузетком савсим незнатног опорављења у 1966. траје до 1968. године. Међу факторима који су условили појаву негативног тренда у овом периоду најутицајнији је онај општи — демографски, мада се и реформским захватима у овом периоду мора приписати значајан удео.

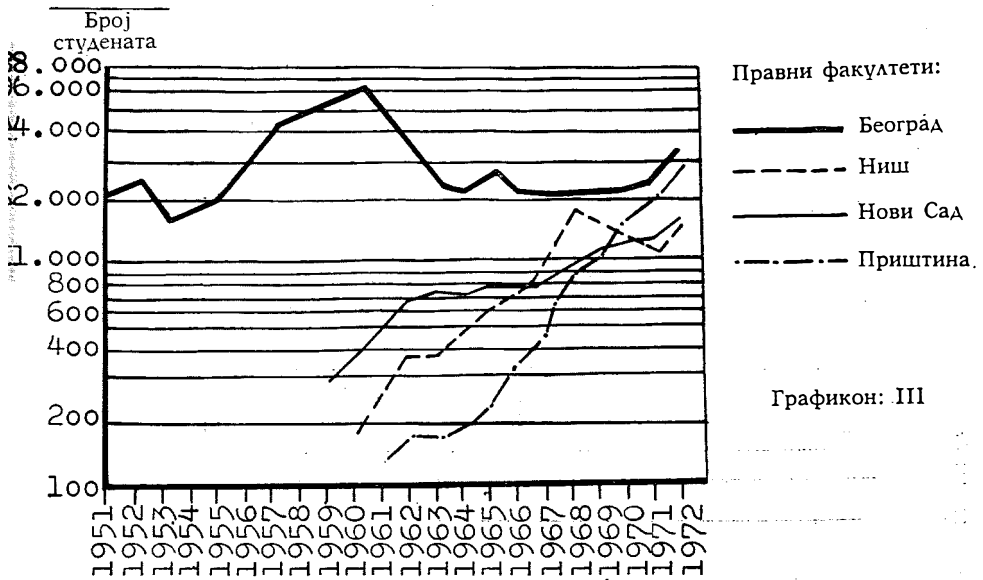
Од 1968. године до данас број студената правних факултета Србије расте веома нагло удвостручивши број у року од само четири године.

Посматрајући кретање броја студената у секуларном тренду, долазимо до закључка да је у протеклом периоду од двадесет година било 4.077 редовних и 6.020 редовних и ванредних студената и да је просечни годишњи прираштај редовних студената у овом раздобљу износио 202, а нешто преко 380 редовних и ванредних, заједно.

За објашњење констатованих тенденција развоја и постигнутог темпа у том развоју биће од посебне користи познавање кретања броја студената по појединим правним факултетима чије ситуације показује графикон III сачињен да покаже ко је и како учествовао у развоју ефикасна у овом високом школству и које је карактеристике носно тај развој.

Пре свега, неколико битнијих карактеристика у развоју редовних студената.

РЕДОВНИ СТУДЕНТИ ПРАВНИХ ФАКУЛТЕТА СР СРБИЈЕ
1951 — 1972.

Слика коју даје полулогаритамски дијаграм развоја редовних студената по појединим факултетима, у ствари, појединим универзитетским центрима и регионима Србије, открива више занимљивих одлика развоја броја студената и њиховог учешћа у скупу свих студената права.

Већ на први поглед пада у очи доминација Правног факултета у Београду, који са својих 3.049 редовних студената у школској 1972/73. години представља највиши ниво ове категорије студената права. Упоредбујући ово стање броја студената на Правном факултету у Београду са бројем редовних студената из прошлости, било помоћу временске серије, било графикана није тешко закључити да београдски Правни факултет данас има мање редовних студената него што их је имао у шестогодишњем периоду 1957—1962. године.

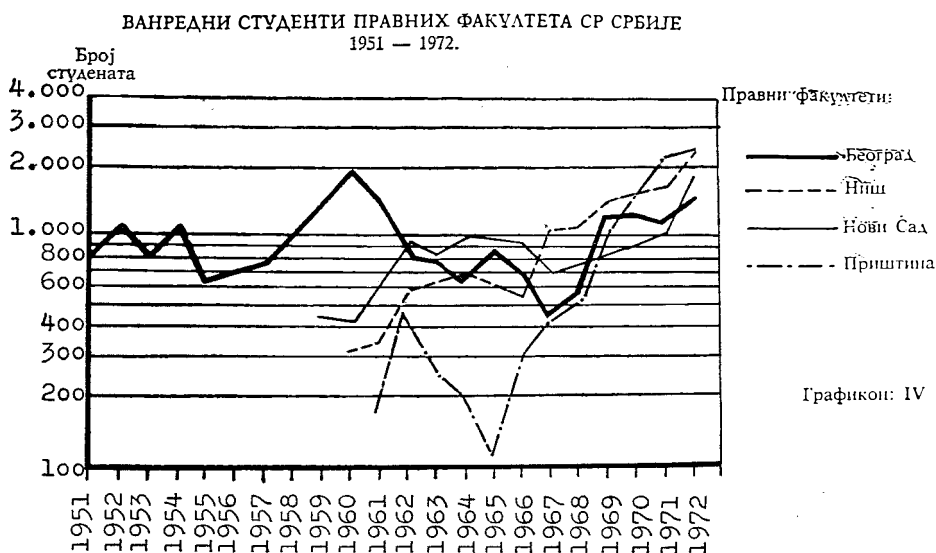
Разлика између максималног броја студената у 1960/61. и броја уписаних 1971/72. је велика и показује да се данас број редовних студената овог Факултета, преполовио. Од постигнутог максимума у 1960/61. у наредне четири године број редовних студената перманентно опада, нашавши се у 1967/68. испод нивоа бројног стања из 1951/52. године, док се у 1967. број студената опет повећава у просеку за 100 до 150 студената годишње.

Док кретања броја редовних студената Правног факултета у Београду карактеришу наглашени падови и стагнације, број редовних студената новооснованих факултета стално расте, мада неуједначеним темпом. То потврђују индекси динамике према којима је број студената Правног факултета у Новом Саду у 1971. години у односу на годину оснивања порастао за 11 пута, на Факултету у Нишу 6,4 пута, а на Факултету у

Приштини више од 53 пута! Захваљујући оваквом темпу развитка броја редовних студената Правни факултет у Приштини је по броју редовних студената данас најближи Правном факултету у Београду, трећи је Факултет у Новом Саду, а четврти, Факултет у Нишу.

За илустрацију ове растуће тенденције у кретању броја редовних студената ових факултета може да послужи и преглед нагиба узлазних линија које показује графикон III, као несумњивих индикатора снажног темпа раста броја студената у поменутиим регионима СР Србије.

Што се тиче ванредних студената који су се током последњих двадесет година уписивали на Правни факултет у Београду запажају се бројне идентичности са развојем редовних студената, како у погледу токова и смерова, тако и основних карактеристика тога развоја.

Као и код редовних и код ванредних студената Правног факултета у Београду највећи број бележи школска 1960/61. година. После 1960. (која означава максимум броја уписаних ванредних студената), у току наредних пет година број ванредних студената опада, а од 1966/67. поново расте, управо исто како је то било својствено и кретању броја редовних студената. Ова карактеристика даје повода да се закључи да је упис студената био у прошлости под јаким утицајем спољних фактора.

Кад је већ реч о овим подударностима развојних токова броја редовних и ванредних студената, ваља истаћи да је пораст броја ванредних студената био далеко интензивнији од темпа пораста броја редовних студената, што је допринело утростручењу броја ванредних студената у односу на стање из 1966/67. године. У оцени тог пораста, међутим, мора се

имати у виду да је број ванредних студената још увек мањи и то за преко 24% од броја ванредних студената у години која је већ означена као општи максимум. У квантитативном одмеравању наглог пораста броја ванредних студената неће бити наодмет да се саопште још две карактеристике овог феномена: да постигнут апсолутни пораст броја ванредних студената Правног факултета у Београду није био праћен и повећањем њиховог учешћа у укупном броју студената, већ напротив, падом учешћа за 5% и да се на овом Факултету у току свих двадесет година није никада јавила превага ванредних над редовним студентима.

У општим токовима уписа ванредних студената осталих правних факултета у Србији, одступања између броја ванредних и редовних студената су много упадљивија. У праћењу тог варијабилитета Факултет у Приштини привлачи посебну пажњу због изузетно наглашеног пада броја ванредних студената у 1965. години, што представља смер супротан развоју других факултета. Захваљујући таквом развоју броја ванредних студената формирао се редослед по којем је Факултет у Приштини избио на прво место по броју ванредних студената, док је по броју редовних студената, други, Факултет у Нишу је други по броју ванредних, а четврти по броју редовних, Факултет у Новом Саду заузима треће место и по броју ванредних и редовних студената, док је београдски Правни факултет четврти, последњи по броју ванредних, а први по броју редовних студената.

Овакво бројно стање студената правних факултета на подручју Србије и овакав њихов редослед према статусу у студијама су директна последица већ констатованог својства да се међу студентима који студирају на београдском Правном факултету никад није јавио вишак ванредних над редовним студентима, као и чињенице да је код новооснованих факултета у већем броју школских година број ванредних студената био већи од броја редовних. Тако из расположиве документације о упису на Правни факултет у Новом Саду сазнајемо да је у првих девет година и у последњој школској 1972/73. години, број ванредних студената већи од броја редовних. Од оснивања овог Факултета до данас само у четворогодишњу (1967—1971) забележен је вишак редовних студената. У 1972/73. години редовни и ванредни студенти заступљени су у пропорцији 49,4% : 50,6%.

Подаци о структури студената Правног факултета у Нишу према статусу студирања показују да је од тринаест година, само у три године (1966, 1968, 1969.) број редовних студената био већи од броја ванредних, У последње две године на сваких 100 уписаних студената 59 студира ванредно.

Правни факултет у Приштини показује још изразитије варирање у погледу смањивања учешћа студената према статусу у студирању. И овај Факултет започиње свој рад са троструко већим бројем ванредних од редовних студената. Вишак ванредних студената се јавља прве четири године, затим долазе две године са вишком редовних, опет једна са вишком ванредних, па три узастопне са вишком редовних. Школске 1971/72. опет вишак ванредних да би у 1972/73. години број редовних према ванредним студентима био у сразмери 53% : 47%.

Развојне тенденције броја дипломираних студената права

Слично изведеном истраживању стања, структуре, динамике и територијалног распореда студената права Србије, у наставку овог излагања анализирамо и број дипломираних студената правних факултета као најопштији, а у исто време и најмаркантнији резултат образовног процеса, који су правни факултети постигли у двадесет генерација студената. Осврт на ову категорију студената има за ово излагање посебан значај, услед тога што су у временском раздобљу од 1951—1972. године извршене бројне и знатне промене у школству за образовање правника и то углавном са циљем да се убрза завршавање школовања и обезбеди довољан број правничких кадрова неопходних за извршавање програма развоја привреде и друштвених делатности на подручју Србије.

У излагању улоге и места правних факултета у високом школству Србије истакли смо већ податак да је у времену од 1951. до 1972. године на правним факултетима Србије дипломирало 13.500 студената. И овако сумарно изложен, овај податак је уочљив показатељ успеха у остварењу повећања броја правничких стручњака, а исто тако и довољно убедљив индикатор напора које су правни факултети учинили у правцу задовољавања потреба друштва за овом категоријом кадрова.

За објективну оцену ефекта овог успеха и уложених напора у његовом реализовању настојаћемо да у расправљању овог питања изложимо неколико основних параметара о бројном стању дипломираних, о учешћу студената у овој категорији, као и о томе како је током времена оствариван тај успех и ко је и како учествовао у њему?

Са 13.500 дипломираних, правни факултети Србије учествују са 15% у укупном броју дипломираних на свим факултетима Србије у раздобљу 1951—1972.

Из структуре дипломираних према статусу студирања произилази да је за протеклих двадесет година дипломирало 8.850 редовних и 4.650 ванредних студената. Из просторног распореда 13.500 студената види се да је на београдском Правном факултету дипломирало 83,2%, а на осталим факултетима 16,8% од чега на Факултету у Новом Саду 8%, у Нишу 4,5% и у Приштини 4,3%.

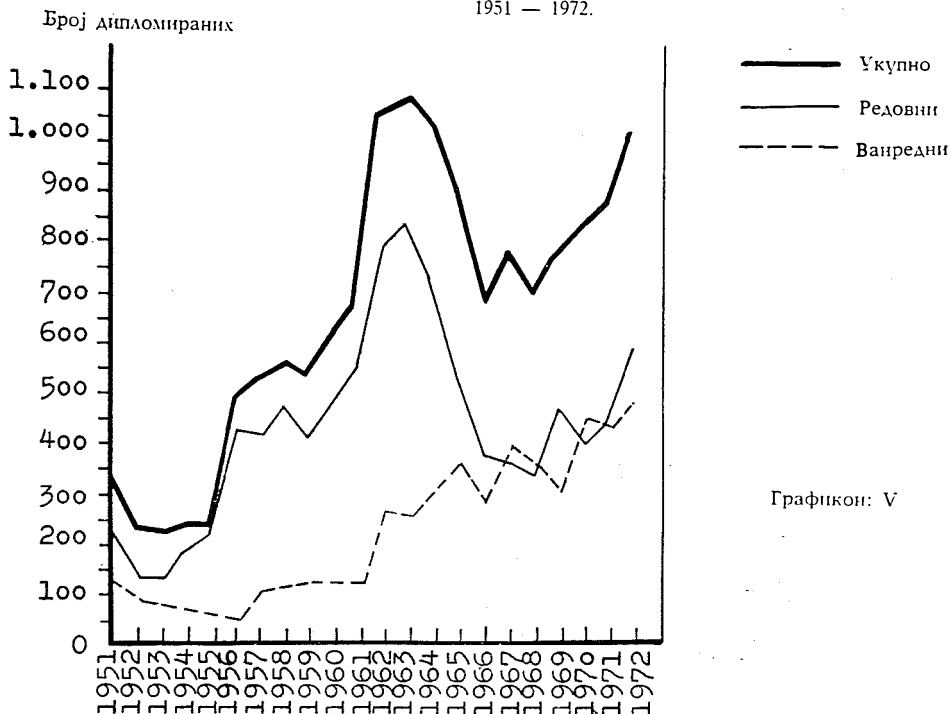
Осим ових чињеница преглед структура дипломираних на свим факултетима Србије у времену 1951—1972. показује да се у појединим годинама овог раздобља удео правника јављао у различитим процентима у распону од 9—18%; да је проценат учешћа од 1951—1955. био нижи од 10%, а после 1956. углавном до 1964. растао достигавши ниво од 18%; и да у 1972. години у саставу свих студената факултета Србије дипломирани правници учествују са 15,3% што је релативно високо у поређењу са ранијим периодима и искуствима развијених земаља у свету⁽¹⁰⁾.

Постигнути резултати у дипломирању правника Србије остваривани су у токовима с различитим смеровима и с веома неуједначеним темпом кретања и неједнаким учешћем појединих установа за образовање правника, као и са значајним разликама у динамици и структурама дипломираних.

⁽¹⁰⁾ „Универзитет данас“ — Т. Тишма, XIX Међународни семинар, 1969. стр. 134, — Западна Немачка 9,2%, САД, 3%, СССР, 1,7%.

За анализу и приказ ових својстава развоја броја дипломираних користимо три графичке интерпретације. Једну, која има за циљ да прикаже основне карактеристике развојне тенденције и две које ће инсистирати на територијалном аспекту.

ДИПЛОМИРАНИ СТУДЕНТИ ПРАВНИХ ФАКУЛТЕТА
СР СРБИЈЕ
1951 — 1972.

Крива укупног броја дипломираних представља изломљену линију веома сложене функције параболног тренда вишег степена, која сведочи о изузетно неједначеном и стихижном завршавању студија на правним факултетима. У оваквом кретању праћеном честим и високим варијацијама скоро је немогуће извести било какву периодизацију развоја. Грубо смењивање циклуса раста и пада у кретању ове појаве својствено је како укупном броју дипломираних тако и броју дипломираних међу редовним студентима што се лако уочава у скоро идентичним кривама развоја приказаним у графикону V. Ванредне студенте одликује далеко мирније, уједначеније кретање, али са изразитим позитивним линеарним трендом.

Максимални број дипломираних редовних и ванредних студената постигнут је у 1963. години у којој је на правним факултетима Србије дипломирало 1.0% студената, од којих у Београду 941 (737 редовних) и у Новом Саду 155 од којих 105 редовних.

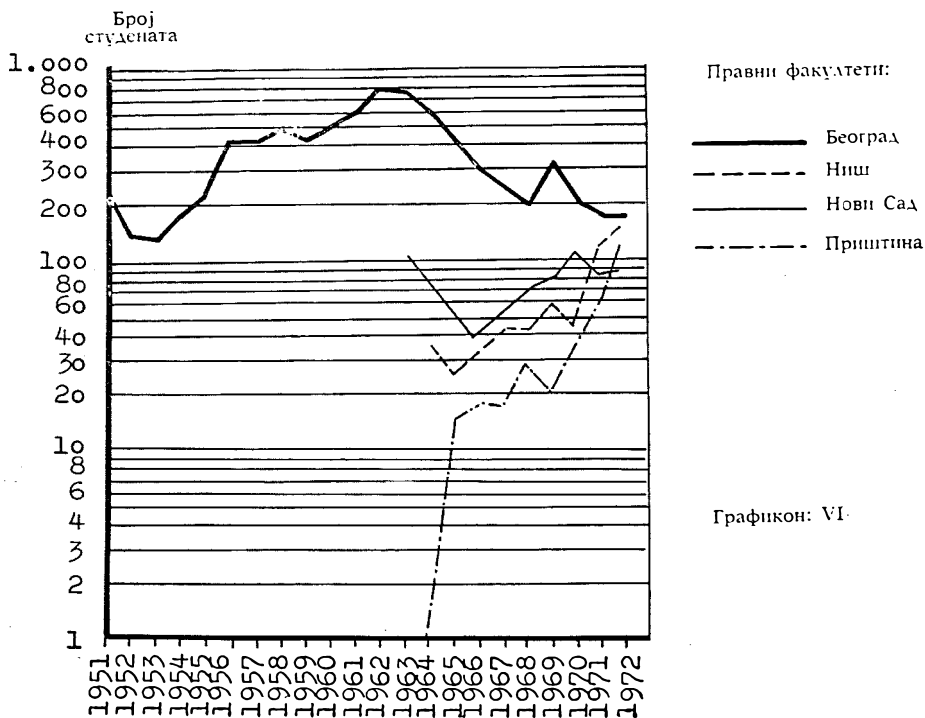
После постигнутог максимума, у току наредне три године укупан број дипломираних опада за преко 40%, да би од 1968. до данас постепено растао достигавши у 1972. години број од 1.029 дипломираних (556 редовних и 473 ванредна студента).

Уочени максимални број дипломираних који је на графикону V приказан са три тачке у времену 1962—1964. резултат је више фактора међу којима су свакако најүтицајнији: висок број уписаних студената у годинама између 1959—1962. (врх криве на графикону II), висок проценат редовних студената из поменутих генерација које су стигле о року у четврту годину студија и релативно високо учешће дипломираних студената у односу на број студената прве године студија, што практично омогућује да се констатовани апсолутни максимум потврди и као релативно најбољи резултат у раду установа за образовање правника Србије у току последњих двадесет година.

У циљу анализе и бољег сагледавања фактора који су овакав развој у великој мери и условили, као и у сврху упознавања са територијалном дистрибуцијом дипломираних студената и њиховим међуодносима наводимо две нове графичке илустрације — графикони VI и VII.

Графикон VI као слика хронолошке серије броја дипломираних редовних студената истиче више карактеристика од којих су најүочљивије следеће:

ДИПЛОМИРАНИ РЕДОВНИ СТУДЕНТИ ПРАВА СР СРБИЈЕ
1951 — 1972.

— са линијом која је приказана на врху графикона илустрован је број дипломираних на Правном факултету у Београду. Праћењем те линије сасвим се јасно издвајају два супротна смера кретања: у почетном периоду узлазна тенденција којом се уписује развој од 1951. до 1963. године, а потом опадајући тренд од 1963. до краја посматраног периода;

— максимални број дипломираних редовних студената постигао је Правни факултет у Београду у 1962. години са 784 дипломирана редовна студента, у броју који далеко премаша све раније и касније резултате које је остварио овај Факултет, а који до данас није постигао ни један други факултет у СР Србији;

— после постигнутог апсолутног максимума број дипломираних на овом Факултету опада, а последње две године се задржава на нивоу од 185 дипломираних што је безмало тек шести део ефекта постигнутог у 1962. години, а што значи да је данашњи број дипломираних редовних студената овог Факултета нижи и од броја дипломираних редовних студената пре двадесет година.

Ако се у покушају да објаснимо ове промене у кретању броја дипломираних обратимо већ коментарисаном прегледу кретања броја уписаних студената на овај Факултет, потврђује се да су запажени смерови кретања у великој мери последица промена у кретању прилива студената у том периоду, што уосталом и видно региструје графикон II. Упоређењем ових двеју графичких интерпретација произилази да је смањен прилив студената имао за резултат и смањење обима броја дипломираних што би било логично под условом да се стопа ефикасности завршавања студија нису мењале. Без овог услова, учињена констатација нас води у веома непријатан закључак о екстензивном, простом механичком исходу у успешном завршавању студија на Факултету што би било тешко прихватити, с обзиром на све што је учињено да се продуктивност наставног процеса што је могуће више повећа.

Не желећи да се у оцени овог ефекта и узрока који је до њега довео поводимо за осећањима и утисцима, настојаћемо да овај услов констатујемо и колико је год могуће, објективно проверимо.

Из издвојене временске серије за Факултет у Београду може се запазити да је коефицијент дипломирања⁽¹¹⁾ за редовне студенте у 1961. години износио 49,2%, у 1962. 38,2%, у 1963. више од 25%. Просечни годишњи израз овог коефицијента за две последње године, за 1971. и 1972. износи нешто више од 16,4⁰%, што је двоструко мање од постигнуте просечне стопе у ранијем периоду и говори да данас на овом Факултету дипломира тек сваки шести уписан пре четири године као редовни студент.

У допуну ових излагања поменимо још један податак, онај којим се обично оцењује осипање броја студената и конструише као однос броја редовних студената прве године студија и броја редовних студената који на време стижу у завршну, последњу годину студија. Из серије овако утврђених коефицијената обавештавамо се да је у 1961. години од укуп-

(11) Однос броја дипломираних редовних студената према броју уписаних — генерације од пре четири године.

ног броја редовних студената уписаних 1958. године стигло у четврту годину студија 31,1%, дакле нешто мање од једне трећине, 1962. 29,6%; 1963. 21,7%; 1964. 25,2%; а у последње три године (1970—1972) ови се коефицијенти задржавају на још нижем нивоу који говори да у четврту годину студија не стиже ни сваки пети уписани у прву годину студија. За објективно одмеравање овог податка ваља се подсетити да на овом Факултету није непознат и коефицијент који је премашао проценат од 40 што представља успех у коме је безмало сваки други уписани редовни студент у прву годину у прописаном року прелазио у четврту годину студија ⁽¹²⁾.

Само се по себи разуме да су овако неповољни токови студија озбиљно реметили нормалан развој рада овог Факултета и довеле га у ситуацију да данас из редова својих редовних студената даје друштву приближно исти, чак и мањи број дипломираних студената него пре две деценије.

Развој броја дипломираних редовних студената на осталим правним факултетима Србије битно се разликује од овога који се запажа на београдском Правном факултету.

Са 105 дипломираних у 1963. које је дала прва генерација студената уписаних на новосадски Правни факултет, означен је максимум који је овај факултет постигао само још једанпут у 1970. години. Прешавши после 1963. године трогодишњи кризни период пада броја дипломираних редовних студената, од 1967. број дипломираних расте за 64%, али је у 1972. у односу на 1963. ипак мањи за 20% и стагнира на нивоу од 85 дипломираних.

Искусства правних факултета у Нишу и Приштини у погледу броја дипломираних редовних студената показују повољнија кретања изражена, пре свега, у сталној тенденцији пораста са релативно високим темпом тог позитивног кретања. То потврђују и подаци да је данас број дипломираних на нишком факултету четири пута већи од броја дипломираних у првој генерацији студената. Далеко јачи интензитет пораста броја дипломираних редовних студената бележи Правни факултет у Приштини чији се редовни ток и јачина тог успона може лако уочити на скали ординате графикана VI у циклусу који истиче распон логаритамске скале од 1 до 126! У вези с овим ваља истаћи и чињеницу да је у размаку од само три последње године, број дипломираних редовних студената овог Факултета учетворостручен.

Иако са знатно повољнијим трендовима развоја броја дипломираних редовних студената на новооснованим факултетима него што их је показао Правни факултет у Београду, општи коефицијент дипломирања редовних студената за све правне факултете Србије није битније побољшан и за 1972. годину износи само 16,7%. За потврду овог неповољног кретања токова у дипломирању наводимо још један посебно занимљив коефицијент који је изведен као однос између кумулатива десет бруто генерација редовних студената и дипломираних који показује да на једног дипломираног редовног студента долази 8,73 редовних студената. У

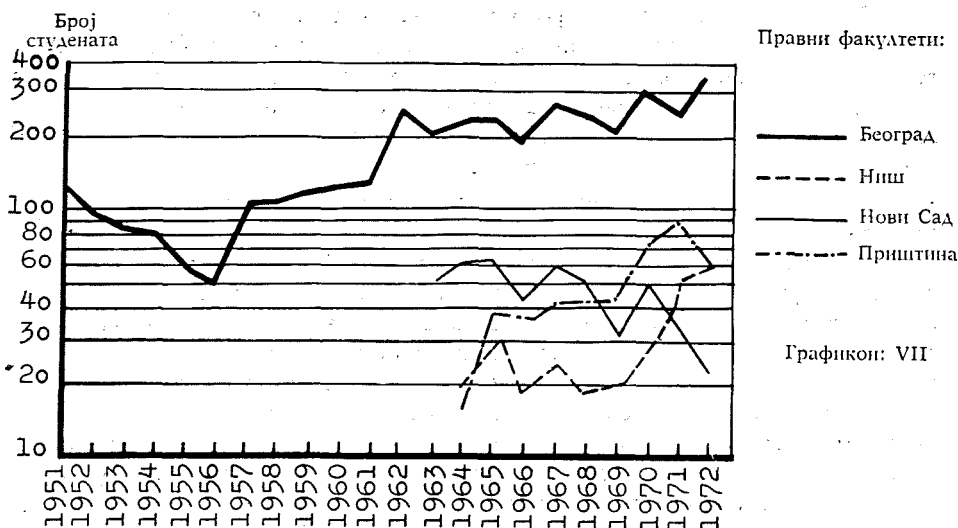
(12) Односи се на генерације студената уписане у школској 1955/56. и 1956/57. години.

прегледу ових коефицијената за све факултете поменућу висину коефицијента прелазе само три факултета: саобраћајни са 10,51, електротехнички са 10,30 и грађевински са 9,25. Анализирајући ове показатеље намеће се закључак да од 23 факултета Србије, правни факултети заједно са поменућу три техничка факултета имају најнеповољнију ситуацију у погледу просечног трајања школовања редовних студената. У самеравању релативног значаја ових коефицијената ваља истаћи да најнижи израз овог коефицијената припада архитектонском факултету са свега 5,50 редовних студената на једног дипломираног.

И динамичку анализу промена у дипломирању ванредних студената правних факултета Србије, као и код редовних, започињемо презентовањем графикана VII.

ДИПЛОМИРАНИ ВАНРЕДНИ СТУДЕНТИ ПРАВА СР СРБИЈЕ
1951 — 1972.

Прегледом приказаног графикана добија се увид у врло изражајну колебањивост и неуједначеност у токовима кретања броја дипломираних ванредних студената правних факултета СР Србије.

По дужини криве и по изузетно наглашеним њеним краткорочним осцилацијама издваја се, опет, ефекат Правног факултета у Београду.

Упркос упадљивој варијацији, линија развоја броја дипломираних ванредних студената овог Факултета ипак означава константан пораст изражен у позитивном тренду општег развоја. Упоредимо ли ову линију развоја са линијом кретања броја уписаних ванредних студената коју приказује графикон IV, намеће се повољан закључак да је стагнирајућу тенденцију уписа ванредних студената пратило стално повећање броја дипломираних из редова ванредних студената.

И линија развоја броја дипломираних ванредних студената правних факултета у Новом Саду, Нишу и Приштини истичу већи број карактеристика. Већ први поглед на графикон VII који у свом десном, доњем углу приказује три међусобно преплетене линије развоја броја дипломираних ванредних студената открива: наглашену тенденцију пада броја дипломираних на новосадском Факултету, петогодишње стагнирање високог нивоа броја дипломираних на нишком Факултету, као и релативно висок прираштај дипломираних на Факултету у Приштини све до 1971. године. Међутим, у последњој 1972. години број дипломираних је пао за 30% у односу на претходну 1971. годину.

Ако се констатовани правци развоја броја дипломираних ванредних студената ових факултета упореде са линијама којима је праћен број уписаних, добија се утисак да број уписаних није имао готово никаквог утицаја на ефекат у дипломирању и да исходе у дипломирању ове категорије студената треба тражити једино преко резултата о постигнутој ефикасности и продуктивности рада у наставном процесу.

Кад смо већ поменули проблем ефикасности и продуктивности рада желели бисмо да скренемо пажњу на још један њихов поуздан измеритељ. Наиме, познато је, да је неповољна структура студената по годинама студија један од веома информативних показатеља ниске ефикасности и продуктивности, који у себи садрже ниску стопу преласка студената из прве у другу и старије године студија.

Ево како у светлу овог показатеља изгледа искуство правних факултета Србије.

Из прегледа двадесетогодишње стопе учешћа студената прве године студија у укупном броју студената није тешко запазити да је однос између прве и осталих година студија био увек крајње неповољан и да се за последњих десет година стално погоршавао. Чињеница да се у дугогодишњем приказу овог односа налази на школске године у којима је учешће студената прве године студија представљало више од две трећине свих студената ⁽¹³⁾, а данас, школске 1972/73. више од једне половине (58,2%), озбиљно забрињава поготову кад се зна да учешће студената прве године студија многих правних факултета у свету не прелази ни једну четвртину.

Посебан проблем ове структуре студената по годинама студија видимо и у томе што она озбиљно доводи у питање читав низ предузиманих мера у организацији и раду правних факултета Србије, садржаних у реформама наставног процеса, режима студија, селекцији средњошколаца, пријемних испита, обавезних вежби и других ангажовања у реализацији наставног процеса.

У вези са овако приказаним показатељима структуре студената по годинама студија, умесно је поставити питање адекватности и подобности пропорција заснованих на укупном броју студената. Наиме, у условима неограниченог уписа ванредних студената на правне факултете, изгледа нормално да се јави висока фреквенција ванредних студената у

(13) 1953. — 66,5%; 1957. — 69,3%; 1960. — 61,8%.

првој години студија, што има за последицу и високо учешће укупног броја студената у првој години студија у скупу свих студената факултета.

Да би се отклонио евентуални утицај ванредних студената посматрали смо само учешће редовних студената по годинама студија и на основу тако коригованих скупова констатовали да се односи редовних студената по годинама студија битније не разликују, пошто у 1957. години, прва година учествује са 64,2%, а у последњем трогодишћу 1970—1972. студенти прве године студија чине половину свих редовних студената.

Посматрамо ли ову структуру по појединим факултетима уочавамо да је у последњој школској години најнеповољнији однос на Факултету у Приштини на којем се у првој години студија налази 58,3% редовних студената свих година студија. Код осталих факултета у школској 1972/73. години стање је следеће: од стотину редовних студената на београдском факултету на бруцоше отпада 46, а на нишком факултету, такође 46, док на новосадском 49 редовних студената.

Информишући се објективно о свим овим појавама и категоријама у образовању правника, настојали смо да прибавимо довољно докумената за одговоре на питања како се радило, ко је све учествовао у образовној делатности и са каквим успехом? Истраживања су потврдила да је постигнути ефекат релативно скроман, да је развој образовне делатности у свим установама за образовање правника текао највећим делом стихично, да је цена напора које су факултети улагали била превисока у односу на стварни ефекат и да су узроци овог стања били бројни и разноврсни. Њих је могуће приписати како недостацима унутрашње организације рада на факултетима тако и познатим дебалансима у друштвено-привредном животу Републике који су имали великог утицаја и на рад и успех факултета.

Друштвени захтев за дипломираним правницима

Указујући на чињенице да је кроз правне факултете Србије током последњих двадесет година прошло више од 100.000 студената (оцењено кумулативом) и да је из тог скупа отишло у професионалну активност 13.500 правничких стручњака, истакли смо у ствари, вредност успеха у раду ових факултета. Ако се у процени вредности тог успеха број дипломираних студената права слично производњи једне индустријске гране поистовети са output-ом, а број ефектива у школовању са улазним елементима, односно са input-ом те „производње” однос тих величина представља довољно убедљив индикатор учинка који је ова грана високог школства постигла.

Међутим, ма колико да су ова два податка значајна за истицање успеха, за пуну информацију они неће бити довољни из више разлога:

— пре свега, у њима нису садржани тако значајни елементи као што су квалитет и садржај оспособљености кадрова које припремају

факултети. За оцену ове стране успеха ваљало би измерити „вредност“ онога што је „произведено“ и проверити да ли је „произведено оно што се од система овог школства тражило“. Оправданост овакве аналитичке допуне већ изнетој квантификацији успеха не може никако доћи у питање, пошто се зна да су основни разлози постојања сваког система школства, па разуме се и овог, да образује и оспособљава своје полазнике у одговарајућем „квалитету“ и „квантуму“.

— квалитет образовања није могуће мерити, ни бројчано изразити. Истраживање квалитета образовања тражи директне одговоре на питања: шта су студенти усвојили у настави, колико су знања освојили, да ли наставни план и програм одговара данашњим и будућим потребама друштва, колико се данашња настава разликује од оне од пре десет година итд.?

— мада образовни процес по много чему личи на „производњу“ неке индустријске гране, постоји суштинска разлика између индустрије и „индустрије образовања“. Индустрија, продаје своје производе као што су: аутомобили, вагони, текстил, посуђе и др. Тржиште је њихово једноставно средство за контролу учинка, а остварени доходак је њихов подстицај. Образовање, на жалост, не располаже ни једним тако једноставним и погодним инструментом за мерење свог учинка, нити са овако непосредним подстицајима за већу и квалитетнију „производњу“ кадрова.

Наведене, иначе, озбиљне сметње за квантификацију успеха у „пословању“ једног система школства нису једине. Наиме, ни дата оцена рада ни начин прибављања те оцене не могу да обезбеде оне значајне критеријуме који би послужили за проверу основаности познатих и давно изречених критика на рад правних факултета: да не оспособљавају довољан број стручњака, да је учешће правних факултета и њихових студената у оквиру високог школства Србије већ превисоко и да неоправдано расте, да се на правним факултетима не припремају онакви кадрови какве друштво тражи и сл. већ зависно од тога ко упућује критике, да ли оне потичу из самог система школства, или ван њега.

У немогућности да се оценом образовне ситуације и доприноса образовне активности на којима смо до сада инсистирали удовољимо и овој страни провере успеха, покушаћемо да анализом стања запослености правничких кадрова и реалних могућности за њихово запошљавање, као и њихове незапослености, потражимо још неке показатеље значајне за оцену вредности ефеката које је дао систем школства за образовање правника. У том истраживању учинка желели бисмо да се окренемо питањима: да ли су правни факултети задовољни са бројем и квалитетом радних места која се нуде правницима, да ли радна места на којима данас раде правници, одговарају њиховој спреми, да ли дипломирани студенти права налазе запослење итд.? Другим речима, шта се дешава са правницима после дипломирања на факултетима?

Не желећи ни овога пута да одговоре на ова питања заснивамо на неким субјективним оценама, препустићемо их чињеницама.

Područje:	Broj radnih mesta pravnika po sistematizaciji iz 1968.	Broj zaposlenih pravnika u 1970.	Broj studenata prava u 1972/73.	Broj diplomiranih studenata 1972/73.
СР Србија	15.591	11.915	17.180	1.029
Уже подручје	11.491	9.046	8.481	731
Војводина	3.000	2.308	3.581	109
Косово	1.100	561	5.118	189

Извор: — СР Србија — Републички завод за статистику, — „Радна места и запослено особље у друштвеном сектору по школској спреми” — Стање 30. IX 1968. „Билтен” 59. и 64.
 — Савезни завод за статистику — „Запослено особље према школској спреми”, децембар 1970. — „Статистички билтен” 771, фебруар 1973.
 — Републички завод за статистику — Извештај о студентима и школској 1972—1973. јун 1973.

Пре свега, неколико података о потребама за правницима.

Према „Анкети радних места у Србији” изведеној пре четири године произилази да је у структури свих делатности у друштвеном сектору утврђено нешто мање од 15.600 радних места за која се по систематизацији предвиђа стручност дипломираних правника.

У распореду ових радних места по делатностима, привреда је заступљена са 36%, а непривреда са 64%.

У територијалној карти расподеле радних места, на уже подручје Србије долази безмало три четвртине (74%), на Војводину 19% а на Косово 7%. Ваља напоменути да је само у Београду предвиђено 45% радних места правника.

Да би се поменуле чињенице о стању радних места правника по систематизацији радне снаге Србије што је могуће боље сагледале и да би омогућиле да се преко њих, макар и најглобалније, изведе суд о реалности и основаности процене коју она доноси, неће бити на одмет да основне елементе ове процене представимо у изразима неких, по нашем мишљењу, значајнијих поређења.

Обим од 15.600 радних места за која се по систематизацији тражи стручност дипломираног правника, представља учешће од 13% свих радних места за које се по овој систематизацији тражи факултетско образовање. Занимљиво је, да је две године пре ове процене радних места учешће правника међу запосленима са факултетском спремом било веће за 2%. И данашњи однос између броја запослених правника и свих запослених са факултетском спремом изражен је коефицијентом од 15%. Да ли је овим смањењем учешћа радних места у предлогу систематизације нађена нека боља, правилнија мера, питање је за себе?

Према броју радних места правника у привреди и непривреди, поменутом систематизацијом је предвиђено да би правник у привредним делатностима требало да попуњава свако десето, а у непривреди свако шесто место за које се предвиђа радник са факултетским образовањем.

Из релативног односа броја запослених правника у привреди и непривреди и укупног броја свих запослених факултетски образованих лица

у овим двама областима друштвеног рада произилази да је већ у привреди сваки десети, а у непривреди сваки шести факултетски образован стручњак — правник.

Данашњи број активних студената права Србије далеко премаша број предвиђених радних места за правнике. Из расположиве школске документације за Републику као целину, број студената права уписаних 1972/73. године већи је од броја предвиђених радних места за скоро 2.000; у Војводини је разлика у корист бројног стања студената за преко 500; на Косову је број студената четири и по пута већи од броја систематизацијом предвиђених места за правнике.

Из података о броју привредних организација и установа Србије произилази да је број организација и установа бар двоструко већи од броја радних места за која се тражи стручност дипломираног правника (14).

И ових неколико констатација биће довољно да се убедимо у неоективност и нереалност систематизације радних места правника, која заједно са кадровском политиком у овој професионалној групи, мора да претрпи озбиљне измене и коректуре.

У прилог овом закључку иду и још нека запажања које као и раније, изводимо из истог извора података, а пре свега из оних који нам саопштавају: да је само 63% радних места за која се предвиђа диплома правног факултета попуњено правницима; да 25% места заузимају лица која немају завршен правни факултет, а 12% су још непопуњена радна места правника. Посебно је занимљив и податак да је 97% свих запослених правника распоређено на радна места за која се тражи диплома правног факултета, док остатак од 3% запослених правника обавља послове ван своје уже, правничке професије.

Други проблем кадровске ситуације правника, проблем запослености, разматрамо према најновијим подацима о запосленом особљу у радним и другим организацијама друштвеног сектора и државним органима. Према овом извору информација у Србији је запослено 11.915 лица која су завршила правни факултет. Са овим бројем запослених правници чине седми део свих запослених са факултетом у Србији, а половину свих запослених југословенских правника.

Пре него што бисмо отпочели са било каквим коментаром у вези са обимом запослених правника на овом подручју, сматрамо за потребно да нагласимо да је стваран број запослених правника већи од овде констатованог, који услед методолошких захтева прикупљања података није регистровао запослене у Секретаријату за народну одбрану, лица запослена у југословенским представништвима у иностранству, лица запослена код приватних послодаваца, приватне послодавце и лица која су за време пописа била лишена слободе.

Коментар о броју запослених правника започињемо поређењем данашњег бројног стања запослених правника са бројем активних становника Србије који су завршили правни факултет, затим са стањем запослености правника у ранијим временским периодима и најзад, са укупним бројем дипломираних правника у времену од 1951. до 1972. године.

(14) „Самоуправљање и друштвено-економски развој Југославије 1950—1970“, Савезни завод за статистику, Београд, фебруар, 1971.

Из самеравања ових категорија правника проистиче: да је данашњи број запослених правника Србије већи само за 2.000 лица од броја активног становништва са завршеним правним факултетом које је регистровао попис становништва из 1961. године (13). Број запослених правника данас, у поређењу са запосленим правницима у 1966. години већи је само за 1.800, иако су у периоду 1966—1970. правни факултети Србије дали дво-струко већи број дипломираних студената (14).

Констатоване разлике изгледају на први поглед нелогичне и неवरоватне. Познаваоцу економске проблематике професионалне структуре становништва, међутим, ова несхватљиво мала разлика између данашњег броја запослених, броја активних становника и броја запослених правника пре шест година, као и негативна разлика између броја запослених и свих дипломираних, није загонетка. Он их објашњава високим учешћем правника Србије у два категоријама економске класификације као што су: „лица са личним приходом” и „издржавана лица”.

Из података о школованом становништву Србије види се да је у првој категорији у којој су заступљени они који немају активно занимање већ живе од прихода из њиховог ранијег рада или активности неког другог члана њихове уже породице, затим од различитих облика друштвене помоћи или приватне својине, — било близу 1.500 правника, од чега 90% пензионера. У групи „издржаваних лица” коју чине они који немају властитих прихода ни по ком основу већ их издржавају друга лица, попис становништва из 1961. године констатовао је 300 лица са завршеним правним факултетима међу којима су домаћице чиниле половину.

Нови демографски попис изведен 1971. године не омогућује упознавање са величинама и учешћима ових категорија правника, али судећи по већем броју скорашњих појава и кретања, умесно је претпоставити да број учесника ових категорија није мали и да је у порасту.

Посебно је питање колики је број лица са завршеним правним факултетом отишао на привремени рад у иностранство? До сада објављени извештаји о економској емиграцији радне снаге не издвајају број ових лица, мада се може претпоставити да се у 2.646 лица са факултетском спремом који су пре одласка на рад у иностранство били: управно-административни радници, руководеће особље и стручњаци, налази и извештан број правника (17).

После ових неколико показатеља најглобалније квантификације кадровске ситуације правника Србије, настојаћемо да у даљој анализи истакнемо и неке друге посебности које могу да буду од великог значаја као стандарди за самеравање стања запослености правника у времену, за преиспитивање односа понуде и тражње правничких кадрова и за сагледавање опште-друштвеног односа према њима. Ево неких најбитнијих:

(13) „Становништво са средњим и високим школским образовањем према попису становништва 1961” и „Школовано становништво према школској спреми, активности и полу” — СЗС, „Статистички билтен” 320, октобар 1964.

(14) „Запослено особље према завршеној школској спреми”, „Статистички билтен” 490, СЗС, Београд, октобар 1967.

(17) „Лица на привременом раду у иностранству” према Попису становништва и становна 1971. године, — „Статистички билтен” СЗС 679, август 1971. године.

У територијалној редистрибуцији 11.915 запослених правника падају у очи ограмне разлике у учешћу појединих региона у укупном скупу свих запослених правника. Тако, на ужем подручју Србије ради 76% свих правника, у Војводини 19,3%, а на Косову 4,7%. У тумачењу високог удела запослених правника у ужем подручју ваља имати у виду да на запослене у Београду долази више од једне половине свих правника које запошљава Србија.

Упоређујући ово просторно учешће запослених правника и њихово скоро потпуно подударње са проценама у раније поменутој систематизацији радних места, тешко, да се можемо отети утиску да затечено стање запослености правника није имало великог утицаја и на процену радних места, што би био разлог не само за критику систематизације, већ и за њено потпуно одбацавање као објективног израза потреба друштва за правницима.

Посматрањем структуре просторног размештаја свих правника земље као целине сазнајемо да од стотину правника који живе и раде на територији Југославије на Србију долази 51, на Босну и Херцеговину њих 10, на Црну Гору 3, на Хрватску 21, на Македонију 7 и на Словенију 8 правника.

У разматрању овако високог места Србије по учешћу правника ваља приметити да ово подручје истовремено не држи овако значајно место у структури запослених са факултетском спремом. По фреквенцији запослености правника, Србија је далеко јача него по фреквенцији запослености лица са факултетском спремом. Сличан се феномен, мада у знатно блажем виду, јавља и у Црној Гори по чему се ове две републике разликују од осталих.

Са 11.915 запослених правника, Србија је достигла ниво по којем је сваки њен седми интелектуалац — дипломирани правник. Применимо ли овај однос на поједине регионалне јединице у Србији, примећује се да је учешће правника у укупном броју факултетски образованих Војвођана нешто нижи од просека за Србију као целину, док је на Косову овај коефицијент на нивоу просека.

Упоредимо ли ове коефицијенте Србије са коефицијентима које показују друге републике пада у очи да је коефицијент за Црну Гору виши од коефицијента за Србију и у изразу који носи, значи да је сваки шести запослени стручњак — дипломирани правник, што овој Републици даје прво место по учешћу правника. Најниже учешће бележи Словенија у којој је тек сваки десети стручњак са факултетом носилац дипломе правног факултета.

Из прегледа друштвених и привредних активности у којима су правници Србије нашли запослење, лако је запазити да правници као радна снага данас активно сарађују у најразноврснијим областима и делатностима друштвеног рада. На правнике као сараднике наилазимо у свим делатностима, како оним чисто привредним, тако и оним које називамо непривредним. Истина, интензитет учешћа правника у овим два категоријама рада није исти и о тој заступљености и говори неколико следећих података.

У Србији, заједно са аутономним покрајинама, 70% свих правничких кадрова запослено је на пословима непривредних активности, а 30% у привреди. У прегледу ових односа за поједине територијалне јединице наилази се на значајнија одступања од ове, да је назовемо, просечне пропорције. Тако је однос непривреда — привреда за уже подручје Србије 68,6% : 31,4%; за Војводину 75,0% : 25,0%; а за Косово 80,4% : 19,6%. На основу изнетих пропорција закључује се да привреда ужег подручја запошљава скоро трећину својих правника, Војводина само четвртину, а Косово и мање од једне петине.

Испитујући природу активности које чине категорију привредног рада и професионалну класификацију учешћа у њима, чини се логично да се правнички кадрови у далеко већем броју посвећују раду у културно социјалној делатности, делатности школа, научној делатности, здравственој, социјалној делатности и делатности друштвених и државних органа и служби, мада није неумесно поставити питање оптималних пропорција кадрова ангажованих у овим двама крупним областима рада које би најбоље одговарале друштвено-економском и политичком систему земље у целини и свих њених подручја.

Испољене варијације у сразмерама учешћа правника у привреди и непривреди унутар подручја, а и одступања између овог подручја и других република говоре о неусклађености и неповољности односа запослености на релацији привреда — непривреда. Повод за овакав закључак налазимо у једном податку.

Неповољнију ситуацију у погледу ангажовања правника у делатностима привреде од Србије имају само Босна и Херцеговина и Црна Гора, а много повољнију Хрватска са преко 37% правника у привреди. С тим у вези поставља се и једно логично питање на којем и заснивамо саопштenu оцену сразмере, а наиме, колико ће још бити потребно времена да би се у привредним организацијама Србије нашла она толико потребна „тројка“ коју чине инжењер — економиста и правник, ако се и надаље задржи овако низак однос запошљавања правника у привредним делатностима?

Значај постављеног питања је велик, јер смо још веома далеко да постигнемо тај „идеал“ који је у ствари најскромнији захтев.

Према подацима о броју привредних организација на подручју Србије ⁽¹⁸⁾ произилази да свака организација нема свог правника. Недостаје 600 правника да би се обезбедило покривање свих привредних организација само са једним дипломираним правником.

Ако издвојимо индустрију и посматрамо је као целину суочавамо се са податком да је у 884 индустријска предузећа запослено 1.262 правника, што значи ни два правника просечно на организацију. Овако ниско учешће правника условљено је постојањем великог броја индустријских предузећа која не запошљавају ни једног правника. Из прегледа броја предузећа по гранама индустријске делатности за 1970. годину ⁽¹⁹⁾ издва-

(18) „Статистички годишњак за 1972. Савезни завод за статистику, Београд, 1972. године.

(19) „Запослено особље према школској спреми“ — „Статистички билтен“ 771, Савезни завод за статистику, Београд, фебруар 1973. године.

јамо неколико најупадљивијих примера као што су: индустрија грађевинског материјала у којој 61 предузеће нема ни једног правника, дрвна индустрија 45, текстилна индустрија 48, индустрија коже 21, прехранбена индустрија 51. Највеће учешће правника јавља се у електроиндустрији 3 и у графичкој индустрији 2 правника по једном предузећу поменутих грана делатности.

Пољопривреда и шумарство су привредне области у којима је број предузећа већи за четири и по пута од броја правника. Код привредних области као што су: грађевинарство, саобраћај, трговина и угоститељство однос броја правника и броја предузећа је, такође, далеко од задовољавајућег, јер посматрано у целини, ове групе активности показују однос: један правник једно предузеће. Међутим, ако покушамо да расчланимо ове области на поједине гране активности, констатујемо да у 25 предузећа за грађевинско пројектовање, у 189 трговинских предузећа на мало, у 44 трговинска предузећа на велико и сл. није запослен ни један једини правник.

У условима овако слабе снабдевености привредних организација правницима сасвим је умесно упитати се:

— до каквих би се тек поражавајућих налаза дошло да је за меру екипираности привреде правничким кадровима узета правна служба а не правник, појединац?

— ко заступа привредна предузећа и радне организације према трећим лицима?

— зар се не би могло закључити да је овакав недостатак правне заштите и правне помоћи један од узрока неправилног пословања, честих судских спорова, штета, материјалних пропуста, финансијских прекршаја, привредног криминала и сл.?

Према релативном односу броја запослених правника у привреди и непривреди и укупног броја свих запослених факултетски образованих лица у овим двама областима друштвеног рада произилази да је у привреди Србије сваки десети, а у непривреди сваки шести факултетски образован стручњак — правник, по чему Србија значајније одступа од граничних тачака максимума који држи Црна Гора у чијој је привреди сваки осми, а у непривреди сваки пети стручњак са дипломом — правник и минимума који припада Словенији у чијој привреди правник заузима свако четрнаесто место, а у непривреди свако седмо.

Међу свим делатностима са производним обележјем и апсолутно и релативно највећи број правника има трговина и угоститељство у којима правници чине скоро једну трећину укупног броја високообразоване радне снаге. После ових делатности по заступљености правника долазе: саобраћај са више од једне петине и занатство са једном петином у скупу високостручног кадра особља. Индустрија и рударство са мање од 10% правника у колективу стручњака очигледно заостаје. Овом стању у индустрији значајније доприноси изразито ниско учешће правника у хемијској, текстилној и прехранбеној индустрији. Што се тиче графичке индустрије, она је и по овом основу позитиван изузетак са безмало једном четвртином правника у скупу свих запослених са завршеним факултетом.

Веома ниско учешће правника у односу на укупан број стручњака са дипломом факултета, својствено је пољопривреди и шумарству, у којима од стотину факултетски образованог особља само четворица имају правни факултет.

Посматрајући развој броја правника у привреди и непривреди на основу индекса динамике изграђених на бази два статистичка извора информација из периода 1966. и 1970. године ⁽²⁰⁾ закључујемо да је привреда Србије у току протеклих пет година обезбевала снажнији прираштај правника него непривреда.

Оцењен пораст броја правника у привреди од 27% у својој глобалној величини био би и јачи да у поменутом раздобљу у две привредне области, у пољопривреди и шумарству није дошло до осетног пада броја правника ⁽²¹⁾.

Чињеница да се у прегледу индекса развоја броја правника налази на делатности које су у поменутом временском периоду удвостручиле број правника потврђује да се у неким срединама правник схвата као незаменљив заступник радне организације и сарадник у раду органа самоуправљања. Ако се, опет, има у виду да се само у једној привредној области — трговини и угоститељству — јавља овако повољан развој запошљавања правника, напори који се чине нису никако довољни.

Учешће правника у непривредним делатностима Србије ваља најпре размотрити с обзиром на однос двеју категорија непривредног рада: културно социјалне делатности и друштвене и државне службе. Иако прва категорија — културно социјалне делатности окупља три пута више високостручних кадрова, чињеница је да је учешће правника у активностима које су садржане у другој категорији — друштвене и државне службе (активности друштвених организација, привредних комора, финансија и осигурања, завода за социјално осигурање, органа управе и других друштвених служби), далеко веће, што се потврђује и податком да 85% свих запослених правника у непривреди учествује у наведеним категоријама рада. Унутрашња структура ове категорије рада видно истиче да су правници најзаступљенији у органима управе, чије су активности привукле више од 80% свих правника из категорије друштвене и државне службе.

Посматрајући, међутим, релативни бројчани израз запослености правника у овој категорији у односу на читав скуп запослених са завршеним факултетом, може се запазити да правници представљају више од половине тог скупа, што значи да је сваки други запослени у тој категорији — правник. Међу пет делатности из те групе видно се истиче учешће правника у делатности завода за социјално осигурање и у органима управе у којима правници чине две трећине свих запослених стручњака са високим образовањем.

У културно-социјалној делатности ради данас 15% правника из категорије непривредног рада, распоређених у делатностима свих врста и

⁽²⁰⁾ „Запослено особље према завршеној школској спреми“ 30. септембар 1966. и 1970. године — „Статистички билтен“, Савезни завод за статистику, 490 од октобра 1967. и 771 од фебруара 1973. године.

⁽²¹⁾ У пољопривреди 8%, у шумарству за 34%.

нивоа школства, научној, културно-просветној, уметничко-забавној и здравственој делатности, социјалној заштити и физичкој култури.

Проширујући релативни бројчани израз удела правника на све делатности ове категорије рада, правници су најзаступљенији у делатности социјалне заштите, у којој је безмало сваки четврти и уметничко-забавној делатности сваки пети запослени са факултетском спремом — дипломирани правник.

Чињеница да се у научној делатности, у културно-просветној и здравственој делатности учешће правника креће у границама од 3 до 5%, потврђује да правници у њима не налазе погодан терен за заснивање радног односа.

Овај нас закључак наводи да ситуацију правничких кадрова у овим делатностима размотримо са становишта односа броја запослених правника у тим гранама и капацитета установа у њима.

Из пописа бројног стања школских капацитета (23) произилази да је на територији Србије у 1971. години било 6.035 школа. Упоредимо ли овај број школа са бројем запослених правника, сучавамо се са податком да на 14 школа долази само један правник — податак који је готово излишно коментарисати.

У научно-истраживачкој делатности, култури и уметности кадровска ситуација правника још је поразнија, када се уочи однос између броја правника који раде у тим делатностима и броја установа (института, библиотека, музеја, радио станица, телевизије, позоришта, биоскопа, организација за издавање књига и сл.) чији је број 17 пута већи од броја правника који су у њима нашли своје радно место. У делатностима здравства и социјалне заштите ситуација је вероватно најлопија, јер број запослених правника према броју здравствених установа и установа социјалне заштите готово је симболичан.

Нема сумње да су и ових неколико истакнутих примера, довољни да се убедимо у то колико ово подручје рада оскудева у помоћи и сарадњи правничких кадрова.

Далеко смо од помисли да овај проблем сведемо на издавајање појединих случајева, на овако упрошћену компаративну анализу или на једно питање. Из самих чињеница о запослености правника у нас произилази, у ствари, читав низ питања, и то углавном начелне природе, а пре свега, — да ли смо задовољни са оваквим ангажовањем правника у привреди и друштвеним службама подручја СР Србије и да ли њихов данашњи распоред одговара стварним потребама и жељеним токовима запошљавања правничких стручњака?

Упоредо са претходним питањима постављамо и треће, за нас најважније, суштинско питање — да ли ће данашњи систем школовања правника, с обзиром на резултате које је дао и могућности за будући развој, бити способан да отклони већ прилично грубо испољене мањкове правничких кадрова? За пун одговор на ово питање дати су сви елементи у

(23) „Статистички годишњак Југославије — 1972.“ — Савезни завод за статистику, Београд, јул 1972.

првом делу овог написа који се бавио анализом резултата рада правних факултета.

Са скорашњом појавом незапослености правника, међутим, на по-молу је још једно ново питање, а наиме, да ли је друштво у стању да створи довољан број радних места за све правнике који траже запо-слење и у категоријама рада које одговарају њиховој стручности?

Иако појава незапослености правника у Србији још није добила забрињавајуће размере она је данас нелогична стварност и, посматрано у целини, има услова да постане и озбиљан проблем у будућности. Ову претпоставку потврђује и податак да се међу правницима налази и изве-стан број лица које друштво и привреда овог подручја не може да апсорбује, иако они представљају стручњаке које су факултети у потпу-ности формирали у професионалном погледу.

Према стању незапослености крајем 1972. године на списковима оних који траже запослење нашло се и 140 дипломираних правника од којих више од две трећине оних најмлађих, у старости од 24 до 30 година. У јуну ове године Заводу за запошљавање пријављено је 111 незапослених правника, међу којима су опет најбројнији они до 30 година старости, што потврђује да незапосленост озбиљније погађа оне који су управо изашли са факултета ⁽²³⁾.

Шта је и где се налази узрок ове ситуације у којој је радно спо-собан правник лишен могућности да заснује радни однос, тешко је ди-ректно одговорити. Уместо одговора на ово питање желели бисмо да при-метимо: ако се одговорност за ову појаву тражи на линији брзог развоја школских ефектива или у оцени да је ово школство образовало струч-њаке који се не могу користити, полази се, чини нам се, погрешним путем, пошто стварну одговорност за неодговарајућу запосленост и појаву незапослености међу правничким кадровима треба тражити у политици развоја привреде, друштва и посебно у кадровској политици.

* * *

У залагању да у напису истакнемо и обелоданимо бројне индикато-ре проистекле из анализа места и улоге правних факултета, њиховог рада и услова у којима су радили и данас раде, развојних тенденција учесника у наставно-научном процесу, кадровске ситуације дипломираних правника, њихове запослености, односно незапослености, — руководили смо се применом оне познате Сократове мисли: „Упознај себе самог“.

Подстакнути овим мотивом желели смо да у овом часу живота и рада правних факултета СР Србије скренемо пажњу на неке чињенице пред којима се не може и не сме остати равнодушним.

— да је нова реформа правних факултета један веома комплексан процес који је немогуће извести без објективног познавања чињеничног стања у овој сфери високообразовног рада;

— да се за остварење било ког програма рада ових факултета и ефикасно утицање на токове њиховог развоја мора поћи од решавања

(23) Републички завод за запошљавање, Београд, — „Статистички билтен“ за 1972. и 1973. годину.

питања места, значаја и ефеката образовне делатности правних факултета и запошљавања кадрова које они припремају;

— да се савремена реформа правних факултета која безусловно мора значити — промену, прилагођавање, рационализацију и осаврењавање наставно-научног процеса — не може постићи било каквим организационо-техничким решењима, нити копирањем било чијих искустава;

— да се исправан концепт будуће реформе може изградити само на познавању резултата рада правних факултета у прошлости као гаранта да се избегну експерименти, идеје и одлуке које се не могу проверити;

— да су досадашњи резултати рада, успеси и неуспеси најбољи подстицаји за даљи рад, иницијативе и ангажовања, и најзад,

— да ће вероватноћа нежељених исхода нове реформе бити утолико мања уколико се у њеном постављању и остваривању имају у виду и све поуке из ранијих искустава.

Проф. др Љубица Шкара

РЕЗЮМЕ

Подготовка и трудоустройство юристов в СР Србији

— Достигнутые результаты в подготовке и трудоустройстве юридических кадров — необходимая предпосылка работы по реформированию юридических факультетов —

Автор, с пристальным вниманием ученого и непосредственного участника подготовки юридических кадров, подвергает рассмотрению основные вопросы обучения и трудоустройства юристов желая в данных областях подчеркнуть существующие проблемы, ознакомление с которыми могло бы способствовать выработке возможно лучшего концепта будущей реформы юридических факультетов — Србни.

Исходя из положения, по которому подготовкой юридическими факультетами кадров является одним из видов „производства“, а они сами своеобразными „фабриками“, „выпускающими“ специалистов высшей квалификации, в процессе которого, как и в каждом материальном производстве, выдается и хорошая и неудовлетворительная продукция, наблюдается случаи отрицательные, автор в первой части статьи анализирует процесс хозяйственное рациональное и эффективное отношение к делу и имеются обучения на факультетах, его наиболее значительные стороны и достигнутые результаты. Желая предоставить максимум информации о как можно большем числе форм работы в учреждениях, выпускающих юристов, автор использует огромную статистическую документацию, обработанную им в виде многочисленных долгосрочных хронологических серий, на которые применяет метод квантитативного динамического анализа.

Выбор квантитативного анализа имеет многосторонний смысл. Такой анализ идентификует и взвешивает самые показательные результаты работы юридических факультетов, он на параметрах состояния и функционирования механизма системы подготовки юристов пересматривает работу в прошлом, он осознает направления обучения и способствует его совершенствованию и более благоприятной перспективе развития юридических факультетов и, наконец, устанавливает некоторые достаточно верные показатели результатов и развития системы образования, а также условий, под которыми оно происходило, и обоснованность оценок, даваемых о нем в наши дни.

Динамический аспект данного анализа имеет целью представить юридические факультеты в качестве организаций создававшихся в течение

многих лет, опыт которых должен и обязан послужить импульсом к дальнейшей работе, к новым инициативам и участию в них.

Во второй части статьи автор анализирует положение с трудоустройством юридических кадров, реальные возможности к их устройству на работу и проблему безработицы среди юристов.

В основании данного анализа потребности общества в юристах находятся индикаторы, представляющие значение для оценки ценности эффективности системы подготовки юристов в свете вопроса: могут ли юридические факультеты, готовящие юристов-специалистов с высшей квалификацией, быть удовлетворены числом и качеством рабочих мест, предоставляемых юристам и на которых они ныне работают?

SUMMARY

— *Education and employment of graduated jurists in SR Serbia* —

— *Achieved results in education and employment of juridical staff as a necessary prerequisite for the work on the reform of law faculties* —

With the attention of a scientist and a direct participant in educating jurists, author of this article considers essential questions of education and employment of jurists with the aspiration to emphasize actual problems in this field, the knowledge of which could contribute to the elaboration of the best possible concept of the future reform of the faculties of law in Serbia.

Setting off with the idea that educative activity of law faculties is a form of «production», a type of «factories» which «produce» highly qualified staff and in which just as in material production can be noticed, good or bad functioning, economical, rational and efficient running of business and the one that is not such, author in the first part of the article analyses educational process at the faculties, its principal categories and achieved results. In order to give maximum information about major number of forms of work in institutions for education of graduated jurists, author uses enormous statistical documentation which he elaborates in numerous long-term chronological series to which he applies the method of quantitative dynamical analysis.

The choice of quantitative analysis has a multilateral sense: — to identify and measure most outstanding results of the work of law faculties, — on parameters of state and functioning mechanisms of educational system of jurists requestion how and what has been done in the past, — by perceiving the ways of educative activities contribute to the further construction and favourable prospective for development of law faculties and in such an analysis establish some sufficiently secure indicators of efficiency and development of this schooling system and conditions in which such development took place as well as the justification for valuations made about it today.

Dynamic aspect of this analysis has for its purpose to represent law faculties as organisations which developed during a long period of time and their experience can and must be an encouragement for further work, new initiatives and engagement in such initiatives.

In the second part of the article author analyses the level of employment of juridical staff, existing possibilities for their employment and problems of unemployment of graduated lawyers.

In the basis of this analysis of social demands for graduated jurists lie the important indicators for the valuation of the effects made by the schooling system of lawyers in the light of the question: can law faculties as institutions for education of juridical experts be satisfied with the number and the quality of working places offered to jurists and with the places which jurists occupy today?

RÉSUMÉ

L'instruction et l'emploi des licenciés en droit de la République socialiste de Serbie

— Résultats obtenus dans l'instruction et l'emploi des cadres de juristes en tant que condition préalable nécessaire pour le travail à la réforme des facultés de droit —

Avec toute l'attention d'un savant et de participant direct à l'instruction des cadres de juristes l'auteur étudie dans cet article les questions fondamentales de l'instruction et de l'emploi des juristes en tâchant de souligner les problèmes réels dans ce domaine, dont la connaissance pourrait contribuer à la formation d'un meilleur concept de la réforme future des facultés de droit de la Serbie.

En partant du point de vue que l'instruction professée dans les facultés de droit est une forme de «production», une sorte de «fabriques» qui produisent les cadres hautement qualifiés dans lesquelles comme dans la production matérielle la gestion des affaires peut être bonne ou mauvaise, que dans certains cas elle est économique, rationnelle et efficace et que dans d'autres elle ne l'est pas, l'auteur analyse dans la première partie de l'article le processus d'instruction dans les facultés, ses catégories les plus importantes et les résultats obtenus. Dans le désir de donner des informations maxima sur le plus grand nombre des formes de travail dans les institutions pour la préparation de la licence en droit, l'auteur a utilisé une documentation statistique considérable, qu'il a classée lui-même en de nombreuses séries chronologiques de longue durée auxquelles il applique la méthode de l'analyse dynamique quantitative.

Le fait de se déterminer pour l'analyse quantitative a un sens multiple, à savoir: à identifier et mesurer les résultats de travail les plus marquants des facultés de droit; — ensuite, en se basant sur les paramètres de l'état et du fonctionnement du mécanisme du système de l'instruction des juristes, à vérifier ce qui a été effectué et comment on a travaillé dans le passé; — enfin, en examinant les courants des activités de l'instruction, à contribuer à la formation ultérieure et une perspective plus favorable du développement des facultés de droit et à établir dans une telle analyse certains indices suffisamment sûrs du rendement et du développement de cette institution de l'instruction publique, les conditions dans lesquelles ce développement a évolué et la justification des estimations qui sont formulées à ce sujet actuellement.

L'aspect dynamique de cette analyse a pour but de présenter les facultés de droit en tant qu'organisations qui se sont formées au cours d'une longue période de temps, dont l'expérience doit servir de stimulant au travail ultérieur, aux nouvelles initiatives et à l'engagement dans celles-ci.

Dans la deuxième partie de l'article l'auteur analyse l'état de l'emploi des cadres de juristes, les possibilités réelles de leur emploi et le problème du chômage des licenciés en droit.

A la base de cette analyse de la demande sociale des licenciés en droit se trouvent les indicateurs qui présentent de l'importance pour l'estimation de la valeur des effets produits par le système de l'instruction publique des juristes à la lumière d'une question: est-ce que les facultés de droit en tant qu'institutions qui ont pour tâche de former les cadres de juristes spécialisés se contentent du nombre et de la qualité des postes de travail qui sont offerts aux juristes et dans lesquels ils travaillent aujourd'hui?

GAIUS NOSTER

— О имену писца најстаријег уџбеника права —

Откако је Нибур 1816. године у Верони нашао палимпсест који је кррио готово цео текст Гајевих Институција, око личности овог класичног правника непрекидно се воде дискусије. Откриће папируса у Египту, који су омогућили попуњавање неких празнина веронског рукописа, дало је нови подстрек интересовању за Гаја (1). Крајем 1965. године одржан је симпозијум у Напуљу посвећен Гају и његовом времену, на коме је узео учешћа већи број научника, између осталих и проф. Хорват са загребачког Правног факултета (2). Иако је том приликом изнето доста оштроумних запажања, нових гледања на старе дилеме, чини се да ниједна од недоумица није разрешена, почев од оне основне: ко је Гај, је ли Римљанин или странац. Једино су ранија становишта, супротстављена каква су и била, добила могућност да додају аргументе, како *pro*, тако и *contra*.

Гајеве Институције су најпотпуније сачувано дело које непосредно потиче из класичног периода. Оне су незаобилазан извор за историју римског права и споменик правне историје. Али чак и да нису сачуване, њихов писац остаје као један од великана класичне јуриспруденције. Гај улази у састав „сената мртвих“, спада у пет највећих јурисконсулта чија су мишљења по Закону о цитирању обавезна за судије. Приближно исти значај дали су му и редактори Дигеста, на челу са Трибонијаном. Број фрагмената или редова које је комисија унела у Пандекте из дела одређеног правника не мора бити искључиво мерило његове вредности. Овај показатељ, као и сви квантитативни, има недостатака, али је значајан индикатор. По том критеријуму Гај долази на седмо место међу римским правницима. Њихов редослед изгледа овако:

1. <i>Ulpianus</i>	са 46.150 редова,	што чини 40,73%	Дигеста
2. <i>Paulus</i>	„ 19.434	„ „ „	17,18%
3. <i>Papinianus</i>	„ 6.802	„ „ „	6,00%
4. <i>Scaevola</i>	„ 5.480	„ „ „	4,87%
5. <i>Pomponius</i>	„ 5.064	„ „ „	4,47%
6. <i>Iulianus</i>	„ 5.004	„ „ „	4,42%
7. <i>Gaius</i>	„ 4.506	„ „ „	3,98%

(1) Највећи значај за допуну празнина у веронском рукопису имају папируси које је 1933. купио једна Италијанка од каирског антиквара, тзв. антинопољски фрагменти, а које је са коментаром објавио Arngio-Ruiz, *Frammenti di Gaio*, Firenze, 1933.

(2) Gaio nel suo tempo, *Atti del simposio romanistico*, Napoli, 1966.

Следећи на овој листи, *Marcianus* има готово двоструко мање редова, а остали још мање (3).

Треба имати на уму да се у раду на Институцијама ова комисија у највећој мери служила Гајевим књигама, и то не само Институцијама него и другим, што у уводној конституцији »*Imperatoriam maiestatem*« изричито признаје. Тиме се удео Гаја у Јустинијановој кодификацији знатно повећава, тако да он по свој прилици долази на треће или четврто место горње листе.

И непосредно, у облику Институција, и посредно, преко Јустинијановог Корпуса, Гајево дело је у великој мери сачувано. Оно остаје као извор информација о писцу, као што свако дело говори о аутору. Са те стране, може се рећи, располажемо обиљем података и требало би да о њему знамо много.

Међутим, на другој страни, ван његовог дела готово да није сачувано ништа што би пружило могућност за конструкцију неке биографије. Сем један једини пут, њега савременици не цитирају. Правници који долазе после њега уопште га не помињу. Тек је Закон о цитирању и Јустинијанова кодификација уврстила Гајево име у ред најеминентнијих правника. А само то име збуњује.

Гај је једини од значајнијих римских правника чије цело име не знамо. И он сам, и једини савременик који га цитира, Помпоније (4), и сви потоњи извори упорно употребљавају једино праеномен. А тај праеномен је толико често у римском народу, да улази, по Варону, у тридесет најчешћих. (5) По неким савременим лингвистима, чак у првих шеснаест (6). О његовој раширености најбоље говори и позната формула коју је жена изговарала приликом закључења брака:

»*Ubi tu Gaius, ego Gaia*«.

То име је могло да буде не само лично име (праеномен), већ и гентилно (будући да се завршавало на —*ius*), па се чак среће и као когномен (7).

О његовом пореклу постоји више претпоставки. Има мишљења да су га Римљани преузели од других народа (8). Овде би у обзир дошли Етрурци или Грци.

Мало је вероватноће да су га Римљани преузели од Етрураца. Код Етрураца се заиста среће ово име, али тек касније, док је међу Римља-

(3) Најновији прорачун квантитативног учешћа појединих правника у *Digesta* дао је Honoré, *Word Frequencies and the Study of Roman Law*, *The Cambridge Law Journal*, vol. 30 (1970 A), стр. 291 sq.

(4) Д. 45. 3. 39.

(5) *Valerius Maximus*, appendix: *De nominibus* (овај прилог се прописује Варону), Leipzig, 1865.

(6) Bloch, *Латинска епиграфика*, превод Милошевића, Београд, 1971., стр. 23—24.

(7) Као пример за Гај упогребљен у функцији номена: *Aula Caia Thormentia Sesia Rupilia nata* (изгледа да је реч о Етрурки — *Corpus inscriptionum*, No. 1333): као когномен: *Alfenus Varus Gaius* (Д. 1. 2. 2. 44) — иако ово није извесно, можда је то праеномен који је инверзијом дошао на треће место (v. Honoré, *Gaius, a Biography*, Oxford, 1962., стр. 2, примедба 2).

(8) Тако Salverte, *Essai historique et philosophique sur les noms d'hommes et peuples et lieux*, Paris, 1824., tome I, стр. 189.

нима познато од давнина. Отуда је вероватније да су га Римљани дали Етрурцима у време када и друге тековине прелазе из Рима у Тоскану, чиме Рим само враћа део зајма који је узео на почетку своје историје⁽⁹⁾.

Постоји нешто више вероватноће да је грчког порекла. Тако је Кижа (Сижас) био мишљења да је ово име настало од грчког *τατος*, што одговара латинском *vos oregarius*, те је било симбол вредноће.⁽¹⁰⁾ Ипак је вероватније да је аутентично римско, јер готово да није забележена појава да Римљани преузимају грчка имена. Иако римска цивилизација дугује много Јелинима, о чему сведоче и познати Хорацијеви стихови⁽¹¹⁾, онај доста оскудни списак имена који Квирити дају својој деци изгледа да је аутентичан, да није позајмљен. Према томе, корен имена треба тражити у латинској лексици.

Плутарх је име Гај тумачио као синоним за господар. Тако он наведену формулу коју је жена изговарала (*Ubi tu Gaius etc.*), објашњава на следећи начин. Улазећи у дом мужа она је формулом преузимада на себе улогу у вођењу домаћинства, „тако да су ове речи значиле: где ти будеш господар и отац породице, ја ћу бити господарица и мајка породице (*itaque haec verba id significant: ubi tu dominus eris et paterfamilias, ego domina et materfamilias*)”.⁽¹²⁾

Мишљење самих Римљана о пореклу речи у свом језику свакако није за потцењивање. Међутим, они не морају бити увек у праву. Тако је Гај у Институцијама као етимологију назива зајма — *mutuum*, наводио: „*mutuum appellatum est quia quod ita tibi a me datum est, ex meo tuum fit*” (3.90), тј. зато што од мога постаје твоје (*ex meo tuum fit*). Међутим, савремена наука је одбацила овакво мишљење⁽¹³⁾. Па и ово Плутархово објашњење већина данас сматра неприхватљивим. Још од 16. века име Гајус узевује се за глагол *gaudere*. Најпре Холанђанин Ван Горп, а касније Момзен (Mommsen), Хушке (Huschke) и Катанео (Cattaneo) су изводили из облика *gaudeo*, *gavisus*, одакле је најпре настало *Gavius*, затим *Gaius*, па тек онда *Gaius*⁽¹⁴⁾. Како Римљани тек од 3. века пре н.е. почињу употребљавати *G*, ранији облик је *Цајус*, за мушко име, а *Цаиа* за женско. Траг тога био је употреба слова *Ц*, као скраћенице за Гајус. За женски облик Гаиа, употребљавало се обрнуто *Ц—О*, на сличан начин на који је обрнуто слово *F* (скраћеница за *filius* — син) означавало *filia*, кћер.

Оваква етимологија може да објасни и формулу: *Ubi tu Gaius etc.* У њој је присутна идеја радости, а не господарења. Детету се даје име Гај „да обрадује родитеље (*sumptum est a gaudio parentum*)”⁽¹⁵⁾. У свих народа Европе постоје имена која су или пореклом од латинског Гаја или

(9) Cattaneo, *Gaio e le sue Istituzioni, Del nome di Gaio*, Pavia, 1880, str. 32.

(10) Cuiacius, *In not. ad § 6 proem. Inst. (prema Cattaneo, nav. delo, str. 72—73)*.

(11) *Graecia apta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio* (Еписћуларум libri, 2. 1. 156).

(12) Plutarch, *Quaestiones romanae*, 30.

(13) Michel, *Gratuité en droit romain*, Bruxelles, 1963, str. 104.

(14) Goropius, *Opera*, Antverpiae, 1569, lib. 1, pag. 6 sq.; Mommsen, *Die römischen Eigennamen*, str. 175.

(15) Vossius, *De vitii sermonis*, lib. 2, cap. 1, str. 168 (prema: Cattaneo, nav. delo, str. 78—79).

су настала да изразе исту идеју. Наш еквивалент за ово име био би Обрад или Раде. Међутим, наше: Гајо није настало од римског Гаја, већ од Гаврило. ⁽¹⁶⁾ Презиме Људевита Гаја је страног порекла, те се може везати за латински глагол *gaudere, gavisus*. ⁽¹⁷⁾

Зашто је наш аутор једино употребљавао лично име, зашто и други који га помињу то исто чине? Како ионако имамо мало података о њему, можда из ове околности можемо доћи до неког трага о томе ко је управо Гај.

Упорна употреба само личног имена послужила је као један од доказа онима који су тврдили да је Гај пореклом Грк. ⁽¹⁸⁾ Грци, заиста, имају обичај да употребљавају само једно име, док је једна од прерогатива римског грађанина право употребе *tria nomina*. Чини нам се, да је ова традиција имала и једно рационално објашњење. Грчка номенклатура личних имена је много богатија и разноврснија. Довољно је рећи Аристотел, Фидија, Праксител па да се зна о коме је реч. Машта Римљана у овом погледу је оскуднија, најчешће се среће шеснаестак имена, од којих су нека уствари редни бројеви. Шта значи звати се Гај у народу у коме је више владара, правника и политичара имало то име (један од браће Граси, затим Цезар, Калигула и други). Да би се особа идентификовала, било је неопходно навести и друга два имена.

Други су то тумачили омашком у преписивању, тако да потомству није сачувано цело име ⁽¹⁹⁾.

Хоноре је у новије време предложио једно смело решење ове загатке. Поред нашег Гаја, живео је нешто пре њега *Gaius Cassius Longinus*, један од оснивача школе сабринијанаца. То је онај правник кога Тацит у својим Аналима на више места помиње, онај исти који је 61. године одржао у сенату говор у прилог примене *SC Silanianum*, после чега је 400 робова једног римског нобила побијено, зато што је господар страдао од робовске руке ⁽²⁰⁾. Тај строги Римљанин старог кова, поштовалац републиканских закона, био је ученик Масурија Сабина. Конзул 30., проконзул Азије 40—41. г. под оптужбом за учешће у Пизоновој завери био је прогнан на Сардинију, али му је Веспасијан допустио да се врати. Иако је овај правник живео у првом, а наш Гај у другом веку, ипак је постојала могућност да се помешају, поготову што оба припадају сабинијанској школи. Испрва се о Касију говори као о Гају или Гају Касију ⁽²¹⁾. Међутим, негде од 130. г. готово увек се за њега употребљава *Cassius*. ⁽²²⁾ Сам Гај

⁽¹⁶⁾ Речник SAN, том 3, стр. 165.

⁽¹⁷⁾ Скок, Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика, Загреб, 1971., стр. 544.

⁽¹⁸⁾ Mommsen, *Gaius als Provinzialjurist*, *Gesammelte Schriften*, 1905.

⁽¹⁹⁾ Jolowitz, *Historical introduction to Roman law*, 1. издање стр. 393; contra: Honoré, *Gaius*, str. 13.

⁽²⁰⁾ Tacit, *Annales*, 14, 42—45, (Издање Српске књиж. задруге, превод Црепајац, Београд, 1972. стр. 359 и сл.).

⁽²¹⁾ Јаволен, који је писао пре владавине Хадријана, двапут цитира Г. Касија Лонгина као „*Gaius*“ (Д. 35. 1. 54. 46. 3. 78); једном као *Gaius Cassius* (Д. 16. 1. 161. 1).

⁽²²⁾ После своје друге књиге *Ad Urseium Ferosum*, Јулијан више не употребљава само преномен *Gaius* за овог правника; Д. 19. 1. 24. 1. Помпоније, који је знао за Гаја, писца Инститиција, и која га је, једини од савременика и цитирао, на десетак места Лонгина цитира

га на тај начин цитира на више места у својим Институцијама. ⁽²³⁾ Више га нико не зове *Gaius*. Зашто је то тако? Зато, тврди Хоноре, што се у то време јавно писац с којим је могао бити помешан, а то је наш Гај. ⁽²⁴⁾

Да се наш Гај звао нпр. Гај Елије или Гај Јулије, не би било тешкоћа у идентификацији. Међутим, по свој прилици се и он звао *Gaius Cassius Longinus*. Зато, да би избегао забуну, за себе употребљава просто Гај, а и други га тако помињу. То није искључено. Ово име се среће у више наврата. Хоноре наводи пример Сиријца који живи у време Трајана и Комода и филозофа Гаја Касија Лонгина који је био учитељ царице Зенобије. ⁽²⁵⁾ Можемо овим примерима додати још једно, много познатије лице: Гаја Касија Лонгина, који је, заједно са Брутом, убица једног другог Гаја, Јулија Цезара.

Ова претпоставка има основа. Упорна употреба само личног имена, промене у начину цитирања Гаја Касија Лонгина од времена када је, по свој прилици, Гај започео писање књига — ове две појаве могу бити у узрочној вези. Оне се могу схватити као настојање да се избегну забуне око два правника идентичног имена.

Хоноре наставља своја размишљања даље, у једном правцу који је још хипотетичнији. Он је наиме мишљења да је по свој прилици наш Гај син или унук ослобођеника самог Гаја Касија Лонгина, па је, према римском обичају, добио име по патрону. ⁽²⁶⁾ Иако не мислимо да ова хипотеза стоји на чврстим основама, можемо размишљањима енглеског лингвисте додати као аргумент везу између ова два правника која је већ запажена међу романистима. Тако је Скерило (*Scherillo*) мишљења да је Гај, пишући Институције, преузео систем Касијевог излагања *ius civile*-а ⁽²⁷⁾ Било је у литератури чак мишљења да постоји идентитет између ова два Гаја, да су једно лице или да је Гај из другог века само прерадио Институције које је написао онај први Гај (Касије) ⁽²⁸⁾. Не треба заборавити ни следећи податак. У Институцијама, Гај, који мало цитира друге или их цитира не наводећи имена, тако да је око половине цитата анонимна, на дванаест места наводи мишљење Гаја Касија, употребљавајући његов номен — Касије ⁽²⁹⁾. Није ли то била „*reverentia*”, начин одавања поште патрону који је оца или деду ослободио ропства?

Још једна околност везана за овог правника јесте и присвојна заменица *poster* која се употребљава уз његово име. Ово се дешава двапут, једном у класично доба, други пут у време састављања Јустинијанових Институција.

као *Cassius*-а (Д. 22. 6. 3. 1; 30. 26. 2; 34. 2. 21. 2; 35. 1. 6. 1; 41. 1. 27. 2; 45. 3. 6; 46. 3. 17 — сви ови примери из Помпонијевог дела *Libri ad Sabinum*; затим: Д. 35. 2. 31; 4. 8. 40; 29. 2. 99).

⁽²³⁾ Инст. 1. 196; 2. 79, 195, 244; 3. 71. 133. 140; 147, 161, 4, 79, 114, 170.

⁽²⁴⁾ Нав. дело, стр. 15 sq.

⁽²⁵⁾ Нав. дело, стр. 16.

⁽²⁶⁾ Лоц. цит. О обичају да ослобођеник узме номен господара видети: Cattaneo, нав. дело, стр. 7, као и литературу коју он наводи.

⁽²⁷⁾ Scherillo, *Gaio e il sistema civilistico*, Gaio nel suo tempo, Napoli, 1966., стр. 147 sq.

⁽²⁸⁾ Тако, без навођења ближњих података, Scherillo, нав. дело, стр. 152.

⁽²⁹⁾ В. примедбу под бр. 23.

У својој књизи *Ad Quintum Mucium* Помпоније пише:

„Et non sine ratione est quod Gaius noster dixit, condici id in utroque casu posse dominio”, (D. 45. 3. 39).

Вероватно се овај цитат односи на нашег Гаја, а не на Гаја Касија. Живот Гаја Касија дели добрих педесет година од живота Помпонија, тачније од времена у коме је књига писана. Помпоније пише у време када углавном нико више не цитира Гаја Касија навођењем само личног имена, тј. у време владе Антонина Пија (³⁰) Сам Гај је писао књигу са идентичним насловом *Ad Quintum Mucium*, вероватно пре 140 године (³¹). Помпоније је, пишући нешто касније свој коментар, цитирао и Гајево истоимено дело.

Назив *noster* указује на блискост, на посебне односе. Тако се освоблава учитељ или колега који ради у истој школи или у истом савету. Сцеволу Паул назива „наш” у неколико наврата, а познато је да му је био учитељ (³²). Мецијан за правника Виндија такође употребљава *noster* (D. 35. 2. 32. 4), јер су били у истом царском савету у време Антонина Пија (³³). Да су Гај и Помпоније у пријатељским односима види се што и Гај цитира Помпонија наводећи само лично име. У другој књизи Институција (2. 218) он каже:

„Sed Juliano et Sexto placuit etiam hoc casu ex senatus consulto confirmari legatum...” (³⁴)

За Јулијана, дакле употребљава *poten*, јер је реч о уваженом правнику који у то време заузима високе положаје у државној управи, а за Помпонија само *praenomen* Sextus.

Стога мислимо да је у праву Дернбург, који полемишући са Ашером, сматра да су ова два правника блиски савременици, чему се у новије време придружује Хоноре (³⁵).

Други пут срећемо *Gaius noster* готово четири века касније. У конституцији *Imperatoriam maiestatem* редактори Институција помињу дела којима су се служили састављајући Институције, указујући нарочито на коментаре *Gaii nostri*. По свему судећи, састављачи једног уџбеника, називају са *noster* човека који је први успешни писац такве врсте књиге, којом су се они вероватно служили за време студија и чији је утицај на њих очигледан. Ово *noster* је приближно исте врсте које и оно које ученик додаје уз име професора.

др Обрад Станојевић

(30) Тако процењује Lenel, Palingenesia, II том, стр. 59. (издање из 1889).

(31) Према: Honoré, нав. дело, стр. 66 sq.

(32) Honoré, нав. дело, стр. 4.

(33) Honoré, нав. дело, стр. 7.

(34) Било је мишљења да овај, иначе недовољно читак фрагмент, уствари гласи: „Sed Juliano ex Sexto placuit . . .”, тј. да је Јулијан прихватио мишљење Секста. У том случају не би била реч о Сексту Помпонију, који је живео у исто време или нешто доцније од Јулијана, већ о Сексту Цецилију Африкану. Међутим, Штудемунд је предложио читање на наведени начин (више о томе: Dernburg, нав. дело, стр. 109. прим. 2).

(35) Dernburg, loc. cit.: Honoré, нав. дело, стр. 3 sq.

РЕЗЮМЕ

Gaius Noster — об имени автора самого старого учебника права

О Гае сохранилось мало данных и потому кроме его труда почти не имеется источников, могущих пролить свет на его жизнь. Имеются сведения только об его имени. Автор присоединяется к разделяемому большинством мнению, что имя является — римским, а не этрусского или греческого происхождения. Корень его — глагол *gaudere*. На сербско-хорватском языке этому имени отвечает имя *Обрад* в то время как имя *Гай* не находится ни в какой связи с римским *Гаем* и происходит от библейского имени *Гавриил*.

Автор находит более приемлемым объяснение *Honore*, по которому постоянное употребление одного лишь индивидуального имени *Гай*, что не имеет места ни с одним другим юристом, является последствием обстоятельства существования еще одного юриста со схожим именем. Это — *Gaius Cassius Longinus*. Чтобы избежать смешивание этих двух юристов, младшего из них приводят, указывая лишь его индивидуальное имя, как он себя и называл. Вторая часть тезиса *Honore*, по которому упомянутый *Гай*, автор *Институций*, является потомком вольноотпущенника юриста (юрис-консульт) *Гая Кассия Лонгина*, выглядит гипотетическим. Все же наряду с приведенными аргументами *Honore*, автор ссылается еще на одно обстоятельство. Система гражданского права *Гая*, по утверждению *Scherillo*, является самой близкой к системе *Лонгина*. Данное обстоятельство, при частом цитировании *Лонгина* в *Институциях*, неохотно приводящих чужие цитаты или цитирующих их без ссылки на источник, может быть основанием для предположения о существовании тесной связи между этими двумя юристами, из которых один жил в первом, а второй во втором веках.

SUMMARY

— *Gaius Noster — about the name of the autor of the oldest law text-book —*

Very few informations have been preserved about *Gai*, so that, beside his works we hardly have any sources that could illuminate his life. One of conserved informations in his name in itself. Author shares the opinion of the majority that it is a Roman name, and not of Etruscan or Greek origin. Its root is the verb *gaudere*. The equivalent of this name in serbo-croat is *Obrad*, while the name *Gaio* has no relations with the Roman *Gai*, but is a form of biblical *Gavrilo*.

Author considers acceptable the explanation of *Honoré* that persistent use of only the praenomen *Gaius*, that has not been registered for any other jurist, is the consequence of the circumstance that there was another jurist of identical name — *Gaius Cassius Longinus*. The second part of *Honoré*'s thesis, that this *Gai*, author of *Institutions*, is a descendant of freed jurist (jurisconsult) *Gaius Cassius Longinus*, seems hypothetical. However, apart from arguments presented by *Honoré*, author calls upon another fact. *Gai*'s system of civil law, as it was noticed by *Scherillo*, is nearest to *Longinus*'s. That, together with the frequent quoting of *Longinus* in *Institutions*, in which quotations were made unwillingly or without mentioning names, can indicate a tight link which existed between these two lawyers, one that lived in the first century and the other in the second.

RÉSUMÉ

Gaius Noster — du nom de l'auteur du plus ancien manuel de droit

Très peu de documents sont conservés sur Gaius, de sorte qu'à l'exception de son œuvre nous n'avons presque pas de sources qui jetteraient un peu plus de lumière sur sa vie. Le seul document qui a été conservé est son nom. L'auteur partage l'opinion de la plupart des savants que c'est un nom romain et qu'il n'est pas d'origine étrusque ou grecque. Sa racine est le verbe *gaudere*. En serbo-croate l'équivalent de ce nom est *Obrad*, tandis que le nom *Gajo* n'a aucun rapport avec le non romain *Gaius*, mais c'est une forme du biblique *Gabriel*.

L'auteur considère qu'on peut accepter l'explication d'Honoré selon laquelle l'emploi persistant seulement du prénom *Gaius*, ce qui du reste n'est point marqué pour nul autre juriste, est la conséquence du fait qu'il y avait aussi un autre juriste qui portait un nom identique — *Gaius Cassius Longinus*. Pour ne pas confondre ces deux juristes, on cite le plus jeune en indiquant seulement le nom personnel, par ailleurs c'est ainsi qu'il se dénommait lui-même. La deuxième partie de la thèse d'Honoré, dans laquelle il est indiqué que ce *Gaius*, l'auteur des *Institutes*, est le descendant de l'affranchi juriste (jurisconsulte) *Gaius Cassius Longinus*, paraît hypothétique. Néanmoins, tout en mentionnant les arguments cités par Honoré, l'auteur se réfère aussi à un autre fait. Le système de droit civil de *Gaius*, comme l'a remarqué *Scherillo*, est le plus proche de celui de *Longinus*. Ce fait, ainsi que la citation fréquente de *Longinus* dans les *Institutes*, qui du reste n'ont pas recours généralement à des citations ou qui citent sans mentionner le nom, peut être l'indication de l'existence d'un lien étroit entre les deux juristes, dont l'un a vécu au premier siècle et l'autre au deuxième siècle.

ПРИЛОГ ПИТАЊУ ПОДЕЛЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ НА БАНОВИНЕ

I

Краљевом Прокламацијом од 6. јануара 1929 (1) којом је укинута Видовдански Устав и распуштена Народна скупштина, уведен је у Краљевини СХС режим монарходиктатуре који је у неприкривеном виду трајао све до октросицања новог Устава Краљевине Југославије 3. септембра 1931. године.

Утврђујући нову организацију власти и уклањајући све оно што је могло да омета остварење концепција и циљева новог режима, владајући врхови су задржали поделу земље на области, срезове и општине али су — одмах по увођењу диктатуре — укинули законским прописима дотадашњу локалну самоуправу у Краљевини СХС.

Истовремено с проглашењем диктатуре донет је 6. јануара 1929. Закон о измени закона о општинама и обласним самоуправама (2) којим су разрешене све општинске управе у земљи. Овим Законом било је предвиђено да се у Београду, Загребу и Љубљани поставе нове општинске управе и то краљевим указом (на предлог министра унутрашњих послова) а у другим општинама решењем великих жупана. — Поред тога, њиме је било прописано да су велики жупани дужни поставити у својим областима „комесаре, који ће надаље водити све послове досадашњих обласних скупштина и обласних одбора, који се овим Законом распуштају” (чл. 6). — Права и дужности као и поступак обављања послова комесара обласних самоуправа регулисан је затим Уредбом министра унутрашњих послова донетом 20. јануара 1929. године (3). — Сви дотадашњи прописи који су се односили на избор органа обласне, средске и општинске самоуправе (скупштина, одбора и заступства) били су укинати 14. јануара 1929 (4) а нови Закон

(1) Види Прокламацију „Моме драгом народу, свима Србима, Хрватима и Словенцима”. Прокламација је као посебан акт (без ознаке страна) објављена у Службеним новинама бр. 5-II од 5. јануара 1929.

(2) Сл. нов. бр. 9-IV од 11. I 1929, 58.

(3) Сл. нов. бр. 17-IX од 22. I 1929, 101.

(4) Закон о укидању Закона о избору органа обласне, средске и општинске самоуправе. — Сл. нов. бр. 11-VI од 15. I 1929, 78. — Овај Закон је, у ствари, још једном потврдио оно што је већ Законом о измени закона о општинама и обласним самоуправама било санкционисано. Види и: А. Павловић, Један поглед на управно уређење државе пре и после шестог јануара 1929. — Народно благостање, год. II бр. 4, 1930. 49.

о изменама и допунама у Закону о општинама (од 12. II 1929) ⁽⁵⁾ прописивао је да послове општинских зборова, тамо где су постојали, обављају општински одбори а да се сеоски (месни) зборови (скупштине) укидају а наместо њих постављају месне управе од 5—10 грађана које ће именовати жупан дотичне области. — Председнике и потпредседнике општина у Београду, Загребу и Љубљани постављао је и смењивао краљ указом (на предлог министра унутрашњих послова) а чланове општинске управе министар унутрашњих послова својим решењем. ⁽⁶⁾

Укидање постојеће локалне самоуправе у Краљевини СХС представљало је очигледно само прву етапу на путу остварења промена извршених нешто касније у административно-територијалној подели и систему и надлежности локалних управних органа.

Непосредно по увођењу диктатуре неки београдски и загребачки листови (блиски врховима диктатуре) писали су о томе да предстоји нова административно територијална подела земље одн. да је влада одлучила да „управне територије што пре разграничи“ јер се показало да велики број области не одговара „потребама практичног живота“. Ови извештаји се нису слагали у погледу броја нових јединица. Док су једни говорили да ће држава вероватно бити „подељена у 15 административних јединица“ други су указивали на то да ће број управних подручја бити „свакако мањи, можда онолико колико има и финансијских дирекција у земљи, дакле 14, или можда, чак и 6, колико има армијских области у земљи“. ⁽⁷⁾

Све ове вести о новој подели земље на области одлучно је демантовао, средином маја месеца 1929, председник владе Петар Живковић ⁽⁸⁾. Без обзира на изјаву П. Живковића да влада тада још није радила на припремама за формирање нових управних подручја, писање београдског листа „Време“ и загребачких „Новости“ — блиско повезаних с врховима диктатуре — представља индицију да се у влади већ тада разматрало ово питање иако је коначна одлука о томе донета издавањем Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја 3. октобра 1929. године.

⁽⁵⁾ Сл. нов. бр. 40—XVIII од 18. II 1929, 197.

⁽⁶⁾ Закон од 22. новембра 1929. о измени Закона од 6. јануара 1929. године о измени закона о општинама и обласним самоуправама. — Сл. нов. бр. 280—CXIII од 29. XI 1929, 2039.

⁽⁷⁾ Влада припрема реорганизацију државне управе — Поправка администрације и нова административна подела земље. — Време, год. IX бр. 2534 од 12. јануара 1929, 1, 3. — Према истом извору чешки лист „Свобода“ који је излазио у Прагу донео је, такође, вест (у свом броју од 11. I 1929) о томе да се у Краљевини СХС припрема нова територијална подела земље. Према овом извештају држава СХС је требало да буде подељена на пет „покрајина“ и то: 1) Словеначку, 2) Хрватску са Славонијом, Далмацијом и западним делом Босне све до Травника, 3) Херцеговину са Црном Гором и Боком Которском, 4) Северну Србију са Војводином, Сремом, Бачком и Источном Босном и 5) Јужну Србију са делом Моравске Србије и Јужном Босном.

⁽⁸⁾ На питање сарадника „Политике“ да ли његов „инспекциони пут има какве везе с вестима, које се проносе кроз загребачку штампу о скорјем решавању уставног питања и подели земље на области?“ П. Живковић је, између осталог, одговорио да „Краљевска Влада има јасан, одређен свој програм, који има да изврши. . . . У те задатке очигледно је, за сада не спадају та питања. . . .“ — Председник владе, генерал г. Петар Живковић одлучно демантује све вести да се за сада ради на припремама за доношење Устава и подели земље на области — Време, год. IX, бр. 2655. од 17. маја 1929, 1—1.

II

Централистичко устројство државе утврђено Видовданским уставом није одговарало интересима и жељама већине народа југословенске државе створене 1. децембра 1918. и изазвало је непомирљиве сукобе великог броја политичких странака (организованих на регионалној основи) око питања преуређења државе. У овим сукобима налазиле су се на једној страни оне снаге које су из одређених економских и политичких разлога стајале на позицијама централизма а на другој оне које су се супротстављале спровођењу тога принципа унутрашњег уређења државе. — Борба око унутрашњег преуређења државе испуњавала је највећим делом политички живот одн. представљала је једну од основних карактеристика политичког развоја Краљевине СХС у периоду важења Видовданског устава одн. до 1929. године. (9)

Иако се вођства грађанских странака нису супротставила увођењу шестојануарског режима, већи део њих није прихватио диктатуру јер се, пре свега, није слагао с укидањем уставног и парламентарног живота и политичких странака. Међутим, ни после 6. јануара 1929. забрањене (10) грађанске странке нису могле да се међусобно споразумеју и организују масе у циљу обарања режима диктатуре. Уместо тога, између њих се и даље водила стална борба око питања начина и метода преуређења државе.

Досадашња истраживања омогућавају нам да укажемо на погледе вођстава неких странака на питање уређења одн. преуређења државе по увођењу диктатуре. (11) — Србијанске грађанске странке стајале су, као и врхови диктатуре, на позицијама „националног и државног унитаризма” али су страховале да би строги централизам и начин на који је он спровођен од стране врхова новог режима могао да доведе у питање и саму идеју националног и државног јединства. — Један део првака Демократске странке са Љ. Давидовићем на челу постао је већ почетком 1929. средиште око кога су се окупљали противници диктатуре не само из редова ове странке него и редова осталих забрањених политичких странака. Међутим, у овом кругу противника диктатуре постојали су различити погле-

(9) О међустраничким сукобима и борбама око питања преуређења државе до 1929. види, поред других радова, следеће: (1) Васо Богданов, Хисторијска улога друштвених класа у рјешавању југословенског националног питања (Прилог историји наше борбе за ослобођење и уједињење). Сарајево, „Веселин Маслеша” — „Минерва” Суботица, 1956; (2) Др Фердо Чулиновић, Развитак југословенског федерализма, Загреб, 1952; (3) Исти, Економско и политичко стање Југославије од 1921 до 1929. — Из историје Југославије 1918—1945. Зборник предавања. Београд, 1956, 191—206; (4) Исти, Југославија између два рата. Књ. I. Издавачког завода ЈАЗУ, Загреб, 1961; (5) Исти, Државноправни развитак Југославије. Загреб, 1963; (6) Јован Марјановић, Политичке партије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1921—1929). Из историје Југославије 1918—1945. Зборник предавања. Београд, 1958, 207—225; (7) Иван Рибар, Политички записи. Део I „Просвета”, Београд, 1948; (8) Др Тодор Стојков, Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929—1935. „Просвета”, Београд, 1969.

(10) Законом од 6. јануара 1929. о заштити јавне безбедности и поретка у држави (Сл. нов. бр. 9—IV од 11. I 1929, 54) биле су забрањене све политичке странке као и удружења и организације које би вршиле пропаганду у циљу промене поретка у држави а било је забрањено, такође, оснивање странака на верској или племенској основи.

(11) О ставовима грађанских странака према диктатури и погледима вођстава неких странака на питање преуређења државе, види: Др Т. Стојков, оп. цит., 88—107.

ди чак и на питање облика будућег уређења. Један њихов део с Љ. Давидовићем био је за монархијски облик, успостављање парламентарног система и поделу државе на седам или осам јединица са „великим аутономијама”. — По увођењу диктатуре вођство Сељачко-демократске коалиције (12) изјаснило се, априла 1929, у прилог федеративног уређења државе коју би сачињавало 5—8 земаља формираних „на основу раније историјске индивидуалности” али ове земље не би представљале „државу у држави”. (13) — У вођству Самосталне демократске странке Светозара Прибићевића (14) постојали су различити погледи на питање будућег уређења државе, па су се у вези с тим формирале две групе. Док се једна са С. Прибићевићем „колебала” између федеративног и централистичког уређења државе, докле је друга стајала на позицијама „народног и државног јединства” јер је сматрала да државни унитаризам пружа веће гаранције за очување постојеће државе и њеног друштвеног поретка.

III

Законом о називу и подели Краљевине на управна подручја донетим 3. октобра 1929. (15) промењен је био назив државе и извршена нова територијална подела земље на бановине.

Новим називом државе — која се од тада звала Краљевина Југославија (16) — добила је потврду идеја „државног и народног јединства” одн. „интегралног југословенства” коју су, негирајући постојање посебних нација у Југославији, прихватили и заступали врхови монарходиктатуре.

Поделом земље на нова управна подручја и спровођењем нове организације и надлежности локалних органа власти у бановинама, срезовима и општинама спроведен је био до краја систем строгог централистичког уређења државе.

Овим Законом држава је подељена на девет бановина док су посебну управну јединицу — која је стајала под непосредном управном и надзорном влашћу министра унутрашњих послова — чинили градови Београд, Земун и Панчево.

(12) СДК је створена новембра 1927. и њу су сачињавале Хрватска сељачка странка и Самостална демократска странка.

(13) Овако федеративно преуређена држава имала би једну централну скупштину и једну владу у чију надлежност би спадали спољна политика, државне финансије и „општи просветни послови и законодавство за целу државу”. — Скупштине и извршни органи ових земаља обављали би послове из области привредне, здравствене и социјалне политике, шкољства и финансија и друге послове из свога делокруга.

(14) По увођењу новог рсжима одн. током 1929. и 1930. године један део њених првака укључно се активно у апарат диктатуре.

(15) Сл. нов. бр. 233—ХСВИ од 5. X 1929, 1885. — Овај Закон има уставни карактер. Њиме је, у периоду диктатуре, решено, у ствари, једно од уставних питања — питање територијалне поделе државе.

(16) Од уједињења извршеног 1. XII 1918. па до 24. VIII 1920. држава се називала „Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца” а од тада па до доношења Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја 3. X 1929. — „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца”.

Законом о називу и подели Краљевине на управна подручја и Законом о унутрашњој управи (са изменама и допунама) (17) било је предвиђено да се општа управа у Краљевини Југославије врши по бановинама, срезovima и општинама. „Општа управа — каже се у члану 20. Закона о унутрашњој управи — обухвата све послове сем оних, који су законским прописима стављени у надлежност судова, финансијских или војних власти као и послова по којима се држава с обзиром на њихову комерцијалну или техничку природу не јавља као носилац власти већ као подузетник.”

У власти бана, управника града Београда, среског начелника и градског начелника са функцијама среског начелника — који су се називали „опште управним властима” — сконцентрисана је била целокупна општа управа. (18) Истовремено Закон о унутрашњој управи је — својим чланом 21. — прописивао да су „опште управне власти као целине ... потчињене Министру Унутрашњих Послова” (19).

Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја прецизно је утврдио границе бановина и њихова седишта (20).

(17) Закон о унутрашњој управи од 19. јуна 1929. — Сл. нов. бр. 143—LXI од 21. VI 1929, 1097; Закон од 9. октобра 1929. о изменама и допунама Закона о унутрашњој управи — Сл. нов. бр. 240—XCIX од 14. X 1929, 1915. — О Закону о унутрашњој управи види и: Др Отмар Пиркмајер, Закон о унутрашњој управи. — Полиција, год. XVI бр. 13. и 14. јули 1929, 577—584.

(18) По Закону о унутрашњој управи власти које врше послове опште управе су: 1) Државне власти унутрашње управе одн. државне управне власти (а) банови и управник града Београда, б) срески начелници и ц) државне месне полицијске власти као специјалне полицијске власти у великим вароцима и важнијим местима) и 2) самоуправне власти надлежне за вршење послова опште управе (а) „градски начелници у градовима са правом опште управе власти првог степена” и б) „све општине, уколико врше послове опште управе у пренетом делокругу”). Послове опште управе, уколико су пренети на њих, врше самоуправне власти „под надзором и по упутствима државних власти”. — Члановима 64—66. овог Закона регулисана је била општа надлежност власти опште управе.

(19) О концентрацији целокупне опште управне власти код бана, управника града Београда, среског начелника и градског начелника види и: Д. Б. Алимпић, Реорганизација унутрашње управе. — Полиција, год. XVI, бр. 23. и 24. децембар 1929, 1072—1083. (1074—1075); Аца Павловић, н. н., 49—51.

(20) По пар. 2. Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја држава је била подељена на девет бановина и то: Дравску, Савску, Врбаску, Приморску, Дринску, Зетску, Дунавску, Моравску и Вардарску а њихова седишта су се налазила у Лубљани, Загребу, Бања Луци, Сплиту, Сарајеву, на Цетињу, у Новом Саду, Нишу и Скопљу. — Закон од 28. августа 1931. о изменама и допунама у Закону о називу и подели Краљевине на управна подручја (Сл. нов. бр. 199—LXIV од 2. IX 1931, 1297) поново је извршио разграничење бановина. Међутим, том приликом су само неки срезови или делови срезова издвојени из једне и прикључени другој бановини. Ове промене граница бановина извршене су — према писању дневне штампе — зато да би се изшло у сусрет „израженим оправданим жељама појединих крајева а које су у складу с економским интересима и потребом што лакше саобраћаја међу крајевима једне бановине”. — Измена Закона о подели на бановине — Политика, год. XXVIII, бр. 8373 — 1. септембар 1931, 1; Промене граница у појединим бановинама — Време, год. XI бр. 3472 — 1. септембар 1931, 3; Види и Закон о измени поделе на бановине — Политика, год. XXVIII бр. 8374 — 2. септембар 1931, 4. и Л. М. Костић, Административно право Краљевине Југославије, Књ. 1. Устројство управе. Из. Геца Кон, Београд, 1933, 233.

Бановине су представљале административно-територијалне јединице (21) и на њиховом челу су се налазили банови као представници „Краљевске Владе у бановини”. Банове је постављао краљ указом на предлог министра унутрашњих послова а по сагласности председника министарског савета. У свом пар. 6. Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја прописивао је да „Бан врши највишу политичку и општу управну власт у бановини”, да су њему „потчињена сва надлештва и сви органи опште управе у бановини” као и да „Бан врши надзор над самоуправама”. — По одредбама овог Закона као и Закона о банској управи (22) круг надлежности бана обухватао је, између осталог, управљање бановинском имовином, припремање и извршавање бановинског буџета као и послове око унапређења привреде, послове социјалне заштите, здравства, школства и културног развоја на подручју бановине. Исто тако, бан врши „надзор над свима јавним властима и органима у бановини у погледу њиховог рада.” У остваривању тога надзора он има за „дужност, да будно прати рад свију јавних органа у служби као и њихово понашање ван службе”. Он поставља, премешта, унапређује, отпушта и пензионише све бановинске службенике а државне „до закључно друге групе треће категорије.” (23)

Бан је стајао на челу банске управе која се делила на одељења, одсеке и одељке (реферате) (24) а његови помоћни органи били су помоћник бана и окружни инспектори. Помоћник бана био је „законски заменик бана”. „Он бана заступа у случају спречености у свима пословима банове надлежности”. (25) Одредбама пар. 20. Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја било је предвиђено да министар унутрашњих послова (по одобрењу председника министарског савета) може „према потреби својим решењем груписати извесне срезове у појединим бановинама у окружне инспекторате и одредити њихова седишта”. На челу окружних

(21) Имајући у виду све оно што је законским прописима било утврђено не бисмо се могли сложити с мишљењем да су бановине представљале и „самоуправне јединице”. — Полазећи од тога да је бановинама био признат статус правних лица, да су „самоуправне јединице... увек снабдевене титулом правних личности” Д. Л. Костић је извукао закључак да „бановине нису само делови државне територије, него једновремено и самоуправне јединице”. (Наши правници о новом административном уређењу — Изјава Г. Др Лазара Костића — Време, год. IX, бр. 2817. од 28. октобра 1929, I, 3.). — Исто тако, не можемо прихватити мишљење по којем су у банској управи биле „концентрисане две управе: државна и самоуправа”. (Наши правници о административној реформи — Г. Др И. Крбек о новом административном уређењу Краљевине Југославије — Време, год. IX, бр. 2841. од 21. новембра 1929, I, 3.).

(22) Сл. нов. бр. 261—CV од 7. XI 1929, 1951. — Надлежност банова регулисана је била пар. 6—8. и 12—14. Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја и пар. 27—43. Закона о банској управи од 7. XI 1929.

(23) О положају и надлежности бана види и: Др Отмар Пиркмајер, Краљевина Југославија, бановине и краљевске банске управе (Поводом Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја од 3. октобра 1929) — Политија, год. XVI, бр. 19 и 20. — октобар 1929, 865—870; Др Б. Алимпић, н.н., 1076—1083; А. Павловић, н.н., 49—51; Л. М. Костић, оп. цит., 226—227; Др Борђе Тасић, О којим питањима бан решава коначно. — Народно благостање, год. II, бр. 17, 26. априла 1930, 257—258. и Марко Новаковић, Дискрециона моћ бана. — Политија, год. XVIII, бр. 11—14. — јуни—јули 1931. стр. 619—622.

(24) Види и: Др Ст. Сагадин, Банске управе — Политика, год. XXVI бр. 7742 од 22. новембра 1929, I. и бр. 7743 од 23. новембра 1929, 2.

(25) Пар. 19. Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја и пар. 2. Закона о банској управи; Л. М. Костић, оп. цит., 228.

инспектората стајали су окружни инспектори који су били „помоћни органи бана у свим пословима јавне безбедности на подручју њиховог инспектората и свим осталим пословима које им министар унутрашњих послова по предлогу бана одреди” (пар. 22). Окружни инспектори били су потчињени бану и вршили су „у његово име надзор над среским управама и органима”. (26) Њихов основни задатак био је „старање о пословима јавне безбедности на подручју инспектората” и у том циљу су извршавали наређења и упутства министра унутрашњих послова.

Поред бана постојало је у свакој бановини банско веће као његов саветодавни орган. Чланове банског већа постављао је и смењивао, по предлогу бана, министар унутрашњих послова (27). Задатак и поступак функционисања банских већа регулисани су били Правилником о организацији и раду банских већа (28). По овом Правилнику банско веће представља саветодавни орган бана чији чланови су дужни да прате „економски, социјални и културни развитак срезова и градова” на територији бановине и да у вези с тим питањима дају бану своја мишљења. Бан је сазивао Банско веће и руководио његовим седницама и радом (29).

Закон о унутрашњој управи (чл. 43, ст. 2) дефинише срез као управно подручје среског начелника. Границе одн. подручја и седишта срезова могла су бити мењана само законом (чл. 51. ЗУУ). Међутим, у року од пет година по доношењу овог Закона (тј. до 19. VI 1934) промене подручја и седишта срезова могао је вршити и министар унутрашњих послова „својом уредбом по споразуму са Председником Министарског Савета” (чл. 190. ЗУУ).

Среског начелника постављао је краљ указом на предлог министра унутрашњих послова а његово надлештво називало се среско начелство. Он је био „представник владе у срезу” који, „као управна власт врши непосредно послове опште управе, а стоји под надзором бана”. — Надлеж-

(26) Надлежност окружних инспектора одређена је била затим Решењем о установљењу окружних инспектората донетим 23. X 1929. (Сл. нов. бр. 250—CII од 25. X 1929, 1934.) — О окружним инспекторатима види и: Д. Б. Алимпих, н. н., 1082—1063; Л. М. Костић, оп. цит., 37, 44, 229.

(27) По пар. 26. Закона о банској управи банска већа у Савској и Дунавској бановини требало је да сачињава по 30 чланова, у Вардарској, Дринској и Моравској по 25 а у осталим бановинама 21 члан. Међутим, Законом од 24. марта 1930 (Сл. нов. бр. 71—XXV од 28. III 1930, 573) о изменама Закона од 7. XI 1929. о банској управи измењен је број чланова банског већа тако да се, од тада, у банско веће постављао за сваки срез и сваку варош од 3—15 хиљада становника по један члан, за варош од 15—30 хиљада становника постављала су се по 2, од 30—50 хиљада по три а за градове преко 50 хиљада становника по четири члана. И по овом Закону чланове банског већа постављао је министар унутрашњих дела али се више не каже да то чини „по предлогу бана”.

(28) Сл. нов. бр. 140—LV од 4. VII 1930, 1394.

(29) О банским већима види и: Л. М. Костић, оп. цит., 229—230. — По доношењу Правилника о организацији и раду банских већа неки од тадашњих банава изнели су своја мишљења о банским већима истакавши да банска већа представљају тела преко којих се остварује „сарадња власти с народом” и да она — с обзиром на задатке — представљају „банске привредне парламенте”. — Бан Савске бановине др Ј. Шиловић супротставио се том приликом мишљењима по којима је „делокруг банских већника ограничен”. — Политика, бр. 7769 од 10. јула 1930, 2; бр. 7967, од 13. јула 1930, 3. (Говор г. Дуђића у Крагујевцу); бр. 7969 од 15. јула 1930, 3; бр. 79—71, од 17. јула 1930, 2; бр. 7982 од 28. јула 1930, 5. (Све чана предаја декрета банским већницима у Сарајеву) и бр. 7993 од 8. августа 1930, 3.

ност среског начелника била је врло широког обима и обухватала је велики број најразличитијих послова одн. задатака ⁽³⁰⁾. У његову надлежност „спадају за подручје среза сви послови опште управе сем оних, који су посебним прописима стављени у надлежност виших власти” (чл. 43, ст. 5. ЗУУ). Између осталог, он је био дужан да обрати посебну пажњу „свима појавама, које се односе на постојећи друштвени правни ред” и да учини све оно што је неопходно у циљу отклањања опасности по друштвени и правни поредак. — Одредбом ст. 1. чл. 46. Закона о унутрашњој управи срески начелник је био овлашћен да предузме „и из својих побуда, све што је по законима допуштено и траже *јавни интереси* и што је складно са законима и јавним интересима”. Имајући у виду ову одредбу можемо закључити да ни један државни орган није тада имао „толико дискреционе моћи колико срески начелник”. На основу оваквог овлашћења он је могао „да заузме став у свакој ствари и да се меша гдегод налази за сходно”. ⁽³¹⁾

У већим срезевима могле су се „за поједине од среског седишта удаљене крајеве установити среске испоставе”. Њих је установљавао министар унутрашњих послова у споразуму са министром финансија а на предлог бана и по одобрењу председника министарског савета. На челу испоставе стајао је старешина среске испоставе кога је, на предлог бана, одређивао министар унутрашњих послова. Старешина среске испоставе стајао је под дисциплинском влашћу среског начелника а вршио је „под непосредним надзором бана у обиму своје месне надлежности самостално послове, који спадају у надлежност среске опште управне власти, осим послова, који према својој природи траже једнообразно вршење у целом срезу”. — Општине које су улазиле у састав једне среске испоставе одређивао је министар унутрашњих послова под чијим надзором је, стварно, и вршио своје послове старешина среске испоставе. ⁽³²⁾

О општинама Закон о унутрашњој управи каже да оне „обављају на својој територији послове опште управе у *пренетом делокругу* по упутствима и под надзором среског начелника”.

Према Закону о називу и подели Краљевине на управна подручја посебну управну јединицу сачињавали су градови Београд, Земун и Панчево. Управник града Београда, чије је управно подручје обухватало ове градове, био је непосредно потчињен министру унутрашњих послова. Он је на територији београдске општине вршио „оне послове опште управе који су у надлежности среских начелника” а на подручју градова Земунa и Панчева „послове опште управе, који су у надлежности банова”. ⁽³³⁾

⁽³⁰⁾ Види чл. 43—47. Закона о унутрашњој управи.

⁽³¹⁾ Л. М. Костић, оп. цит., 236.

⁽³²⁾ О установљавању и делокругу среских испостава види: чл. 53. Закона о унутрашњој управи и Л. М. Костић, оп. цит., 236—237.

⁽³³⁾ Чл. 58. Закона о унутрашњој управи и пар. 6. Закона од 9. X 1929. о изменама и допунама Закона о унутрашњој управи.

Владајући кругови диктатуре истицали су, пре свега, то да је Закон од 3. октобра 1929. „збрисао... историјске вештачки преграде” које су ометале „процес крајњег стапања и уједињавања свих народних снага” (34), да су њиме „наша три снажна племена... добила све услове за развијање у једну моћну и недељиву југословенску нацију” (35), да он представља испуњење старих жеља „хрватског дела нашег народа” који је увек био носилац југословенске идеје (36) и да спроводи начело деконцентрације државне управе (37). Они су, затим, подвлачили да Закон има за циљ потпуну консолидацију државе (38) и да „Југославија са својим именом и управном поделом на девет бановина представља потпуно и синтетично решење нашег националног и државног проблема” (39) одн. да ће се у Југославији, створеној актом од 3. октобра, „постићи... остварење оних установа, оне државне управе и оног државног уређења које ће најбоље одговорити општим народним потребама и државним интересима” (40), што представља циљеве режима истакнуте у краљевој Прокламацији од 6. јануара 1929. године.

Промена назива државе образлагана је потребом „да се и у службеном називу Краљевине манифестује пуно државно и народно јединство” (41). Нови назив државе требало је, исто тако, да укаже на то да Југославија представља земљу пуне једнакости и равноправности свих њених грађана одн. да они имају једнака права и једнаке дужности (42).

У образложењу које је П. Живковић поднео приликом издавања Закона од 3. X 1929. као и у објашњењу којим је доношење тога Закона било пропраћено, каже се да су се разлози поделе на бановине састојали у томе да се створе предуслови за привредно јачање и културно уздизање

(34) Племенски непоразуми, верска прогањања и све заблуде историјских провинцијализама имају да ишчезну заувек пред великом југословенском мисли — Председник владе Дубровчанима и Цетињанима — Политика, год. XXVII, бр. 7990. од 5. августа 1930., 2—3.

(35) Њ. В. Краљ о новој епоси нашег народног живота — „Чврсто уједињени, ми можемо обезбедити мир и слободу себи” — Политика, год. XXVII, бр. 8205 од 11. марта 1931, 1—1.

(36) Г. Г. Др М. Дринковић и Др Јосип Шиловић о акту Њ. В. Краља — Политика, год. XXVI, бр. 7699. од 9. октобра 1929, 3—3.

(37) Краљевина Југославија — Њ. В. Краљ потписао је јуче закон којим се наша земља проглашује Краљевином Југославијом — Истим законом Југославија је подељена на девет бановина — Објашњење новог Закона — Политика, год. XXVI, бр. 7694. од 4. октобра 1929, 1—2.

(38) Исто.

(39) Краљева честитка влади и целом југословенском народу — Политика, год. XXVI, бр. 7784, од 2. јануара 1930, 1—2. (Види текст честитке П. Живковића краљу).

(40) Краљева честитка влади и целом југословенском народу — Реч Њ. В. Краља — Политика, год. XXVI, бр. 7784. од 2. јануара 1930, 2—2.

(41) Краљевина Југославија — Њ. В. Краљ потписао је јуче закон којим се наша земља проглашује Краљевином Југославијом — Истим Законом Краљевина је подељена на девет бановина — Објашњење новог Закона — Политика, год. XXVI, бр. 7694. од 4. октобра 1929, 1—2; Преглед рада краљевске владе у 1929. години — Министарство Унутрашњих послова — Политика, год. XXVI, бр. 7784. од 2. јануара 1930, 2—3.

(42) Као нап. (37).

појединих крајева земље и државе као целине ⁽⁴³⁾ као и да се новом поделом државе одговори „потребама државне администрације“ ⁽⁴⁴⁾. — Приликом утврђивања бановинских граница — каже се даље у Објашњењу Закона од 3. X 1929. — полазило се од тога да границе буду природне, да се „искористе комуникационе и природне везе појединих крајева са појединим центрима“ као и да бановине „као економске целине буду потпуно способне за живот“. ⁽⁴⁵⁾ Међутим, прави разлози очигледно нису били ови о којима се говори у образложењу и објашњењу већ они које су врхови режима истакли говорећи о новој територијалној подели земље.

Новом административном поделом земље — истицали су владајући кругови — избрисане су „историјске границе, те сметње националном формирању и развоју“ ⁽⁴⁶⁾ и постављени су основи за „интегрално спровођење народног и државног јединства“. ⁽⁴⁷⁾

Одмах по доношењу Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја владајући кругови диктатуре организовали су широм земље низ манифестација (зборова, седница општинских већа и градских одбора и сл.) и тзв. „поклонствене депутације“ којима је требало створити утисак да је подела на бановине наишла на позитиван одјек у земљи одн. да је народ повољно примио нову административну поделу државе. ⁽⁴⁸⁾

Поводом издавања Закона од 3. октобра одн. поделе државе на бановине југословенски листови су донели низ извештаја и написа у којима се истиче да је доношењем поменутог Закона створена база за развој Југославије на свима подручјима, да је тај акт прихваћен „у свима крајевима и у свима народним слојевима“, да све бановине имају подједнаке услове за развој и да су таквом „поделом државе на области отклоњени... разлози за политичке трзавице“. ⁽⁴⁹⁾ — Према писању загребачких листова подела на бановине била је повољно примљена у Хрватској не само зато што су бановине представљале велике економске и управне јединице већ и из разлога што су „примиле историјско име, по бановима.“ ⁽⁵⁰⁾ Извештава-

(43) Краљевина Југославија — Њ. В. Краљ потписао је јуче закон којим се наша земља проглашује Краљевином Југославијом — Истим Законом Југославија је подељена на девет бановина — Образложење Председника владе — Политика, год. XXVI, бр. 7694. од 4. октобра 1929, 1—1.

(44) Као нап. (37).

(45) Као нап. (37).

(46) Значајна седница министарског савета — Претрес опште политичке ситуације — Подвлачење југословенске националне и државне политике — Политика, год. XXVII, бр. 7959. од 5. јула 1930, 1—1.

(47) Подбан г. Мишовић о корисности нове поделе — Политика, год. XXVI, бр. 7727. од 7. новембра 1929, стр. 4.

(48) Види, поред других, извештаје објављене у „Политици“ бр. 7696. од 6. октобра 1929, 1—3; бр. 7697. од 7. октобра 1929, 2—2; бр. 7704. од 14. октобра 1929, 2—3; бр. 7738. од 18. новембра 1929, 3—3. и у листу „Време“ бр. 2795. од 6. октобра 1929, 1—1; бр. 2801. од 12. октобра 1929, 3—3; бр. 2803. од 14. октобра 1929, 3—3 и бр. 2811. од 22. октобра 1929, стр. 4—4. — Види, исто тако, извештаје објављене у „Политици“ и „Времену“ о доласку тзв. „поклонствених депутација“ појединих бановина у Београд и њиховом пријему у двору.

(49) Одјек државне реформе — Цела земља одушевљено поздравља почетак новог лоба — Одјек у иностранству — Време, год. IX, бр. 2794. од 5. октобра 1929, 1—1.

(50) Види: Време, год. IX, бр. 2794. од 5. октобра 1929, 1—1. и бр. 2800, од 11. октобра 1929, 4—4.

јући о доношењу Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја словеначки листови су констатовали да подела на 33 области „није могла одговорити потреби и захтевима становништва“⁽⁵¹⁾ а да су бановине „за живот способне јединице јер су доста велике и тако раздвојене географски и економски да ће моћи одговорити материјалним захтевима целог становништва.“⁽⁵²⁾ — Исто тако, поводом годишњице увођења нове административне поделе као и уочи октроисања новог Устава, југословенски листови су указивали на то да су — после поделе државе на бановине — резултати „далеко крупнији и значајнији од оних, постигнутих за десет година међусобних препирака и гложења“,⁽⁵³⁾ да су се бановине „показале... способне за живот као економске и културне целине“ и да су, према томе, „оправдале своје постојање“. ⁽⁵⁴⁾

О новој административној подели Југославије донели су извештаје и страни листови. Штампa пријатељских земаља позитивно је оценила административно преуређење Југославије. Француски листови су указивали на то да ће ова нова административна подела Југославије допринети њеној консолидацији а с тим и њеном јачању на међународном пољу. Чехословачка штампа је, са своје стране, истицала да су новом административном поделом створени темељи јединства државе, да је њом учињен „важан корак ка сређивању југословенске државе“ и констатовала „да је политичко и административно преуређење дело бранилаца, такозване југословенске идеологије, како са српске тако и са хрватске стране“. ⁽⁵⁵⁾

IV

Устав Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. ⁽⁵⁶⁾ предвидео је, такође, територијалну поделу државе на бановине, срезове и општине док су посебну управну јединицу чинили и даље градови Београд, Земун и Панчево (чл. 82. и 85. Устава). Он је, исто тако, задржао поделу земље на девет бановина одређујући истовремено њихова седишта и њихове границе. Критеријуми за утврђивање граница бановина били су исти као и приликом доношења Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја.

За разлику од Закона од 3. октобра 1929. Устав је прописивао да у бановинама постоје и самоуправни органи — бановинско веће и бановински одбор — али их је одмах потчинио бану као представнику краљевске

(51) Триумф идеје народног и државног јединства — Јутро, бр. од 3. X 1929.

(52) Победа југословенске идеје — Словенец, бр. од 5. X 1929.

(53) Једна значајна годишњица — Дан рођења Југославије — Време, год. X бр. 3148 од 3. октобра 1930, 1—1.

(54) Закон о измени поделе на бановине — Политика, год. XXVIII, бр. 8374. од 2. септембра 1931, 4—4.

(55) Бечка штампа о новој административној подели Југославије — Политика, год. XXVI, бр. 7695. од 5. октобра 1929, 1; Одјек у нашој и страниој штампи — Политика, год. XXVI, бр. 7696 од 6. октобра 1929, 3.

(56) Сл. нов. (вел. формат) бр. 200. од 3. IX 1931; Сл. нов. (мали формат „Закони, правилници, уредбе, наредбе итд.“) бр. 207. — LXVI од 19. IX 1931.

власти и шефу опште државне управе у бановини ⁽⁵⁷⁾. Међутим, иако су по одредбама Устава постојали самоуправни органи у бановинама, ипак није био донет закон којим би се ове одредбе спровеле у живот па из тих разлога није била уведена ни самоуправа у бановинама. Уместо тога — на основу члана 118. прелазних наређења Устава ⁽⁵⁸⁾ остали су и даље на снази Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја (са изменама и допунама) и Закон о банској управи од 7. новембра 1929. године.

Устав није предвиђао постојање самоуправних органа у срезovima па су срезови били „само делови државне администрације, општеуправне власти првог степена”. ⁽⁵⁹⁾

За разлику од срезова општине су, по Уставу (чл. 84. ст. 3) имале бити организоване на начелу самоуправе а устројство општинских управа и делокруг њиховог рада имали су бити одређени законом. На основу одредбе чл. 92. Устава државна власт је имала право надзора над самоуправним органима општине. Овај надзор је обухватао и правну и политичку контролу рада и поступака ових органа. Закон о општинама донет 14. марта 1933. ⁽⁶⁰⁾ давао је бану и право да разреши општински одбор, општинску управу или председника ако су њихове изјаве или решења противни општим интересима државе или „ако не врше уредно своје дужности”. ⁽⁶¹⁾

До промена у административно-територијалној подели земље дошло је 1939. године када је у њеном оквиру образована нова област — Бановина Хрватска. Уредбом о Бановини Хрватској, донетом 26. августа 1929 ⁽⁶²⁾ правно је регулисан положај те новостворене области која није представљала административно-територијалну јединицу већ неку врсту аутономне области с посебним уређењем.

З А К Љ У Ч А К

Прокламацијом од 6. јануара 1929. краљ Александар је укинуо Видовдански устав, распустио Народну скупштину и у Краљевини СХС успоставио режим монархидиктатуре.

По проглашењу диктатуре задржана је подела земље на области, срезове и општине али је укинута дотадашња локална самоуправа па су у областима, срезovima и општинама постојали само органи именовани од стране централне власти. Сви локални органи обављали су послове по наређењима и надзором централне власти којој су и одговарали. Укидање

⁽⁵⁷⁾ Види чл. 88—91. и 93—96. Устава.

⁽⁵⁸⁾ Чланом 118. прелазних наређења Устава задржани су на снази сви закони донети пре 3. IX 1931. — осим Закона о краљевској власти и врховној државној управи од 6. I 1929. године — „док се редовним путем не укину или измене”. На основу ове уставне одредбе сви закони донети пре октросаног Устава добили су снагу уставних прописа и морали су се примењивати чак и у случају њихове несагласности с Уставом.

⁽⁵⁹⁾ Лазо М. Костић, Коментар Устава Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. (Југословенско уставно право) Београд, Геца Кон, 1934, 216.

⁽⁶⁰⁾ Сл. нов. бр. 85 — XXVI од 15. IV 1933, 493.

⁽⁶¹⁾ А. М. Костић, Коментар Устава. . . , 230.

⁽⁶²⁾ Сл. нов. бр. 194—А—LXVIII од 26. VIII 1929, 1197.

локалне самоуправе у областима и општинама представљало је први потез на путу остваривања промена извршених нешто касније у административно-територијалној подели земље и систему и надлежности локалних управних органа.

Нова управна подручја установљена су Законом од 3. октобра 1929. по којем је држава била подељена на девет бановина. Како су владајући врхови диктатуре прихватили и спроводили принцип националног унитаризма одн. „интегралног југословенства” приликом образовања бановина није се водило рачуна о ранијим историјским целинама. Да бановине не би имале национални карактер, критеријуме за утврђивање њихових граница представљали су економски и саобраћајни моменти. — Банови су — као представници краљевске власти и шефови опште управе у бановини — имали, пре свега, за дужност да спроводе налоге и упутства одн. наређења централних органа власти. Њима су била „потчињена сва надлештва и сви органи опште управе у бановини” а поред тога они су вршили и „надзор над свима јавним властима и органима у бановини у погледу њиховог рада”. — Истовремено, бан, срески и градски начелник (са функцијама среског начелника) потчињени су били министру унутрашњих послова кога је именовао и смењивао краљ. — Иако Закон о унутрашњој управи говори о општинама као „самоуправним властима” надлежним за вршење послова опште управе, оне нису могле представљати самоуправне јединице јер су њихови органи били именовани од стране виших органа власти. Осим тога, општине нису имале своје сопствене надлежности већ су обављале „на својој територији послове опште управе у *пренетом делокругу*” и то „по упутствима и под надзором среског начелника”.

Установљењем нових управних подручја која нису имала национални карактер као и новом организацијом локалних органа власти био је спроведен до краја строги централистички систем у Краљевини Југославији у којем су се сви локални органи налазили у пуној хијерархијској зависности од централних органа власти.

Таква организација локалне управе требало је да обезбеди спровођење одлука централних органа и обављање надзора над радом одн. извршењем тих одлука од стране органа власти територијалних јединица — бановина, срезова и општина.

И Устав Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. је прописивао да се општа управа у Краљевини врши по бановинама, срезовима и општинама. Критеријуми за утврђивање бановинских граница били су исти као и приликом доношења Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја. — Иако је Устав предвидео постојање и самоуправних органа у бановинама, ипак су ти органи били потчињени бану — представнику краљевске власти и шефу опште управе у бановини — који је, између осталог, вршио и правну и политичку контролу над радом самоуправних тела у бановини. Међутим, ни таква Уставом предвиђена бановинска самоуправа није била спроведена у живот. За разлику од срезова у којима су постојали само државни управни органи, општине су биле организоване на начелу самоуправе али како у општинама нису постојали државни органи, то су самоуправни органи обављали и послове тзв. пренесеног делокруга, при чему су били потчињени одређеним државним управним органима.

Осим тога, државна власт је имала право надзора над само правним органима општине и онда када су они вршили послове из оквира своје надлежности и тај надзор је обухватао и правну и политичку контролу рада ових органа.

Имајући у виду одредбе октроисаног Устава о локалној управи и самоуправи као и чињеницу да су и после његовог доношења остали на снази Закон од 3. октобра 1929. о називу и подели Краљевине на управна подручја и Закон о банској управи од 7. новембра 1929, можемо рећи да ни по издавању Устава од 3. септембра 1931. није, у суштини, дошло ни до каквих измена у централистичком систему какав је био утврђен законима диктатуре.

До промена у административно-територијалној подели земље дошло је тек 1939. године када је у њеном оквиру образована нова област — Бановина Хрватска. Бановина Хрватска, међутим, није представљала административно-територијалну јединицу већ неку врсту аутономне области с посебним уређењем.

mr Драгош Јевтић

БЕЛЕШКЕ УЗ ЗБИРКУ СУДСКИХ ОДЛУКА ЗА 1971. ГОДИНУ*

1. — *Дејство кривичне пресуде у парници.* — У другој свесци Збирке пажњу привлачи једна одлука ВС Хрватске, у којој се, поред осталог, узима и став по питању дејства кривичне пресуде у парници (Гж — 2246/70, од 11. 11. 1970, ЗО — 2 — 190). Кривични суд је нашао да је оптужени учинио тешко дело угрожавања јавног саобраћаја тиме што се под утицајем алкохола упустио у несмотрено претицање једног возача мопеда, па се са њим сударио и нанео му тешку телесну повреду (чл. 271, ст. 1. у вези са чл. 273, ст. 1. КЗ). На основу те пресуде осигуравајући завод је правноснажном пресудом грађанског суда осуђен да возачу мопеда плати накнаду штете. После тога је тај завод у парници истакао регресни захтева за исплаћену накнаду штете и парничне трошкове према кривично осуђеном као свом осигуранику. Тај захтев заснован је на чл. 13. Закона о обавезном осигурању и на правилима осигуравајућег завода, који је правни претходник тужиоца. По тим правилима, која представљају саставни део уговора о осигурању, искључени су од осигурања оштетни захтеви из саобраћајних незгода проузрокованих за време док је возач под утицајем алкохола (најмање 0,5 промила алкохола у крви). Првостепени суд је уважао овај основ.

ВС Хрватске је нашао да се чл. 13. цитираног закона не може у овом случају применити, јер се тај пропис односи на осигурање путника у јавном саобраћају. Осим тога, тим законом је предвиђена суброгација осигуравајућег завода у права корисника осигурања према трећим одговорним особама, а не његово право регреса према осигуранику. Што се тиче поменутих правила, она ништа не мењају на ствари. По мишљењу ВС Хрватске, Закон о обавезном осигурању у саобраћају не садржи одредбу о праву регреса осигурача (завода) код осигурања корисника или власника моторног возила од одговорности за штете нанесене трећим лицима у случају као што је овај, у којем је штета проузрокована нехатно. Исти суд истиче да је то разумљиво, јер је реч о осигурању од одговорности, а ова се управо заснива на околностима које, по правилу, представљају и правни основ права регреса. Доследно томе се, по мишљењу истог Суда, у наведеним врстама осигурања регресно право осигурача може засновати једино на ненамерно проузрокованој штети, јер је намерно проузроковано оштећење уопште искључено од осигурања. Међутим, у конкретном случају

(*) Пошто је последња свеска Збирке за 1971. годину објављена у августу 1973, ове белешке су окончане и предате уредништву Анала у септембру ове године, па се објављују тек у овом броју.

ју, према наведеној кривичној пресуди, којом је парнични суд везан (чл. 11, ст. 3. ЗПП), није реч о намерном, него о нехатном оштећењу. Стога нема основа за усвајање тужбеног захтева.

Елементе спора приказали смо да би се боље разумело схватање суда изражено у горњој реченици, штампаној курзивом. Наиме, парнични суд је, према том ставу, везан не само утврђењем кривичног суда да је оптужени одговоран за дело које му је оптужба ставила на терет, него је везан и утврђењем да је дело учињено нехатно. Додајемо, међутим, да у парници у којој је тај став заузет, питање да ли је дело учињено умишљајно (намерно) или из нехата, није било спорно. Према томе, не треба искључити могућност да би се Суд, да је међу парничним странкама карактер кривице био споран, на том питању посебно задржао и да би можда дошао до супротног закључка о утицају кривичне пресуде у погледу субјективних елемената одговорности. У изложеном ставу, дакле, не видимо неко погрешно схватање, него просто повод за осврт на један проблем који заслужује дискусију.

Ваља прво приметити да наведени регресни спор није једини у којем се може поставити питање да ли је парнични суд везан пресудом кривичног суда у погледу констатације да је дело учињено умишљајно или да је учињено из нехата. Пре свега, по правилима старог права, ако је штета учињена из зле намере или из крајњег немара, оштећеник има право да на име накнаде захтева не само стварну штету него и измаклу добит (§ 1324.ОГЗ, § 819.СГЗ). У нашем савременом праву може се цитирати чл. 52. Закона о међусобним односима радника у удруженом раду, по којем основна организација удруженог рада има право да захтева да јој радник накнади штету коју је исплатила трећем лицу, ако је он штету проузроковао намерно или из крајње непажње. Сличну одредбу садржи и Основни закон о организацији и финансирању социјалног осигурања за случај да је у питању штета коју је фондovima заједнице социјалног осигурања проузроковао радник на раду или у вези са радом (чл. 165). Регресно право друштвено-политичке заједнице према судији за износе исплаћене по основу накнаде за штету коју је он у вршењу дужности проузроковао грабнину или правном лицу постоји само ако је штета учињена намерно или из крајње непажње (чл. 22. ОЗСОН). У Скици за Законик о облигацијама и уговорима, од проф. Константиновића, предвиђено је да се при одређивању висине накнаде не води рачуна о околностима које би иначе могле утицати на снижење накнаде, ако је штета проузрокована намерно или крајњом непажњом. А ако је проузрокована умишљајним кривичним делом, величина претрпљеног губитка одређује се према вредности коју је ствар имала лично за оштећеника (чл. 152). У свима таквим и сличним случајевима парничном суду може бити поднесена правноснажна кривична пресуда која садржи констатацију да је дело којим је проузрокована штета учињено умишљајно или да је учињено нехатно. За ту ситуацију се поставља питање да ли је парнични суд, примењујући чл. 11, ст. 3. ЗПП, том констатацијом везан. Одговор зависи од тога да ли се принципу везаности придаје конкретни (процесноправни) или апстрактни (материјалноправни) смисао. На овом месту не можемо се упустити у подробно излагање једног и другог схватања. Рећи ћемо само толико да је у првом случају парнични

суд везан свим конкретним констатацијама кривичног суда које су од значаја за постојање грађанскоправне одговорности. Доследно томе, ако је за једно дело Кривичним закоником прописано да може бити учињено умишљајно или нехатно, парнични суд мора узети онај од та два елемента одговорности, који је констатован кривичном пресудом. Супротно томе, по апстрактном мерилу парнични суд везан је само оним констатацијама кривичног суда без којих у том случају не би постојало оно кривично дело које је, по кривичној пресуди, учињено. Другим речима, законом прописани објективни и субјективни елементи тог дела морају бити поштовани. То значи да грађански суд није везан утврђењем кривичног суда да је дело учињено из нехата, ако Кривични законик предвиђа да оно може бити извршено и умишљајно, или обратно. Јер, и кад парнични суд у том погледу дође до закључка који је супротан констатацији кривичног суда, он тиме није рекао да дело није учињено. Ако, напротив, кривично дело може по Кривичном законик у постојати само кад је радња извршења предузета са умишљајем, онда парнични суд не може узети да је том радњом штета проузрокована нехатно, јер би тиме противречио кривичној пресуди у ономе што је битно за постојање дела. Ако закон предвиђа груб немар као субјективни елемент грађанске одговорности, онда осуда за нехатно кривично дело не значи да такав немар постоји. Иако је, дакле, штетник осуђен за нехатно кривично дело којим је проузроковао штету, парнични суд дужан је ипак да са грађанскоправне тачке становишта оцени да ли у штетниковом понашању треба видети груб немар. Пример за то пружа одговорност за штету коју је радник на раду или у вези са радом проузроковао трећем лицу. За ту штету одговара радна организација. Оштећени има право да накнаду захтева и непосредно од радника ако је штета проузрокована кривичним делом. За накнаду исплаћену трећем лицу, радној организацији припада захтев према раднику, ако је овај штету проузроковао намерно или из крајње непажње (чл. 51. и 52. Закона о међусобним односима итд.). Према томе, правноснажна пресуда којом се радник оглашава кривим за нехатно кривично дело којим је трећи оштећен није обавезна за парнични суд у регресном спору. Она тај суд не везује ни ако је у кривичној пресуди понашање оптуженог оцењено као груб немар (крајња непажња), јер је то једна грађанскоправна категорија о којој кривични суд није позван да се изјашњава (1). Упркос томе што примена

(1) Кад је већ реч о утицају осуђујуће кривичне пресуде на одговорност радника, ваља указати на схватање које је Врховни суд Словеније изнео у свом решењу Пж бр. 1414/70, од 4. 6. 1971. (ЗО — 3 — 360). Наиме, по чл. 165. Основног закона о организацији и финансирању социјалног осигурања (Сл. 1. СФРЈ, бр. 24/1965 и бр. 52/1966) за штету коју је радник на раду или у вези с радом проузроковао фондovima заједнице тиме што је намерно или крајњом непажњом проузроковао болест, повреду, инвалидност, телесно оштећење или смрт осигураног лица, одговара радна организација. Завод за социјално осигурање има право да захтева и непосредно од радника накнаду штете, ако је неку од поменутих штетних последица проузроковао кривичним делом. Врховни суд Словеније у поменутој одлуци стоји на становишту да је радник регресно одговоран заједници социјалног осигурања под истим условима под којима регресно одговара својој радној организацији, што значи да је, и у случају кад је кривичном пресудом оглашен кривим, поменутој заједници одговоран само ако је штету проузроковао намерно или из крајње непажње. Ово схватање, по нашем мишљењу, није у складу са законским текстом. Да ли је оно ипак оправдано, у то се на овом месту не упуштамо, пошто је реч о једном материјалноправном питању.

апстрактног критеријума изазива у пракси тешкоће, ми смо ипак за тај критеријум јер он представља компромис између оправдане тежње грађанског суда за слободном чињеничном и правном оценом с једне стране, и настојања да се сачува ауторитет кривичне пресуде, па самим тим и углед правосуђа уопште, с друге стране. Апстрактно мерило је данас владајуће у француској науци и судској пракси која то мерило примењује и на субјективни елемент одговорности поводом осуђујуће кривичне пресуде⁽²⁾. Схватање за које смо се изјаснили заступљено је и у савременој аустријској науци⁽³⁾. Таково схватање не противречи одредби чл. 11, ст. 3, јер је њен смисао у томе да парнични суд мора узети да је кривично дело учињено и да је за исто одговоран онај ко је кривичном пресудом проглашен одговорним.

2. — *Дужност упозорења странке да пуномоћник пред вишим привредним судом мора имати положен правосудни испит.* — У једном спору пред вишим привредним судом као пуномоћник тужене странке појавило се лице које није имало положен правосудни испит. Суд му је ускратио заступање, и по одржаном рочишту уважио тужбени захтев. Врховни привредни суд је својим решењем Сл 793/70, од 30. 10. 1970, укинуо првостепену пресуду и предмет вратио истом суду на поновно суђење. Одлука је објављена у првој свесци Збирке под насловом: „Када вредност предмета спора прелази 10.000 динара или се поступак води пред вишим или Врховним привредним судом, суд мора одложити рочиште ако странка упути као пуномоћника лице без правосудног испита, а у позиву за рочиште није упозорио странку на одредбе члана 481, ст. 2. ЗПП“ (одлука бр. 149). У образложењу своје одлуке Врховни привредни суд истиче да је у позиву туженом на расправу требало скренути пажњу да у поступку пред вишим привредним судовима пуномоћник странке може бити само лице које има положени судијски или адвокатски испит (чл. 481, ст. 2. ЗПП). Међутим — каже Врховни суд — из формулара позива који употребљава првостепени суд могло би се закључити да то није учињено. Према томе, туженом није дата могућност да расправља пред судом, чиме је првостепени суд учинио битну повреду одредаба парничног поступка из чл. 343, ст. 2. тач. 6. ЗПП-а.

Одлука заслужује дискусију. Мислимо да се ради о питању да ли је суд погрешно што у позиву на рочиште није поучио странку о томе да за заступање у парници може овластити само лице са положеним правосудним испитом. Нисмо уверени да је одговор који се у цитираној одлуци на то питање даје, тачан. Дужност упозорења на квалификованост пуномоћника, коју би суд био дужан да испуњава у позиву на рочиште, није у ЗПП-у посебно прописана, онако како је то предвиђено за последицу изостанка са рочишта (чл. 103, ст. 3). Напомињемо да, ако би таква дужност постојала, онда би она од стране привредног суда у односу према туженом морала бити поштована још пре позивања на рочиште, а то значи већ у време кад се тужба доставља на одговор (чл. 471. ЗПП). Јер, могло

(2) На постављено питање исти одговор за француско право дају, на пример. *Maizeaud. Responsabilité civile*, 1934, No 1790—1792; *Valticos, L'autorité de la chose jugée au criminel sur le civil*, 1953, No 278.

(3) *Fasching, Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen, III*, стр. 260.

би се догодити да одговор поднесе пуномоћник који нема положен правосудни испит. Ако би се од суда тражило да рачуна са хипотезом да ће тужени за расправу да овласти пуномоћника, онда би требало тражити да суд узме у обзир и неке друге могућности. На пример, кад позива законског заступника, требало би да га упозори на нужност специјалног овлашћења за диспозитивне радње. Слично и кад позива парничног пуномоћника који није адвокат итд. Али ако ова дужност није посебно прописана, то не значи да она не постоји. Њен правни основ треба видети у чл. 10. ЗПП. Према оном што смо рекли, та дужност би, у случају о којем дискутујемо, настала у тренутку кад би суд констатовао да пуномоћник који се појављује на расправи не испуњава услов из чл. 84. и 481, ст. 2. ЗПП. У таквом случају треба, дакле, одложити расправу и у позиву странци на следеће рочиште указати на то да пуномоћник тај услов мора испуњавати (4). Но, при томе се не сме изгубити из вида да општа дужност поучавања, по изричном законском тексту, постоји само према некујој странци. Доследно томе, одлагању расправе и поучавању о квалификованости пуномоћника има места само ако странку ваља узети као некују. Ако то није случај, суд се није огрешео о чл. 10, те се пресуда не би могла са успехом напасти из разлога што је повређена дужност поучавања и тиме учињена једна релативно битна повреда одредаба парничног поступка (чл. 343. ст. 1. ЗПП). Изгледа да став Врховног привредног суда има генерални карактер, тако да разликовање између стручне и неучке странке не би имало значаја. Да ли треба поступити онако како то Врховни привредни суд каже и кад је тужена страна правни факултет, правни институт или организација од крупног значаја у привредном животу, која обично има своју правну службу са неколико правника? Извесно је да се таква странка не може сматрати за некују.

3. — *Месна надлежност за регресни спор по тужби осигуравајуће организације.* — По Закону о обавезном осигурању у саобраћају, исплатом осигуране суме односно накнаде у случају осигурања путника у јавном саобраћају прелазе на осигуравајући завод, до висине извршене исплате, сва права корисника осигурања на накнаду штете према трећем лицу које је по било којем основу одговорно за штету проузроковану несрећним случајем, осим према превознику који је закључио уговор о осигурању (чл. 13, ст. 1). Значи ли ова одредба и то да на осигуравајући завод прелазе и право жртве да парницу покрене пред судом на чијем подручју је штета учињена (*forum delicti comissi*), или пред судом на чијем подручју жртва има своје пребивалиште ако се штета састоји у смрти или тежој телесној повреди која је проузрокована кривичним делом (чл. 46. ЗПП)? Врховни суд Словеније даје у свом решењу Пж 63/71, од 28. 5. 1971, одречан одговор. Исти одговор дају и објављене одлуке које су нам познате (5).

(4) Дакле, странци, а не присутном пуномоћнику без квалификација. Овоме је заступања ускраћено и он не може да од суда прима к знању било какву изјаву с дејством за странку.

(5) Решење Врховног привредног суда Сл. 220/66, од 5. 3. 1966, Билтен ВПС 1966/2; решење Вишег привредног суда, Загреб, бр. VII — Сл. — 51/71—2, од 1. 4. 1971, Одвјетник 1971/7—8.

Истина је да граматичко тумачење упућује на супротан закључак, али предност треба дати тумачењу којим се открива циљ одредбе. Ова је после рата преузета из совјетског права (чл. 118, ст. 5. и 6. Гражданског процесуалног кодекса РСФСР). Алтернативном надлежношћу по чл. 46. ЗПП олакшава се жртви вођење спора. Тај разлог не говори за примену исте привилегије и на регресни спор по тужби осигуравајућег завода.

4. — *Делегација*. — По чл. 62. ЗПП, републички врховни суд може, на предлог странке или надлежног суда, одредити да у поједином предмету поступа други стварно надлежан суд са његовог подручја, ако је очигледно да ће се тако лакше спровести поступак или ако постоје други важни разлози. ВС Југославије, у свом решењу Рев. бр. 343/70, од 19. 11. 1970, заузео је став да против тог решења нема места жалби (ЗО — 1 — 71). У објављеном тексту образложења речено је да се овде не може применити чл. 364. ЗПП, по којем је против првостепеног решења жалба допуштена ако није изрично искључена. Разлог је тај што „против решења републичког врховног суда наш Закон о парничном поступку не предвиђа могућност подношења жалбе, осим против решења о предлогу за понављање поступка (члан 388, став 4. Закона о парничном поступку)”. ВС Југославије донео је и раније неке одлуке по којима жалба против поменутог решења није допуштена (Гж 1/68, од 5. 2. 1968, ЗО 1968 — 1 — 62; Гж 2/68, од 15. 2. 1968, Билт. ВСЈ 1968, бр. 23). Сличне одлуке срећемо и у објављеној пракси Врховног суда Србије (Р 147/66, Билт. 1966/8; Р 238/67, Билт. 1967/10; Р 464/67, Билт. 1968/12) и Врховног суда АПВ (Рев 17/1959, Гласник Адв. коморе АПВ 1959/11). Исто становиште заступљено је и у науци са истом аргументацијом ⁽⁶⁾.

Мислимо да се са схватањем да против делегације није допуштена жалба треба сложити. То схватање засновано је на принципу да против решења које доноси виши суд, без обзира што је то прва одлука о питању које је предмет решавања, није допуштена жалба. Аргумент није без вредности, али ми бисмо тежиште ставили на карактер одлуке. Наиме, суд има по Закону овлашћење и дужност да одреди другу месну надлежност ако то сматра целисходним. У том правилу треба видети једно одступање од принципа да странка има право да јој суди надлежни суд. Да ли ће доћи до делегације, одлучујући је интерес функционисања правосуђа у конкретном спору. Том интересу Закон даје превагу над правом странке. Строго узев, акт делегације није типичан за судску функцију. Делегирање је пре управљање у административном смислу, него суђење у степену ⁽⁷⁾. У оцени целисходности делегације суд је суверен и зато Закон не допушта странци да ту целисходност оспорава инсистирајући на томе да јој суди

(6) Внаи: Јухарт, ЦПП, 1962. стр. 162 исти, Коментар, 1963, стр. 81; Zuglia — Triva, Коментар II, 1957, стр. 149; Triva, ГПП I, 1972, стр. 213. Супротно Базала, са образложењем да за овај случај Закон не предвиђа изузетак од правила по коме се првостепено решење може напасти жалбом (ЗПП с објашњењима и судским одлукама, 1969, стр. 53).

(7) На то указује Марковић, ГПП, Књига прва, Свеска I, стр. 187. Иста мисао садржана је и у одлуци ВС Срб. Р. 147/66, коју је потврдио ВС Југославије својом одлуком Р 81/66. (Билт. ВС Срб. бр. 8/66).

суд који је по Закону надлежан ⁽⁸⁾. Жалба против решења о делегацији искључена је из истих разлога из којих је она искључена против решења о сукобу надлежности. (И овде решење може бити супротно убеђењу странке да је надлежан други суд, а не онај који је решењем одређен да пресуди спор.) Пошто странка нема право на делегацију, то јој поготово не припада право на жалбу против решења којим се одбија њен предлог да у покренутом спору поступа други суд.

Као што странка нема право да се против делегације жали кад ову налажу разлози целисходности, тако јој то право, из истих разлога, не треба признати ни кад је реч о делегацији која је нужна (чл. 61). Да ли је суд у стању да поступа, то је ствар његове констатације, коју странка не може да доводи у питање. Међу објављеним одлукама нисмо нашли такву која се односи на ову врсту делегације. У литератури, мишљења су подељена ⁽⁹⁾.

5. — *Опозивање одрицања од тужбеног захтева.* — У четвртој књизи Збирке објављена је, под бр. 499, одлука ВС БиХ, под следећим насловом: „Када суд у смислу члана 181. ЗПП не донесе одлуку о примању на знање изјаве тужиоца о одрицању од тужбеног захтева, а тужилац накнадно опозове ту своју изјаву, онда се (применом аналогије из члана 320. став 5. ЗПП) не може више донети одлука да се тужба сматра повученом (Ријеш. Гжж 115/71, од 22. 6. 1971). С обзиром на начелни значај одлуке целисходно је изнети образложење у целини:

„Из стања списка је евидентно да се је тужилац писменим поднеском од 30. јула 1970. године одрекао тужбеног захтјева, а потом такође писменим поднеском од 20. августа 1970. године повукао своју изјаву о одрицању. Након дате изјаве о одрицању од тужбеног захтјева првостепени суд у смислу члана 181. Закона о парничном поступку није донио одлуку којом би примио на знање такву изјаву тужиоца, него је побијано ријешење донио 7. октобра 1970. године, дакле, након што је тужилац повукао своју изјаву о одрицању. Међутим, када се повуче изјава о одрицању од тужбеног захтјева, суд више не би могао донијети одлуку као што ју је донио првостепени суд, с обзиром да се по одредби члана 320. став 5. Закона о парничном поступку и признање тужбеног захтјева може опозвати до доношења пресуде, па нема никаквог разлога да се одредба овог члана не примјени аналогно и на конкретни случај”.

Одлука је значајна зато што се њом заузима став да је одрицање од тужбеног захтева опозиво, управо онако како је то изрично прописано за

⁽⁸⁾ Супротно томе, Јухарт узима да би жалбу требало допустити ако се узме да је делегација из разлога целисходности акт правосудне управе (ЦПП, 1962, стр. 163).

⁽⁹⁾ Јухарт на једном месту узима да против решења о нужној делегацији нема места жалби (ЗПП с појаснили, стр. 81). Исти писац, међутим, на другом месту сматра да је жалба допуштена већ самим тим што није искључена (ЦПП, стр. 162). Из истих разлога сматра жалбу допуштеном и Базала (ЗПП с објашњењима итд., стр. 52). Исто и Џуља, који сматра да жалба одлаже спровођење решења, што је по његовом мишљењу сасвим неумесно (ГПП, стр. 190). Овај аутор у Коментару уз чл. 61. каже да је, у циљу отклањања пометње, требало изрично прописати да против одлуке о нужној делегацији нема места жалби (Zuglia — Triva, Коментар I, стр. 148). Трива по овом питању заузима исти став као и за случај делегације из разлога целисходности. (Види претходну напомену.)

признање тужбеног захтева. Међу објављеним одлукама врховних суда које су нам познате, нисмо наишли на такво схватање. Напротив, некима од тих одлука изражава се супротан став. Тако, пре свега, Врховни привредни суд у својој пресуди бр. Сл 134/66, од 15. 2. 1966, изрично каже да је за губитак права на доношење нове тужбе у истој ствари једино одлучујућа изјава тужиоца да се одриче од тужбеног захтева. Чињеница да суд није донео одлуку којом би констатовао одрицање од тужбеног захтева, по мишљењу Врховног привредног суда које је супротно становишту тужиоца, без утицаја је на његово право да у истој ствари поново поднесе тужбу, јер је за губитак тог права једино одлучна изјава тужиоца да се одриче тужбеног захтева (Наша законитост 1966, бр. 6). Овакво схватање доследно је ставу који исти врховни суд заузима у једној старијој одлуци, по којој се одрицање од тужбеног захтева може побијати предлогом за понављање поступка у смислу чл. 381. ЗПП, и то — аналогно одредбама чл. 342. ст. 3. ЗПП о побијању пресуде на основу признања — због битне повреде одредаба парничног поступка из чл. 381, ст. 1—3. и због тога што је изјава о одрицању дата у заблуди или под утицајем принуде или преваре (Реш Сл 287/59, од 13. 4. 1959, одлука из евиденције суда). Очигледно је да се Врховни привредни суд и у овој одлуци изјашњава за то да се коначна промена правне ситуације ствара самом изјавом о одрицању, а не решењем којим би се констатовало да поступак престаје да тече. У противном се у цитираној одлуци не би говорило о побијању самог одрицања, него о побијању решења ⁽¹⁰⁾. Слично томе, ВС Хрватске заступа у својој одлуци Гж 1096/70, од 23. 4. 1970, схватање да нема места доношењу неке судске одлуке (решења) поводом повлачења тужбе или одрицања од тужбеног захтева. У тој ситуацији суд нема о чему да одлучује, па нити „да прима на знање“ повлачење тужбе или одрицање од тужбеног захтева, јер правне последице ових аката наступају на темељу самог закона, а не тек доношењем судске одлуке (Преглед судске праксе 1970/1). Ова одлука ВС Хрватске говори против наведеног става ВС БиХ већ самим тим што се у њој изрично заступа мишљење да се поводом одрицања не доноси решење којим се констатује окончање парнице том радњом. Ако се пође од тога да суд поводом одрицања не доноси решење о окончању спора (што заслужује дискусију!) онда би то значило, под претпоставком да се изјава о одрицању може повући, да би могућност повлачења била временски неограничена, а такав закључак је неприхватљив. Даље, Врховни привредни суд каже да тужилац није овлашћен да повуче поднесак којим је изјавио да повлачи тужбу (бр. Сл 823/57, Гласник Адвокатске коморе АПВ, 1957. бр. 12). Исто тако, Виши привредни суд у Љубљани, у својој одлуци бр. Сл 139/68—3, од 11. 4. 1968, сматра да повлачење тужбе није могућно опозвати чак ни кад је предузето у заблуди

(10) Супротно схватање, по којем се правна ситуација мења тек решењем, проистиче из пресуде ВС Србије, Одељ. НС, бр. Гж. 1357/64, Гласник Адвокатске коморе АПВ, 1965, бр. 4, у којој је речено да се то решење може побијати жалбом због тога што изјава о одрицању има поменуте недостатке. Образложење тог решења није убедљиво зато што се у њему каже да тужилачка страна може тражити поништај одрицања, па следствено томе решење се може напасти жалбом. У погледу могућности опозивања пре доношења решења, из те одлуке не може се извести неки закључак.

(Правник 1968, бр. 11—12). Ако није могућно опозвати повлачење, поставља се питање зашто би било могућно опозивање одрицања. (Није тежиште на правној последици опозване радње, него као што ћемо видети на њеној правној природи. Уосталом, и повлачење има ту неповољну последицу да је тужилац изложен новим трошковима ако тужбу понови. Остављамо по страни то што после повлачења може истећи застарни или преклузивни рок који је био прекинут подношењем тужбе). Кад је реч о повлачењу тужбе, треба поменути да је објављена и једна одлука ВС Србије, Одељ. НС, по којој се изјава о одустанку од повлачења тужбе, која је дата на истој расправи на којој је тужба повучена, има сматрати као ново подношење тужбе. При томе се каже да ово важи за повлачење без одрицања од тужбеног захтева (Гж-325/64. од 18. 5. 1964, Билт. 1964/2). Мислимо да је ова одлука у складу са онима које су горе цитиране. Јер њом није речено да је опозивање повлачења допуштено тако да би после те радње настала процесна ситуација као да тужба није била ни поднесена. Смисао одлуке јесте у томе да изјава о опозивању значи исто што и подношење нове тужбе, са свима материјалноправним и процесноправним последицама које та радња повлачи. А то значи да опозивање повлачења није могућно онако како је то могућно учинити са неким процесним предлогом⁽¹¹⁾. За разматрање питања од којег смо пошти значајно је то да је опозивање повлачења тужбе са поменутим дејством могућно само ако се тужилац није истовремено одрекао тужбеног захтева. Другим речима, ако је он ову другу радњу предузео, опозивање није могућно.

У науци су мишљења подељена. Цуља узима као несумњиво да се одрицање може опозвати, исто као и признање, све док суд не донесе решење којим констатује да је парница престала да тече⁽¹²⁾. Говорећи о опозивању парничних радњи, Јухарт полази од разлике између радњи од посредног и оних од непосредног утицаја на поступак, указујући на неопозивост ових других као на практичну консеквенцу разликовања. При томе он, као неопозиву радњу, изрично помиње повлачење тужбе⁽¹³⁾. Трива такође полази од поменуте основне поделе парничних радњи странака и изрично наводи одрицање од тужбеног захтева као неопозиво⁽¹⁴⁾. Мислимо да се аргуменуу на којем заснивају свој став ова последња два аутора не би имало много шта да дода. Радњом од непосредног утицаја на поступак ствара се у корист противника нов процесни положај. Могућношћу опозивања унела би се у тај положај неизвесност, која није у складу са природом парничног поступка^(14а). Истина, Закон је за признање тужбеног захтева прописао могућност опозивања. Али то одступање представља изузетак. Оно није предвиђено ни за једну другу радњу од непосредног значаја за поступак, па ни за одрицање од тужбеног захтева.

(11) У све импликације овог занимљивог става овде се не можемо упуштати. Рећи ћемо само толико да његово прихватање значи да парница покренута тужбом која је повучена престаје тећи и да је опозивањем повлачења покренута нова парница.

(12) Zuglia, ГПП, 1957, стр. 447.

(13) Јухарт, ЦПП, 1962, стр. 206.

(14) Трива, ГПП I, 1972, стр. 275.

(14а) Изрично прописана неопозивост одрицања или одустанка од жалбе (чл. 338. ст. 3) само је потврда, а не одступање, од принципа неопозивости радњи које имају непосредан утицај на поступак.

Аналогија је упућивала законодавца да за ту радњу, у погледу опозивања, прихвати исту солуцију као и за признање, али он то није учинио. Поступак по једној од тих радњи није у данашњем праву исти као и поступак по другој: поводом признања доноси се пресуда, док одрицање само по себи има дејство правноснажне пресуде (15). Не може се, дакле, закључивати да постоји логичка симетрија тамо где против ње говори законски текст. Осим тога, ако се овде пође путем тумачења по аналогији, онда се с правом може поставити питање где се примена аналогије завршава. Зашто, на пример, онда не би било допуштено и опозивање изјаве о преиначењу тужбе, о престанку на ступање трећег лица уместо противника у парницу итд.? Према изложеном, мишљења смо да се одрицање од тужбеног захтева не може опозвати.

6. — *Побијање судског поравнања.* — Пракса судова опште надлежности остаје доследно на свом становишту да се судско (процесно) поравнање може, као и вансудско (материјалноправно) побијати само тужбом у редовној парници. У том смислу објављена је још једна одлука у првој свесци Збирке, под бр. 69. Одлуку је донео ВС БиХ, под Гж бр. 887/69, од 11. 6. 1970 (16). У овом случају реч је о поравнању које је о износу накнаде за експроприсану непокретност закључено у ванпарничном поступку. Аргументи у наведеној одлуци исти су као и у ранијима: судско поравнање је, као и вансудско, уговор материјалног права, те се побија као и сваки други правни посао. Осим тога — речено је — по тужби за поништај предмета спора је ваљаност поравнања, док је предмет спора окончаног поравнањем спорно право о коме је постигнут споразум странака. Не постоји, дакле, идентитет предмета спора у две парнице, те је самим тим беспредметан и аргумент да се правноснажност поравнања противи новој парници. Поводом ове одлуке немамо ништа да додамо ономе што смо о истом питању изнели у ранијим освртима на одлуке објављене протеклих година у Збирци (17).

7. — *Прекид парничног поступка по оцени суда.* — У једној парници тужилац је захтевао накнаду штете коју му је у саобраћајној несрећи проузроковао возач тужене стране. Суд првог степена је решењем прекинуо парнични поступак и одлучио да се поступак настави по правноснажном окончању кривичног поступка против лица које је оптужено као узрочник саобраћајне несреће. Суд је своје решење о прекиду поступка засновао на одредби чл. 202. ЗПП. Против тог решења изјављена је жалба коју је ВС СР Словеније својим решењем Пж 221/71, од 24. 6. 1971. усвојио, укинуо нападно решење и вратио правну ствар првостепеном суду на даљи поступак (чл. 366. тач. 3) (ЗО 1971—3—382). По мишљењу Врхов-

(15) Овде није место дискусији да ли та разлика представља целисходно законско решење. Критички став *de lege ferenda* не оправдава праксу *contra legem*.

(16) У Збирци је омашком пропуштено да се наведе чија је одлука. Податак о томе нашли смо у Порочиљу ВС Словеније, 1972/III.

(17) Напомињемо да се за побијање судског поравнања тужбом изјаснила 13. 3. 1973. и Општа седница ВС СР Словеније. У Порочиљу истог Суда, 1972/III, наведене су и неке одлуке ВС Хрватске, донесене у истом смислу: од 17. 11. 1969, Преглед 1968/69, бр. 312; од 15. 1. 1971, Информатор, бр. 1943, од 21. 10. 1972.

ног суда, прекид поступка у овом спору није садржан ни у тач. 1. ни у тач. 2, чл. 202. Ако истовремено са парницом тече кривични поступак, до прекида парнице може доћи кад постојање кривичног дела има значај претходног питања за одлуку о предмету спора (тач. 1). Друга могућност прекида предвиђена је за хипотезу у којој је постојање кривичног дела један од битних елемената грађанскоправног чињеничног стања (тач. 2). У случају парнице у којој тужилац истиче право на накнаду због скривљене саобраћајне несреће, постојање кривичног дела није, по мишљењу поменутог суда, претходно питање, а још мање је елемент грађанског деликта. Истина је — каже се у образложењу објављене одлуке — да ст. 3, чл. 11. ЗПП прописује да је у парничном поступку суд, у погледу постојања кривичног дела и кривичне одговорности учиниоца, везан за правноснажну пресуду кривичног суда којом је оптужени оглашен кривим. Међутим, та одредба важи само за случај у којем је кривични поступак окончан. Ако, пак, тај поступак још увек тече, није могућно прекинути парницу у којој тужилац истиче свој оштетни захтев.

Са горњим становиштем тешко је сложити се. По нашем мишљењу, тачно је да у спору по тужби за накнаду деликтне штете, постојање кривичног дела нема значај претходног питања. Значај таквог питања оно има у хипотези тач. 1, коју поменути врховни суд подводи под тач. 2, чл. 202: то је случај у којем настанак или престанак субјективног права зависи од постојања кривичног дела. Другим речима, реч је о правној ситуацији у којој кривично дело чини једно законом предвиђено обележје бића из којег настаје или престаје спorno право. Тако, на пример: услед кривичног дела лишења живота оставиоца наступа недостојност учиниоца да оставиоца наследи (чл. 131. ЗН); потраживање накнаде штете, учињене кривичним делом, застарева за време прописано за застарелост кривичног гоњења, ако је за ову застарелост прописан дужи рок (чл. 20. ЗЗП). Што се тиче тач. 2, чл. 202, она, по нашем мишљењу, обухвата случај заједничког чињеничког стања, дакле, ситуацију у којој тужилац пред парничним судом изводи грађанскоправну последицу из једног животног догађаја који је истовремено предмет кривичноправног оцењивања од стране кривичног суда. Далеко најчешће, то је управо случај парнице по тужби за накнаду штете проузроковане оном радњом или пропуштањем за које је у кривичном поступку постављено питање да ли представља кривично дело. Имамо утисак да Врховни суд тумачи тач. 2, чл. 202. изразито граматички, држећи се текста, који одиста не изражава срећно мисао законодавца. (Ни текст одредбе § 255. Законика из 1929. не изражава сасвим успешно хипотезу о којој је овде реч.) Уместо граматичког тумачења, ми смо спремни да дамо предност дубљем смислу одредаба чл. 202, посебно њиховој вези са чл. 11. ЗПП. Наиме, тач. 1, чл. 202. одговара одредби ст. 1. и 2, чл. 11, а одредба тач. 2, чл. 202. одговара одредби ст. 3, чл. 11. Ако је, дакле, суд у парници за накнаду штете везан правноснажном осуђујућом пресудом кривичног суда, онда му се оставља да цени да ли је целисходно да прекине поступак. Он неће застати ако се из процесне грађе која је изнесена у грађанском поступку може са сигурношћу да утврди

постојање кривичног дела или ако су елементи дела пред њим признати (18). У пракси, судови већином прекидају поступак. Каквог би смисла имало искључити могућност прекида у једном процесном систему у којем је парнични суд везан осуђујућом кривичном пресудом? Такво искључење би управо повећало опасност противречности између две пресуде која принципом везаности треба да буде избегнута. Схватање ВС Словеније, изражено у овој одлуци, супротно је устаљеном ставу у науци и пракси, по којима је прекид могућан кад год кривична пресуда може бити од утицаја на исход грађанског спора (19). У складу је са таквим ставом становиште заузето у одлуци истог суда, од 13. 10. 1971, Пж 587/71, поводом жалбе против решења о прекиду поступка (ЗО 1971—4—500). Ово решење суда је донео због тога што је у току парнице по тужби за остатак дуга текао кривични поступак против туженог за дело фалсификовања износа на поштанској упутници. ВС Словеније је прихватио мишљење у жалби да је место плаћања дуга носиоцу жиро рачуна пословница код које се води жиро рачун и да се дужник своје обавезе не ослобађа исплатом дужног износа на пошти. Доследно томе, за мериторну одлуку у овој парници није од значаја да ли је тужени стварно платио на пошти цео износ дуга или само износ који је на тужиочев рачун приспео. Зато је по жалби правилно одлучено да нема места прекиду.

8. — *Право радника да у регресној парници употреби одбрамбено средство које радна организација није употребила у парници по тужби оштећеног.* — У парници оштећеног против радне организације за накнаду штете коју је проузроковао њен радник тужена страна није у своју одбрану истакла чињеницу да је и тужилац одговоран за настанак штете (тзв. приговор подељене одговорности). Такво пропуштање не представља сметњу да радник, као тужени у регресној парници по тужби радне организације за накнаду износа исплаћеног оштећеном, истакне тај приговор. У томе је суштина става ВС Југославије, изнетог у одлуци Реш Рев 297/71, од 29. 10. 1971 (ЗО 1971—3—352). Са овим ставом треба се сложити, али под условом да радна организација није обавестила радника да против ње тече парница по тужби оштећеног. Из образложења уз ову одлуку не види се да ли је радник био обавештен, али мислимо да приказани спор треба разумети тако да му обавештење није упућено.

9. — *Одлучивање о издржавању деце приликом развода брака.* — ВС Југославије је својом пресудом Гз 6/71, од 9. 4. 1971, којом је одбијен

(18) Прекид поступка не може се одредити због основане сумње да су сведоци лажно исказивали пред судом, ако се спор може решити на основу других доказа — ВС АПВ, бр. Гж 221/1959, Гласник Адвокатске коморе АПВ 1960/7. Нема места прекиду поступка у грађанској парници против власника опасног погона док се не утврди пред кривичним судом евентуална кривична одговорност возача — ВС АПВ, бр. Гж 403/1959, Гласник Адв. коморе АПВ 1960/1. Ова друга одлука заснована је на томе да одговорност за штету у том спору нема за претпоставку кривичну штетника, него ризик од употребе опасне ствари.

(19) За југословенско право види: Базала, Коментар ЗПП, 1969, стр. 9; Трива у Коментару *Zugla—Triva II*, стр. 491; Трива, ГПП I, 1972, стр. 63. У једној одлуци Врховног војног суда каже се да парнични суд није дужан (значи да може — прим. В. П.) да прекине поступак у парници за накнаду штете да би сачекао окончање кривичног поступка поводом догађаја из којег потиче штета (ВВС II Г 18/67, од 16. 3. 1967, ЗО—1—51). За аустријско право види нарочито *Klein, Vorlesungen*, стр. 71. и след.; Најман, Коментар I, стр. 692; *Fasching, Kommentar II*, стр. 933.

захтев за заштиту законитости, изразио схватање да раније донесена пресуда о издржавању детета нема правну снагу приликом доношења пресуде којом се брак разводи. Овом другом пресудом суд одлучује о издржавању деце независно од пресуде којом је то питање у претходној парници правноснажно решено (ЗО 1971—2—178). У објављеном делу образложења наведена је као разлог за ово становиште одредба чл. 65. ОЗБ, по којој је суд дужан да пресудом којом изриче развод брака одлучи о чувању, васпитавању и издржавању заједничке деце. Мишљење Врховног суда приплачи пажњу. Треба се сложити с тим да приликом изрицања пресуде којом се брак разводи суд није увек везан за правноснажну пресуду о издржавању (чл. 25. ЗПП). Али, питање је да ли је цитирани члан ОЗБ-а (или, што је исто, чл. 408. ЗПП) довољно убедљив аргумент за становиште по којем суд том приликом није никад везан. Пресудом у парници у којој је предмет спора било издржавање, правноснажно је одлучено у једном трајном односу према чињеничном стању које је постојало у време закључења расправе на основу које је суд одлучио. Та пресуда дејствује према свима органима, па и према свим судовима, све док у истом односу не буде донесена друга пресуда, којом се због измењених околности одређује други износ издржавања. Могућност такве измене изрично је прописана у чл. 66. ОЗБ. Извесно је да окружни суд, кад доноси бракоразводну пресуду, мора у њу да унесе изреку о обавези издржавања. Садржина те изреке зависи од тога да ли су се после доношења раније пресуде измениле прилике од којих издржавање зависи. Суд је дужан да то у сваком случају проверава. Ако утврди да у том погледу није наступила промена која би требало да повуче промену износа издржавања, он ће тај износ унети у изреку. Истовремено, он ће у образложењу бракоразводне пресуде навести да је тај износ ранијом пресудом правноснажно утврђен и да је проверавањем нашао да нису наступиле промене које утичу на висину износа. (Полазимо од претпоставке да издржавање по обе пресуде треба да плаћа исти родитељ). Ако окружни суд, напротив, нађе да су се прилике битно измениле, он ће износ утврдити према новим приликама. Одлука о висини издржавања има у таквом случају карактер одлуке којом се мења ранија одлука, што треба на одговарајући начин да се изрази у образложењу бракоразводне пресуде. Становиште ВС Југославије може довести до тога да бракоразводном пресудом буде утврђен износ издржавања независно од износа који је окружни суд, као другостепени, утврдио два или три месеца пре тога у парници по тужби за издржавање, иако се могућности родитеља нису ни уколико измениле.

Посебна ситуација настаје ако у току парнице о издржавању буде покренута бракоразводна парница. У том случају суд треба у оној првој парници да застане са поступком. Ако се брачни спор оконча бракоразводном пресудом, суд ће тужбу за издржавање да одбаци по основу правноснажно пресуђене ствари. Ако се брачни спор не оконча разводом, парница по тужби за издржавање наставља се са оне тачке на којој је застала.

10. — *Допуна жалбе.* — ВС Југославије у својој пресуди Рев. 77/71, од 14. 5. 1971, заступа схватање да нове чињенице изнесене у поднеску који је предат по истеку рока за жалбу не могу бити узете у обзир од

стране другостепеног суда (ЗО 1971—2—243). Треба напоменути да је реч о случају у којем жалилац предаје по својој иницијативи поднесак са новим тврдњама и доказним предлозима по истеку жалбеног рока. (У пракси се такав поднесак често назива допуном жалбе. Тај термин би одговарао само за поднесак који се предаје у смислу чл. 340). Став врховних судова до сада није био јединствен⁽²⁰⁾.

Са становиштем ВС Југославије треба се сложити. Мислимо да се, теоријски, накнадни поднесак може разумети само као поновљена жалба којом се, поред првобитних, износе и нови разлози. Међутим, по истеку рока жалба није дозвољена⁽²¹⁾. Поводом овог става, поставља се питање да ли се пре истека рока жалба може проширити и на део пресуде који првобитно није био нападнут. Један одговор на то питање представља теоријска конструкција да је ограничење жалбе на један део пресуде праћено прећутним одрицањем од жалбе против преосталог дела. Тај став заузет је у неким страним правима⁽²²⁾. Ми бисмо ипак били за супротно становиште. Наиме, могућност предузимања конклюдентних радњи у поступку, истина, није искључена, али она, због већег значаја форме у овој правној области, не може имати онако широку примену као у материјалном праву. Отуда није лако узети да се странка прећутно одриче једног свог процесног овлашћења⁽²³⁾. Ако се пође од тога да се жалбом може пре истека рока напасти и (дотле) непобитни део одлуке, онда се по себи разуме да се може, све док рок тече, предати поднесак у којем се износе нове чињенице, предлажу нови докази или износе нови правни аргументи.

Поводом цитиране одлуке ВС Југославије, осврт заслужује и ситуација у којој је жалилац, по налогу суда, накнадно изнео разлоге жалбе која првобитно није била образложена, али је то учинио по истеку

(20) У истом смислу као и ВС Југославије у наведеној одлуци, изјашњава се у својим одлукама Врховни привредни суд: Пз Сл — 960/58, од 20. 7. 1959, Гласник Адв. коморе АПВ 1959/12; Реш Сл — 2710/69—5, од 14. 5. 1970, Привреда и право 1970/9. ВС АПВ у својој одлуци бр. Гж 1322/1957. каже да је допуна жалбе могућа само у оквиру рока за жалбу (Гласник Адв. коморе АПВ 1958/8). Исто и ВС Македоније, који уз то додаје да кад другостепени суд не узме у разматрање наводе допунске жалбе, поднесене по истеку рока за жалбу, то не представља основ за повраћај у пређашње стање (ВСМ Газ бр. 323/69, од 12. 6. 1969, Билт. ВСМ 1969/30). Супротно становиште заузима ВС СР Словеније, који сматра да је суд дужан да такав поднесак узме у обзир ако жалба није расправљена (Становиште Опште седнице, Порочило 1966/3). У истом смислу изјашњава се и Врховни привредни суд у својој пресуди Сл — 1240/68, од 22. 10. 1968. (Привреда и право, 1969/3).

(21) Против „допуњавања“ жалбе по истеку жалбеног рока изјашњава се и Трива, ГПП I, 1972, стр. 567.

(22) У чл. 329. ст. 2. италијанског Законика о грађанском поступку, од 1940, прописано је да делимично побивање пресуде има значај одрицања од жалбе против делова пресуде који нису нападнути. Грчки Законик о грађанском поступку, од 1968, у чл. 532. каже да је подношење нове жалбе од стране исте странке против исте пресуде у односу на исти или други део пресуде недопуштено. Аустријска судска пракса стоји чврсто на становишту да није допуштено уложити више призивних писмена чак ни у законском призивном року (Најман, Коментар II, стр. 1245). Недопуштеност тзв. додатне жалбе односи се не само на првобитно непобитни део пресуде него и на нове чињенице и доказе. Оваквом ставу аустријског Врховног суда упућена је од стране једног дела науке критичка забелешка да изражава формалну строгост коју не налажу ни слово закона ни природа ствари (Sperl, Lehrbuch, стр. 594).

(23) Трива, ГПП, I, стр. 562, допушта могућност да жалба пре истека жалбеног рока буде проширена на ненападнути део пресуде.

рока који му је у том циљу био остављен. За такав случај могу се бранити два гледишта. Једно би се састојало у томе да са допуном жалбе у таквом случају треба поступити као и са сваким неблаговременим поднеском. По другом гледишту, које је мање строго, првостепени суд би другостепеном, уз жалбу, доставио и поднесак са разлозима. Аргумент за ово друго гледиште које нам се чини ближим, треба видети у томе што пропуштање рока за накнадно изношење разлога не чини жалбу недопуштеном. Ако виши суд мора разматрати жалбу и кад жалилац не поступи по налогу за допуну, онда треба да узме у обзир и разлоге који су стигли по истеку рока, а пре него што је о жалби одлучио ⁽²⁴⁾.

11. — *Пропуштање другостепеног суда да одлучи о свим жалбама.* — ВС Југославије је у својој пресуди Гз 39/71, од 19. 7. 1971, изразио мишљење по којем је учињена битна повреда одредаба парничног поступка тиме што је суд пропустио да одлучи о жалбама обеју странака (30 1971—3—386). Другостепеном одлуком решено је само о жалби тужитељице иако је жалбу благовремено поднео и тужени. У објављеном делу образложења каже се да „из начела и сјстава нашег Закона о парничком поступку произлази да је другостепени суд дужан о жалбама свих странака одлучити на један од начина предвиђених у чл. 355. до 360. Закона о парничном поступку. Како другостепени суд није о жалби туженика донио никакву одлуку, он је учинио битну повреду одредаба парничног поступка из члана 343, ставак 1. Закона о парничном поступку, јер је то могло бити од утјецаја на доношење законите и правилне пресуде” ⁽²⁵⁾.

По нашем мишљењу, поводом таквог пропуштања од стране првостепеног суда једино допуштено средство јесте предлог за допуну пресуде. (Види чл. 328—330). У нашем праву се пресуда због тог недостатка не може напасти. То је смисао одредбе ст. 3, чл. 330, у којој је речено да ће се жалба заснована на пропуштању суда да одлучи о свему што је било предмет спора, сматрати као предлог за доношење допунске пресуде. Доследно схватању које заступамо, ако је првостепени суд жалбу, засновану на том недостатку, упутио другостепеном суду, овај је дужан да правну ствар врати да би се поступало као да је поднесен предлог за допуну. Реч „само” у ст. 3, чл. 330. ЗПП не тумачимо тако да ће се, ако је жалбом истакнут, осим пропуштања, и неки други разлог, — и у погледу пропуштања поступати као са жалбом. У делу у коме жалилац истиче пропуштање, његов поднесак има карактер предлога за допуну. То проистиче из ст. 2. и 3. истог члана. Узгред напомињемо да предратно право у § 423. Законика од 1929. није садржало одредбу која би одговарала ставу 3. чл. 330. ЗПП, те је странка, поводом оваквог пропуштања,

(24) У том смислу и Zuglia у Коментару II, стр. 191. Исто и ВС Хрватске у својим одлукама: Гзз — 1968, од 8. 5. 1968, Преглед судске праксе за 1968. и 1969; Гж 2725/70, од 24. 2. 1971, Наша законитост 1971/4. Супротно схватање заступа ВС АПВ у одлуци Гж 956/1960. Гласник Адв. коморе АПВ 1961/6.

(25) Одлуци која даје повода овим разматрањима директно је супротна одлука ВС Југославије, објављена под следећим насловом: „Пропуст суда да пресудом одлучи о некоме од тужбених захтјева не представља битну повреду одредаба парничног поступка, него у таквој ситуацији странка има на располагању средства из чл. 328. ЗПП или пут нове парнице (Пр. ВСЈ, Рев 2425/64. од 24. 11. 1964. у вези са одлуком ВС Хрватске Гж 1216/64, објављено у Прегледу судске праксе ВС Хрв. за 1964 и 1965, под бр. 172.

имала на располагању, алтернативно, призив против пресуде или предлог за допуну. Мислимо да је решење данашњег југословенског законодавца теоријски исправније: жалба се изјављује против оног о чему је одлучено, и то због начина на који је одлучено⁽²⁶⁾. Из схватања да се поменути недостатак пресуде отклања само предлогом за допуну, проистиче консеквенца да истеком рока у којем овај може бити стављен, престаје литиспенденција у погледу захтева или дела захтева о којем је суд пропустио да одлучи. Странка има право да за непресуђени део предмета спора покрене тужбом нову парницу⁽²⁷⁾.

Образложење које је објављено уз одлуку Врховног суда сасвим је кратко, те се из њега не може потпуно видети став на којем је одлука заснована. Тај став могућно је схватити двојако: 1) да се на другостепену пресуду не примењују одредбе о допуни, него је због пропуштања могућно изјавити само ревизију, или 2) да се странци препушта избор између ова два средства. У следећим излагањима дискутујемо прво под претпоставком да становиште Врховног суда представља оно што је наведено под 1). За то становиште може се навести аргумент да глава ЗПП-а која говори о жалби не садржи одредбу по којој се правила о пресуди првостепеног суда сходно примењују и на пресуду другостепеног. У чл. 352. речено је само да се одредбе о *главној расправи* пред првостепеним судом сходно примењују и на расправу пред другостепеним, ако у претходним члановима није што друго одређено. По нашем мишљењу, то је озбиљан пропуст редактора законског текста. У Законнику од 1929. било је прописано да се на призивни поступак примењују одредбе о поступку пред зборним судовима првог степена, уколико одредбе о призиву што друго не предвиђају (§ 557). Тиме је прописана и примена правила о пресуди, па и о њеном допуњавању. Упркос томе што ЗПП не садржи одредбу о упућивању и у погледу пресуде, несумњиво је да на њено доношење (чл. 118—121) и на њену правноснажност (чл. 322) треба примењивати одредбе прописане за пресуду првостепеног суда. Исто важи и за везаност суда пресудом коју је донео (чл. 323), за доношење и објављивање пресуде (чл. 324. и

(26) Сличан аргумент наведен је у пракси немачког Врховног суда, који стоји на становишту да поводом пропуштања има места допуњавању пресуде, а не и жалби: „...правни лекови се простиру само на захтеве који су били предмет првостепене пресуде“... (Stein-Jonas, *Kommentar zur ZPO, 17. Aufl.*), објашњење под II/2 уз § 321. Међутим, треба истаћи да је у југословенској науци изражено и мишљење да жалба поводом пропуштања није искључена. Она се, по том мишљењу, може употребити конкурентно са предлогом за допуну. Али, пошто жалба изазива веће трошкове, препоручује се из разлога процесне економије, да странка поднесе само предлог за допуну ако пресуду не побјија из других разлога. Види Јухарт, ЦПП, 1962, стр. 438. И Zuglia узима да се допуна може тражити и жалбом — ГПП, стр. 473.

(27) За југословенско право тако: Zuglia, ГПП, 1957, стр. 473; исти у Коментару Zuglia — Трива, II, 1957, стр. 152; Трива, ГПП I, 1972, стр. 501; Марковић, Грађ. проц. право, Књига прва, Свеска II, 1971, стр. 288. У истом смислу ВС Хрватске — Пр Гж 903/60, од 20. 5. 1960, Одвјетник 1960/11—12 и Рјеш Гж — 142/68, од 22. 2. 1968, Преглед за 1968. и 1969. За исто становиште изјашњава се и Јухарт, ЦПП, 1962, стр. 438. Међутим, исти писац не одбацује могућност да се прихвати и став који у аустријској науци заступа Spertl (*Lehrbuch*, стр. 506) — да странка може и по истеку рока да предложи наставање поступка. За могућност нове парнице, у аустријском праву: Најман, Коментар II, стр. 1163; Fasching, *Kommentar* III, стр. 817. За престанак литиспенденције у немачком праву — Rosenberg, *Lehrbuch*, 1969, стр. 288.

325) и за њену писмену израду и достављање (чл. 326. и 327). Најзад, недостатак одредбе која би упућивала на правила прописана за првостепени поступак нико неће узети за сметњу да се на другостепену пресуду примене и одредбе о исправљању (чл. 331). Зашто се онда не би примениле и одредбе о допуњавању? Могло би се рећи да је предмет другостепене пресуде жалба, тачније, жалбени предлог, док чл. 328, говорећи о захтевима, односно о захтеву, има у виду тужбени захтев, те је самим тим његова примена ограничена на првостепени поступак. На ово би се могло одговорити да аргументи граматичког тумачења у ситуацији као што је ова о којој дискутујемо имају, по нашем мишљењу, допунски карактер: они вреде као прилог више, којим се потврђује став заузет на основу сцене дубљих аргумената, а пре свега интереса у питању. Осим тога, ако се, полазећи строго од текста, узме да се чл. 328. односи само на „тужбени захтев”, онда би се могло поставити питање да ли би допуни било места кад је суд пропустио да одлучи о кривици за развод брака, или о постојању противпотраживања поводом приговора пребоја. Уосталом, одредбе о допуни пресуде примењују се и на решење (чл. 336), а ово нема за предмет тужбени захтев. Зато мислимо да би одредбе о допуњавању требало тумачити тако да се односе и на стварни предлог у жалбеном поднеску. Јер, одиста, тешко је видети разлог због којег би пресуда донесена по закључењу главне расправе пред првостепеним судом могла бити допуњена, док пресуда донесена после расправе пред другостепеним судом не би могла бити допуњена, него би због пропуштања суда да одлучи о жалби једне од странака морала бити нападнута ревизијом? А ако је тако у случају кад се пресуда доноси после другостепене расправе, не може бити друкчије ни кад суд по жалби мериторно одлучује на основу седнице. Допуњавањем се брже отклања недостатак пресуде. Јер, поводом ревизије би правна ствар морала ићи врховном суду, који би је, пошто укине пресуду, вратио другостепеном суду само зато да би била донесена нова пресуда. За допуњавање другостепене пресуде говори дакле целисходност. Оно је у интересу и суда и странака. То је разлог због којег смо, за случај пропуштања у другостепеној одлуци, ближи становишту да има места само допуњавању пресуде, а не ревизији, заснованој на разлогу битне повреде одредаба парничног поступка. У систематским приказима и коментарима југословенског процесног права нисмо нашли изричан став по овом питању. ВС Југославије у неким својим одлукама заузима став да ревизија поводом пропуштања није допуштена⁽²⁸⁾. Аустријска наука и

(28) Једна одлука објављена је под насловом: „Ако тужилац на расправи пред првостепеним судом допуни тужбени захтев да му се у накнаду за његову земљу да друга земља или одштета, а о томе делу захтева нижестепени судови нису одлучивали, тада се ревизија у том делу има сматрати предлогом за доношење допунске пресуде” (П ВСЈ Рев 1523/63, од 12. 7. 1963, у вези са П ВС АПВ — Гж 1086/62, од 17. 1. 1963, објављено у Билтену ВС АПВ 1963/2). Друга одлука носи назив: „Ако о неком делу тужбеног захтева није никако одлучено пресудом која се побија ревизијом, то онда и не постоји разлог за ревизију. Такав је случај овде, и зато је неоснована ревизија тужиоца када се позива на чињеницу да о делу тужбеног захтева није одлучено побијаном пресудом. Тужиоцу стоји на располагању захтев за допуњу пресуде по чл. 328. ЗПП ако није протекло време за то или право да новом тужбом покреће поступак у погледу захтева о којем ранијом (?) правноснажном пресудом није одлучено” (ВСЈ, Рев 1425/64, у вези са пресудом ВС Срб. Г. —

пракса узимају да се одредбе о допуњавању примењују и на другостепену одлуку ⁽²⁹⁾.

Већ је речено да пропуштање рока за подношење предлога за допуну има за последицу да престаје литиспенденција захтева или дела захтева о којем није одлучено. Мишљења смо да одговарајуће решење треба усвојити и за случај да странка пропусти да предложи допуну другостепене пресуде. То значи да треба узети да првостепена пресуда постаје правноснажна у оном делу који је жалбом нападнут, уколико је другостепени суд о жалби пропустио да одлучи. У случају када су жалбу поднеле обе странке, првостепена пресуда добија правну снагу према оној од њих која није поднела предлог за допуну другостепене пресуде ако овом није одлучено о њеној жалби.

Рекли смо горе да не треба искључити могућност да се цитирана одлука разуме и тако да поводом пропуштања од стране другостепеног суда није искључено допуњавање, али да ће ревизијски суд о томе недостатку решавати поводом ревизије и кад предлог за допуну није поднесен. Поводом таквог схватања треба приметити исто што и за схватање по којем предлог за допуну и жалба једно другом конкуришу. Ако се стане на становиште да жалби због пропуштања нема места, онда не би било места ни ревизији. То проистиче из правила да се на ревизију против пресуде сходно примењују одредбе које важе за жалбу против пресуде (чл. 379).

Осим тога, ваља указати и на то да Врховни суд види у пропуштању недостатак из ст. 1, чл. 343. ЗПП, дакле не апсолутно битну, него релативно битну повреду одредаба парничног поступка. То значи да суд на ту повреду не пази по службеној дужности, него само ако странка на њу укаже (чл. 353, ст. 2. и чл. 371, ст. 2). И друго, таква повреда не повлачи аутоматски укидање пресуде него виши суд цени, с обзиром на околности случаја, да ли је повреда таква да је *могла* утицати на тачност одлуке. Међутим, у случају у којем је суд пропустио да одлучи о целом захтеву или о свима захтевима, не може бити речи о таквој оцени. Пресуда би у таквом случају морала бити укинута и правна ствар враћена нижем суду да новом мериторном одлуком обухвати и оно о чему је први пут пропустио да одлучи. Другим речима, ако се узме да је виши суд овлашћен да поводом правног лека одлучује због пропуштања нижег суда да о свему одлучи, онда тај недостатак може бити схваћен само као апсолутно битна повреда одредаба парничног поступка, дакле, једна од оних о којима је реч у ст. 2, чл. 343. Међутим, у том ставу се таква повреда не помиње. Не лежи ли и у томе један аргумент за гледиште да се овакав недостатак пресуде не отклања у поступку по правном леку, него само по предлогу за допуњавање?

4083/63, објављено у Билт. Вс Срб. 1965/4.) Примењујемо да из завршне реченице текста под којим је објављена друга одлука проистиче да се ревизија неће сматрати као предлог за допуну, што ће рећи да се у случају пропуштања другостепеног суда не примењује чл. 330. ст. 3. Међутим, према правном схватању, донесеном на седници грабанског одељења ВС Југославије, одржаној 15. и 16. 6. 1964, допуштена је жалба и ревизија ако суд није решно истовремено и о приговору пребијања (Билт. ВСЈ 1964, бр. 12.)

⁽²⁹⁾ За аустријско право у том смислу изрично: *Sperl, Lehrbuch*, стр. 645; Најман, Коментар II, стр. 1162; *Fasching, Kommentar III*, стр. 819.

12. — Материјална правноснажност решења о одбацивању тужбе. — Под бр. 70. објављена је у првој свесци одлука ВС Југославије Гз — 1/71, од 26. 2. 1971, која носи следећи наслов: „Околност што је тужба одбачена због недопустивости редовног правног пута, није сметња да се о истој ствари поново одлучује”. Објављени део образложења је кратак. Ако смо тачно разумели приказани ток поступка, првостепени суд је својим решењем одбацио тужбу због недопустивости редовног правног пута. Жалбу против тог решења виши суд је одбио и решење потврдио, али из других разлога. Наиме, он је нашао да је тужба правилно одбачена јер је *пресудом* вишег привредног суда од 1. 11. 1966. бр. П — 719/66. о истој ствари правноснажно одлучено, и то тако што је тужба одбачена. ВС Југославије, поводом другостепеног решења (*), каже: „Међутим, околност да је тужба у истој ствари одбачена због недопустивости редовног правног пута не спречава да се о ствари поново одлучује. Пресуда од 1. новембра 1966. године је по свом садржају решење (чл. 118. и 314. Закона о парничном поступку, а *решења не постају материјалноправноснажна*, сем уколико се њима о ствари мериторно одлучује (на пример платни налог, решење у поступку по тужби због сметањаседа и слично) — чл. 322. и 406. Закона о парничном поступку. Према томе пресуда (заправо решење) од 1. новембра 1966. не представља запреку да се расправља о новој тужби у истој ствари, јер ако суд нађе да је допустив редован правни пут решаваће о самој ствари, а о њој до сада није у меритуму решавано” (Пресуда Гз — 1/71, од 26. 2. 1971).

Питање материјалне правне снаге решења није у ЗПП-у добило свој изричан одговор, управо као што га није дао ни Законик од 1929. Ваља приметити да ни аустријски Законик о поступку од 1895, који је Законом од 1929. преузет у предатно југословенско право, не садржи одредбу која би имала за предмет материјалну правноснажност решења (31). У чл. 336. ЗПП, у којем су изрично наведене одредбе о пресуди које се примењују на решење, не помиње се одредба чл. 322. која говори о материјалној правноснажности пресуде. Ако би се одговор на постављено питање тражио само у тексту члана 336. он би морао бити одречан. Међутим, сасвим је несумњиво да материјално правноснажно постаје оно решење које садржи мериторну одлуку. Такву природу имају — као што је у наведеној одлуци речено — платни налог (налог за испражњење пословне просторије) и решење којим се одлучује о тужби због сметањаседа. Слично томе, материјалну правну снагу имају решења којим се странка осуђује на новчану казну. Јер и ту одлуку суд је дужан поштовати у другом поступку, у овом случају извршном. Извесно је, даље, да као правноснажна одлука не може да дејствује решење којим суд управља поступком, формално или материјално (одређивање и продужавање рокова, за-

(30) Из објављеног текста образложења не види се по ком основу је ВС Југославије у овој ствари одлучивао. Претпостављамо да је он члан 380. тач. 1. ЗПП протумачио тако да равизијској жалби има места и кад је другостепени суд потврдио првостепено решење којим се тужба одбацује. Мислимо да је овакав став исправан. (Исто и Трива, ГПП I. 1972, стр. 605.)

(31) Ближе податке о аустријској и предатној југословенској литератури, који се тичу овог питања, види у нашем чланку „Правноснажност решења у парничном поступку” у Споменици посвећеној од стране ПФ у Сарајеву покојном проф. Самуелу Камхи-у.

казивање и одлагање рочишта, прекидање поступка, закључење расправе, решење о доказивању итд.). Ова решења донесена су само да испуне одређени циљ у текућој парници и њеним окончањем она губе значај. Она не везују ни суд који их је донео, а поготово не дејствују у неком другом поступку, јер ни питање које се њима решава не може у другом поступку да се постави. Остаје још једна категорија решења — она којом се одбацује тужба. Практични значај питања да ли такво решење везује други суд лежи у томе што потврдан одговор повлачи одбацивање нове тужбе из разлога правноснажно пресуђене ствари. Ако се, напротив, узме да решење којим се тужба одбацује не постаје материјално правноснажно, суд би поводом нове тужбе испитивао постојање процесних претпоставки независно од решења којим је у ранијој парници утврђено да једна таква претпоставка није испуњена. Ако бисмо се вратили на чл. 336, можда би се опет наметнуо закључак да то решење не постаје правноснажно. Изгледа да је то био аргумент на коме је заснован изложени став ВС Југославије, мада се у цитираном делу образложења његове одлуке поменути члан не помиње. Савремена југословенска наука, не позивајући се на одредбе ЗПП-а, заузима супротан став ⁽³²⁾. У прилог материјалне правноснажности решења којим се поступак окончава наводе се аргументи који говоре за материјалну правноснажност пресуде. Не треба, међутим, изгубити из вида и чл. 381. ЗПП, који почиње речима „Поступак који је одлуком суда правноснажно завршен може се по предлогу странке поновити” итд. Одредба, дакле, не говори о пресуди, него о одлуци, што значи и о решењу којим се поступак окончава. За такво решење одредба не би имала оправдања ако би једном одбачена тужба могла поново да буде поднесена. Мислимо да овај аргумент треба узети као одлучујући за становиште које је супротно ставу ВС Југославије и које и нама изгледа убедљивије. Додајмо још и то да аргумент који говори за непоновимост тужбе о којој је одлучено пресудом говори у подједнакој мери за непоновимост тужбе која је одбачена.

13. — *Преклузија по окончању извршног поступка.* — Занимљив је спор који је објављен у четвртој свесци под бр. 585. После правноснажности платног налога, окружни привредни суд је примио поднесак којим тужилац изјављује да он, пошто је дошло до споразума странака, повлачи тужбу и одриче се тужбеног захтева. Истовремено он је о овој својој радњи обавестио туженог. Међутим, тужилац је упркос томе, предложио принудно извршење, које је и спроведено. У току извршног поступка тужени није употребио никакво правно средство, али је после тога покренуо парницу ради повраћаја онога што је друга страна принудно наплатила. Првостепени (виши привредни) суд је, прво, превидео да је окружни привредни суд примио поднесак о одрицању од тужбеног захтева, и друго, заузео је став да та тужиочева изјава није од утицаја пошто је дата после

(32) Види: Zuglia, ГПП, 1957, стр. 493. и 561; исти у Коментару Zuglia — Triva, св. II, стр. 290. и 305; Јухарт, ЦПП, 1962, стр. 443; исти, Закон о правном поступку с појаснили, 1963, стр. 339; Трива, ГПП I, 1972, стр. 522. и 531; Марковић, Грађ. проц. право, Књига прва, Свеска друга, 1971, стр. 304. и 311. (поликопирано); Познић, ГПП, 1973, стр. 293.

настанка извршног наслова. Доследно томе, првостепеном пресудом је захтев одбијен. Врховни привредни суд је стао на становиште да одрицање од тужбеног захтева у описаној ситуацији значи да се тужилац прве парнице (тужени друге парнице) одриче права да потраживање наплати. У даљем тексту образложења Врховни суд каже да тужиочева изјава има смисао одрицања од утуженог потраживања и да на њено дејство не утиче то што је дата после правноснажности платног налога. Пошто, дакле, није било места принудној наплати, то друга страна има право на повраћај наплаћеног износа иако се није послужила ниједним од средстава да спровођење извршења спречи (Сл 1430/70, од 2. 9. 1971).

За оцену одлуке Врховног привредног суда од значаја је прво прихода тужиочево изјаве о одрицању од тужбеног захтева. Та изјава не може бити узета као процесна радња, јер у време кад је суду стигла, парница је већ била окончана, а извршни поступак још није био покренут. (Није реч, дакле, о одустанку од дозвољеног извршења уопште, о којем говори тач. 7. § 38. предатног Закона о извршењу и обезбеђењу.) Међутим, то што изјава не може имати оно процесно дејство коме је по својој садржини намењена, не значи да ју треба узети као правно ирелевантну. Врховни привредни суд исправно узима да је тужилац том изјавом изразио вољу која има утицаја на спорни однос. Из приказаног образложења, међутим, не види се јасно какву природу тај суд придаје тужиочевој изјави. Ако се као меродаван узме онај став образложења у којем се каже да тужиочева изјава значи одрицање од права на наплату потраживања, изгледа да се има у виду *pactum de non petendo in perpetuum*, дакле, уговор услед којег се не гаси само потраживање него престаје за увек право на његово судско остваривање. Ако се, пак, пође од оног места у тексту образложења на којем је речено да се суштина тужиочево изјаве састоји у одрицању од утуженог потраживања, рекло би се да Врховни привредни суд види у тој изјави *отпуст (опроштај) дуга*. Можда би најправилније било узети да изјава о одрицању, с обзиром на то да је дата као резултат уређења спорног односа, представља оно што се у немачкој науци зове *негативно признање дуга* ⁽³³⁾. Но, било која од ове три могућности да се прихвати, битно је да није реч о процесноправној, дакле једностраној изјави, него о таквој која производи своје дејство уз сагласност друге стране. Другим речима, и поменути пакт и отпуст и негативно признање дуга имају уговорну природу. Само, за разлику од других уговора, у ове три врсте не важе општа правила о сагласности са изјавом (понудом). Наиме, у знатном делу науке узима се да страна којој је изјава стигла даје своју сагласност (прихвата понуду) ако је одмах не одбије ⁽³⁴⁾. У случају о којем дискутујемо тужилац друге парнице није

(33) *Das negative Schuldanerkenntnis*. Види § 397 немачког Грађ. законика.

(34) За отпуштање дуга, тако Константиновић, Уговори и облигације, члан 298. ст. 3. Исто за француско право, са позивањем на судску праксу, *Mazeaud, Leçons de droit civil, tome deuxième*, 1956, No 1197. У немачком праву *de lege ferenda* се критикује уговорни карактер ових послова и истиче се да би за наступање дејства изјаве о отпусту дуга било довољно одсуство противљења на страни понуђеног лица, ако се при уговорној природи ове установе и даље остане. (Тако *Esser, Schuldrecht, Band I*, 1968, стр. 178.)

се противио изјави о одрицању, те треба узети да се с њом сложио. Извесно је да је у свакој од три наведене конструкције тужени таквим разлојем парнице изгубио право на принудно извршење по платном налогу. Утолико се треба сложити са становиштем Врховног привредног суда.

Друго питање од којег зависи тачност одлуке поставља се поводом чињенице да тужилац парнице по тужби за повраћај није у претходном поступку принудне наплате изјавио жалбу против решења о дозволи извршења нити је поднео опозициону тужбу. Врховни привредни суд узима — као што је речено — да је то пропуштање без утицаја на право тужиоца да после тога тражи повраћај износа који је неосновано наплаћен. За ово гледиште није дато ближе образложење. Изгледа да Врховни привредни суд стоји на становишту да пасивно држање извршеника није сметња да овај после спроведеног извршења врати правни однос у раније стање путем парнице у којој он истиче разлог недопуштености поступка који није изнео против дозволе извршења и тражи повраћај износа којим се тражилац извршења неправично обогатио пошто у спроведеном извршењу на тај износ није имао право. При томе извршни наслов остаје нетакнут. Такав став тешко је бранити. Правно стање створено тиме што је извршење спроведено (потраживање остварено) може бити отклоњено само оним средствима која су предвиђена правним правилима извршног поступка. Ако та средства не буду употребљена, стање створено принудним намирењем постаје коначно ⁽³⁵⁾. У случају да је поверилац покренуо парницу за остварење потраживања мада се пре тога одрекао права да га остварује, дужник коначно губи спор ако у своју одбрану не употреби ту чињеницу, него нека друга одбрамбена средства која се покажу као безуспешна. Правноснажношћу пресуде којом је захтев у таквом случају усвојен наступила је преклузија у погледу свих чињеница које су постојале пре закључења расправе на основу које је пресуда изречена а које пред суд нису изнесене. Туженик не може сада, позивајући се на изјаву друге стране коју је у парници пропустио да истакне, да поднесе тужбу за повраћај онога што је другој страни досуђено. Зашто би било друкчије ако је поменута поверночева изјава дата пре *извршног поступка*? И за тај поступак важи правило да његовим окончањем настаје преклузија у погледу чињеница којима се извршеник није бранио против дозволе извршења. Ако он, на пример, ни жалбом ни опозиционом тужбом не истакне да му је тражилац извршења после окончања парнице дао почек, па извршење буде спроведено, стање које је тим створено остаје коначно. Не видимо да би требало да буде друкчије ако се поверилац заувек одрекао свог права да своје потраживање принудно остварује.

др Боровоје Познић

(35) Остављамо по страни случај у којем је дошло до двоструке наплате са жиро рачуна тако што је пренос спроведен и по налогу суда у извршном поступку и по налогу самог извршеника. Али у том случају није реч ни о каквом пропуштању извршеника да против дозволе извршења употреби процесно средство.

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О ОДУСТАНИЦИ

1. Уговором о одустаници саговорачи предвиђају да једна уговорна страна, или свака од њих, може одустати од уговора плаћајући оној другој одустаницу — суму новца или неку другу имовинску вредност (1). Овим уговором стране обично утаначе да ће она, која је овлашћена да одустане од уговора, имати да плати одустаницу тек пошто искористи то овлашћење а не унапред. Могућно је, међутим, да се одустаница преда и унапред, у тренутку закључења уговора или после тога, у сваком случају пре одустанка од уговора. Кад се одустаница предаје унапред она је по томе слична капари али су иначе разлике међу њима и бројне и значајне. Међутим, без обзира да ли се одустаница само уговара или се даје унапред, она увек изазива једнака правна дејства.

Када је уговорена одустаница, страна која је овлашћена да одустане од уговора има право да одабере једну од следеће две могућности: да остане у уговору и испуни своју обавезу а затим и остварује своја права из уговора према другој страни, или да одустане од уговора и плати предвиђену одустаницу. Али право на овај избор припада само овлашћеној страни тако да друга страна може захтевати од ње једино испуњење уговорне обавезе а нема право да тражи исплату одустанице уместо тога. Своје овлашћење да одустане од уговора може уговорна страна да искористи до рока који је предвиђен споразумом. Кад тај рок није одређен, одустанак од уговора је могућ до тренутка доспелости обавезе стране која је овлашћена да одустане од уговора.

Као што је то случај и у многим другим ситуацијама у којима једна уговорна страна има према другој више алтернативно одређених овлашћења, за одустаницу важи правило према коме, једном учињен, избор одређене алтернативе је коначан тј. не може се више мењати. Отуда, кад овлашћена страна обавести свог саговорача да одустаје од уговора, она више не може мењати своју одлуку. Изјавом о одустанку, уговор престаје тако да ниједна од уговорних страна не може више тражити од друге да испуни своје уговорне обавезе. Исто то важи и кад овлашћена страна обавести свог саговорача да остаје у уговору. Разуме се, осим изричитом изјавом, обавештење о учињеном избору може се учинити и на сваки други начин подобан да се изјави воља. Тако ће, кад овлашћена страна почне да извршава своје уговорне обавезе као и у случају кад она прими, макар и само делимично, испуњење обавезе друге уговорне стране, то значити њено коначно опредељење да не користи овлашћење на одустанак од уговора.

За функционисање одустанице као и дејства која она изазива значајно је и правило према коме плаћање одустанице због одустанка од уговора није условљено кривицом стране овлашћене на одустанак. Она је дужна да плати одустаницу због тога што је одустала од уговора и то је дужна, у начелу, увек када одустане а може одустати из било ког разлога. Међутим, ако је неиспуњење уговора у конкретном случају последица споразумног раскида уговора или кривице обеју уговорних страна као и у случају када је оно изазвано вишом силом, одустаница се не плаћа. Али, ако је неиспуњење уговора наступило из узрока за које је одговорна страна која је овлашћена на одустанак од уговора, она је дужна да плати одустаницу. Иначе, уколико овлашћена страна стекне на основу закона или на основу одредаба главног уговора право да раскине уговор због доцње друге стране, или којег другог узрока, она може користити то своје право без плаћања одустанице.

(1) Одустаница или пишманлук је стара и доста распротрањена установа. Она је била предвиђена у грађанским законима који су важали у бив. Југославији, в. § 909—911 АГЗ; § 551 СГЗ; чл. 552 и чл. 953 Општег имовинског законика за Црну Гору. Одустаница је регулисана и правилима Општинх узанси за промет робом, в. чл. 48—50 а предвиђена је такође и у Скици за законик о облигацијама и уговорима проф. М. Константиновића, в. чл. 50 и 51.

Из изложених правила о одустаници проистиче и то да, кад испуни своју обавезу из уговора, овлашћена страна није дужна да плати одустаници. Због тога, уколико је она унапред дала одустаницу а испунила је своју уговорну обавезу, друга страна је обавезна да је врати.

2. Организована на начин као што је то укратко изложено, одустаница представља корисно средство коме, не тако ретко, прибегавају уговорне стране уопште и нарочито у области привредноправних послова. У многим ситуацијама неко лице, немајући све потребне елементе да неопозиво заснује уговорни однос, или ако предвиђа неке промене које могу да наступе у времену између тренутка закључења уговора и доспелости обавезе (нпр. пораст цена сировина или услуга, отварање могућности за предузимање неког уноснијег посла у блиској будућности и сл.) има интереса да уговори за себе могућност да изиђе из уговора ако се покаже да јој он неће донети очекиване користи. Исто тако и саугворач овог лица може имати интереса да закључи неки уговор уз клаузулу о одустаници. Некад он то чини јер жели да ступи у уговорни однос па макар и уз одустаницу или уколико процени да ће и ако дође до одустанка од уговора с обзиром на висину одустанице или неке друге околности, ипак имати користи, или просто, због тога што очекује да друга страна неће искористити своје овлашћење да одустане итд.

Од свих питања у вези са одустаницом чије расправљање може да побуди интересовање, определили смо се за два о којима је у нашој судској пракси заузет став. То је најпре питање: да ли страна која је верна уговору, кад дође до одустанка од уговора, има право да захтева исплату одустанице и у ситуацији кад услед тога није претрпела никакву штету нити је имала било каквих трошкова? Потом, то је питање: може ли суд на захтев заинтересованог лица, да смањи висину одустанице ако је она превише одређена.

Изложићемо како су судови расправљали и одлучивали о сваком од ова два питања додајући томе и нека сопствена разматрања.

I

3. У једном случају тужилац је са туженим закључио уговор при чему је тужени задржао за себе право да може одустати од уговора у одређеном року уз плаћање предвиђене одустанице. Пошто је одустао од уговора а одбио да плати уговорену одустаницу, тужилац се обратио суду са захтевом да овај натера туженога да плати уговорени износ на име одустанице. Тужени се пред судом противио овом захтеву истичући да тужилац није претрпео никакву штету услед одустанка од уговора па је с тога његов захтев неоснован. Првостепени суд је усвојио тужбени захтев а Врховни привредни суд је, решавајући по жалби туженог, потврдио првостепену пресуду⁽²⁾.

У Збирци судских одлука где је објављена ова пресуда дат је само један кратак одломак њеног образложења. У њему се наводе једино основне чињенице спорног случаја као и став суда. Због тога се не може знати на којим аргументима он почива. Ево како је тај став формулисан:

„Дакле у чл. 3. њиховог споразума странке су уговориле одустаницу која у овом случају представља уговором одређени износ новца, који је обавезна да плати она страна која користи своје уговором одређено право да одустане од уговора и коју (одустаницу) уговору верна странка (овде тужилац) има право да захтева без обзира да ли је претрпела какву штету или имала трошкове изазване одустанком...”⁽³⁾.

(2) Пресуда Врховног привредног суда Сл 1121/70, објављена у Збирци судских одлука, књ. XVI, св. 1. одлука бр. 118. на стр. 259—261.

(3) Исто, стр. 261.

Лишени обавештења о аргумензима суда поводом заузетог става, који иначе у потпуности подржавамо, указаћемо на неке разлоге за које верујемо да их је и суд имао у виду приликом одлучивања.

4. О природи одустанице као и њеној функцији писано је веома мало у нашој литератури и то, колико нам је, познато, само у уџбеницима облигационог права, дакле на најопштији начин. У тим оквирима су о природи одустанице изражена два супротна мишљења. Према првом, довољ [онвџ! э!л!л!о!о!о! дџ! в!ово!л! в!чџ!в!о!в! о!в!л!о!в!о! в!ч!в!л!о!в!о! в!о! ној страни да, било из ког разлога, и веома лако изиђе из уговора уз једину обавезу да плати свом самоуговорачу одређену имовинску вредност (4). Присталице другог мишљења, напротив, виде у одустаници инструмент јачања уговора па је с тога сврставају међу средства обезбеђења уговора (5). Ово друго мишљење почиња на следећој идеји: пошто страна која је овлашћена да одустане од уговора може то учинити једино ако плати другој страни предвиђену имовинску вредност, она је изложена психолошком притиску због изгледа на тај имовински губитак а то је дестимулира да искористи своје овлашћење да одустане од уговора већ напротив утиче да остане у уговору.

Супротна мишљења о овом питању вероватно имају узрок у двојком деловању одустанице према уговорној страни која је овлашћена да одустане од уговора. С једне стране, одустаница омогућује овлашћеној страни да лако изиђе из уговора али с друге, она за њу значи и обавезу да исплати свом саговорнику одређен износ новца ако то жели да учини. Због тога, као да се са подједнаким успехом може бранити свако од поменутих два мишљења. Међутим, изгледа да прави одговор о природи одустанице добијамо тек ако имамо у виду оба њена обележја. Иначе, у зависности од више елемената свака од поменутих двеју црта природе одустанице биће различито изражена у појединим конкретним случајевима. Ако то остаје без утицаја на истакнуту квалификацију природе одустанице као споразума са двојаким деловањем према овлашћеној страни.

Размотримо сада деловање одустанице према страни која је верна уговору.

5. Кад овлашћена страна одустане од уговора, друга страна може да захтева исплату одустанице. Ово њено право потиче из споразума о одустаници. То није захтев за накнаду штете која је проузрокована одустанком од уговора. Чак, кад овлашћена страна одустајући од уговора нанесе штету свом саговорачу овај нема право на накнаду те штете. Јер, одустанком од уговора овлашћена страна не крши своје уговорне обавезе. Напротив, она користи овлашћење које јој припада управо на основу уговора. На тај начин, примена општег правила према коме оштећено лице, ако су испуњени потребни услови, има право на накнаду, имплицитно је елиминисана самим споразумом о одустаници. Због тога и кад претрпи штету па без обзира на њену висину као и ако штете уопште нема, страна која је верна уговору има право једино да тражи исплату одустанице.

На основу споразума о одустаници страна верна уговору, у начелу, никада не може имати право и на исплату одустанице и на накнаду штете па чак ни да, као накнаду, тражи само разлику између вредности уговорене одустанице и висине фактички настале штете. Само изузетно она може имати и то право, најпре уколико је споразумом међу странама тако

(4) М. Константиновић, Облигационо право, према белешкама са предавања, Београд, 1961. стр. 222; М. Вуковић, Обвезно право, књига II, Загреб, 1964. стр. 380.

(5) Ј. Радишић, Облигационо право, Општа део, скрипта, Ниш 1967. стр. 108. Слично и С. Јакшић, Облигационо право, Општи део, треће допуњено и прерађено издање, Сарајево 1960. стр. 163. Иако сврставају одустаницу међу средства обезбеђења, ови аутори указују и на њену улогу слабљења уговора.

посебно уговорено што ће, вероватно бити веома редак случај у пракси, јер се не види интерес неког лица да под тако неповољним условима задржи за себе право да одустане од уговора. А затим, право на накнаду штете услед одустанка може имати уговору верна страна у случају ако је њен саговорач, одустајући од уговора, поступао долозно тј. са намером да јој на тај начин причини штету. У овом другом случају, право на накнаду штете заснивало би се на правилу према коме се споразумом страна не може искључити одговорност за намерно проузроковану штету, а не на споразуму о одустаници нити на факту да је одустанком од уговора причињена штета. Додајмо узгред да ће се и овај други случај догодити у пракси сасвим изузетно.

Као што се види, деловање одустанице према страни која је верна уговору потпуно је различито од деловања уговорне казне. Јер, страна која има право на уговорну казну може поред ње захтевати и накнаду штете до висине претрпљене штете (6). Ово је последица превасходно индемнаторне функције уговорне казне, поред пенадне, коју она такође има. То међутим, није случај са одустаницом.

Изложено резонување стоји упркос томе што је један од критеријума за одређивање висине одустанице и евентуална штета коју би претрпела страна која је верна уговору у случају да друга одустане од уговора. Несумњиво је, да та уговорна страна увек или готово увек има у виду и елемент евентуалне штете због одустанка иако од утицаја у томе могу бити и многи други елементи. Али то није одлучујуће. Јер, друга страна зацело, уопште не полази од тог елемента. Очекујући користи од споразума о одустаници у ситуацији кад, у тренутку закључења уговора није сигурна да ће остати у њему, она се опредељује за висину одустанице на основу сопствене процене о томе колику „цену“ вреди платити да добије овлашћење да одустане од уговора. На пресеку та два интереса и под утицајем многих других околности и пре свега у зависности од стварног односа снага саговорача, они ће и одредити висину одустанице.

Резимираћемо на крају разматрање питања о коме је суд заузео став у цитираној пресуди.

Пошто обавеза плаћања одустанице није условљена кривицом овлашћене стране нити је последица кршења њених уговорних обавеза, она не представља накнаду за штету која би, евентуално настала због одустанка од уговора. Право друге стране да захтева исплату одустанице кад њен саговорник одустане од уговора, потиче из споразума о одустаници. Најзад, споразум о одустаници имплицитно садржи и клаузулу о искључењу одговорности овлашћене стране за штету која би настала вршењем овлашћења. Према томе, одустаница нема индемнаторни карактер и није везана за штету која би могла настати услед одустанка од уговора. Због тога уговору верна страна има право да захтева исплату одустанице без обзира на штету коју је претрпела због одустанка па тако и у случају кад уопште није претрпела никакву штету.

II

6. Друго питање у вези са одустаницом које је привукло нашу пажњу тиче се могућности смањења њене висине од стране суда кад то тражи заинтересовано лице. Оно је у доста блиској вези са питањем о коме је до сада било речи. Јер, ако смо прихватили став да право на одустаницу постоји и кад услед одустанка од уговора није проузрокована никаква штета, значи ли то да страна која је одустала од уговора увек дугује исплату одустанице без икаквог одграничења у погледу њене висине? Као

(6) Опште узансе за промет робом, чл. 251 ст. 2.

што се види, веза између ова два питања је у томе што се одговор на друго може посматрати као утврђивање домаћаја става који је заузет поводом оног првог. Како је већ поменуто, и о овом другом питању судови у нашој земљи имали су прилику да се изјасне. Погледајмо како су они то учинили.

У једном случају купопродаје некретнина тужилац је као купац дао туженима као продавцима, на име капаре 20.000 дин. што иначе представља 10% од куповне цене. Уз то је предвиђено да свака уговорна страна може одустати од уговора при чему, ако то учини тужени, они морају вратити тужиоцу двоструки износ примљене капаре тј. 40.000. дин. Туженици су одустали од уговора али су одбили да плате цео износ свог дуга по основу капаре. Тужилац се обратио суду са захтевом да принуди тужене на испуњење обавезе. Тужени су, не спорећи основ тужиочевог захтева, тврдили да је њихова обавеза претерано високо одређена предлажући суду да је смањи. Првостепени и другостепени суд су усвојили предлог тужених па су пресудили да тужени треба да врате тужиоцу оно што су примили од њега по основу капаре али да, уместо удвојене капаре, како је било уговорено, плате мање. Првостепени суд је сматрао да одговара износ од 3.000. дин. а другостепени је тај износ утврдио на 5.000. дин. По ревизији тужиоца, Врховни суд Југославије је оценио да је у поступку оба суда било битних повреда одредаба парничног поступка због чега се њихове одлуке не могу испитати. Врховни суд је при томе прихватио у начелу становиште нижих судова према коме суд може смањити уговорену капару ако утврди да је она превисоко одређена. (7)

7. У случају чије смо све основне чињенице изложили помиње се капара а истовремено се говори о обавези тужених према тужиоцу због тога што су одустали од уговора. Погледајмо о чему је реч.

Одустаница и капара разликују се међу собом у више тачака. Капара је стварно средство обезбеђења, она се предаје у тренутку закључења уговора и, страна која прима капару, стиче право својине на предмету капаре (осим ако је предмет капаре индивидуално одређена ствар). Одустаница је лично средство обезбеђења, она се, по правилу не даје унапред а и у случају да се преда унапред, страна која је прима, не стиче на предмету одустанице никакво стварно право већ има само државину. Капару губи страна која је крива за неиспуњење уговорне обавезе без обзира која је од страна предала капару. Ако је за неиспуњење обавезе крива страна која ју је дала, друга страна може задржати капару; уколико је за неиспуњење крива страна која је примила капару, страна која ју је дала може захтевати повраћај удвојене капаре. Одустаницу плаћа страна која је овлашћена да одустане од уговора и то тек ако и кад искористи то своје овлашћење. Обавеза плаћања одустанице, као што смо већ истакли, није заснована на кривици стране која је дужна да је плати. Напротив, губитак капаре може погодити само криву страну. Да ли ће се одустаница платити или не, зависи од избора стране која је овлашћена на одустанак од уговора: ако одустане — дужна је да плати одустаницу. Да ли ће крива страна изгубити капару, зависи од избора друге стране: она може тражити принудно испуњење обавезе и накнаду штете због задоцњења а може се задовољити и задржавањем капаре — ако је у питању страна која је примила капару одн. ако је у питању страна која је дала капару, она може тражити повраћај удвојене капаре.

Не задржавајући се на другим разликама између ове две установе, указаћемо још само на једну. Наиме, у случају капаре, страна која ју је дала, не може одустати од уговора остављајући другој страни капару нити то може учинити друга страна враћајући двоструку капару. Ипак, стране

(7) Пресуда Врховног суда Југославије, Рев. 192/70, објављена у Збирци судских одлука, књ. XV, св. 3. одлука бр. 305. стр. 78—80.

се могу споразумети да имовинска вредност коју једна страна предаје другој у тренутку закључења уговора, без обзира како ће је они назвати па тако и кад је назову капаром, има значење одустанице. У том случају свака од страна може одустати од уговора али уз последице које иначе наступају ако је уговорена капара. Тако, уколико одустане страна која је дала поменућу имовинску вредност, она јој пропада. Ако то учини она која ју је примила, дужна је да врати другој страни удвојену вредност онога што је примила. (8)

У питању је, као што се види, споразум о једном начину обезбеђења испуњења уговорних обавеза који је специфичан. У њему су сједињене поједине особине капаре и одустанице а дејства која тај споразум изазива представљају комбинацију правних дејстава та два средства обезбеђења. Због тога се овакав споразум назива „капара као одустаница“ (9). У случају о коме расправљамо, стране у спору су закључиле управо такав споразум.

8. Прихватајући у начелу став изражен у нижестепеним пресудама да суд може смањити износ који туженици треба да плати тужиоцу, Врховни суд Југославије је у образложењу своје одлуке навео и ово:

„При таквом стању ствари, капара има карактер одустанице па страна која је примила капару а одустаје од уговора, обавезна је да другој страни плати износ који одговара двоструком износу капаре.

И овај суд сматра да је, у начелу, суд овлашћен да умери износ који према изнетом правилу прималац капаре треба да плати другој уговорној страни, ако набе да би плаћање двоструког износа капаре представљало прекомерно плаћање. То се односи и на случај кад капара има карактер одустанице.

Но, овај суд налази да ни првостепени ни другостепени суд нису дали довољне разлоге за смањење обавезе тужених на плаћање износа од 3.000. одн. 5.000. нових динара, осим што су навели да је капара несразмерно високо уговорена. То становиште нижестепених судова не може се прихватити, јер би из њега следило да су уговорне стране ограничене у уговарању висине капаре, а то становиште није правилно. Друго је питање умеривање обавезе обавезне стране у погледу плаћања двоструког износа капаре.

Капара је уговорена и дата у износу од 20.000. нових дин. што представља 10% од купопродајне цене. По схватању овог суда, та висина капаре уопште говорећи није претерана, па с тога не би била претерана ни обавеза стране да плати 20% од купопродајне цене на име двоструког износа капаре.

Међутим, околности конкретнег случаја могу бити такве да оправдавају умеривање обавезе обавезне стране на враћање двоструког износа капаре (на пример, оправдани разлози за одустанак од уговора, економски неоправдано стицање прекомерне користи на страни даваоца капаре у виду примања њеног двоструког износа, тешке економске прилике стране која одустаје од уговора и која би по том била обавезна да врати двоструки износ капаре и др.).“ (10)

9. Као што се може видети, Врховни суд Југославије се у цитираном образложењу не позива ни на једно законско правило на коме би засновао свој начелни став. Разлог томе је што у закону и нема правила по коме би суд могао да смањи висину одустанице уколико то тражи интересо-

(8) Опште узансе за промет робом, чл. 50. Исто правило садржи и италијански ГЗ у чл. 1386. ст. 2; Швајцарски законик о облигацијама у чл. 158; АГЗ у § 910 и др.

(9) Тако Опште узансе за промет робом, в. чл. 50.

(10) Пресуда Врховног суда Југославије цитирана у примедби бр. 7, стр. 79.

вано лице. Супротно томе, такво правило постоји кад је у питању уговорна казна. Погледајмо откудa та разлика.

Уговорник у чију је корист предвиђена уговорна казна има право да захтева њену исплату под условом да је неиспуњење одн. неуредно испуњење обавезе друге стране, наступило њеном кривицом. Та кривица се претпоставља јер је у питању уговорна одговорност па је тако терет доказивања пребачен са повериоца на дужника. Захтев за испуњењем овог услова нужно проистиче из природе уговорне казне о чему смо раније учинили једну напомену. Додајмо овде да је то уједно и објашњење што се висина уговорне казне одређује према евентуалној штети која ће настати ако друга уговорна страна прекрши своје уговорне обавезе. При томе се на овако одређену висину додаје још један износ па тако уговорна казна, поред одштетне, остварује и функцију притиска на дужника да испуни своју обавезу. Због тога, ако се покаже да је уговорна казна претерано висока у поређењу са штетом која је настала кршењем дужникове обавезе, суд је овлашћен да је умери али не на износ мањи од проузроковане штете већ нешто виши од тога. ⁽¹¹⁾ Применом овог правила осигурава се да уговорна казна оствари своју функцију јер би иначе споразум о уговорној казни могао да послужи као средство за постизање зеленашког интереса или неког сличног недозвољеног резултата. Поминемо узгред да овакав став представља устаљену праксу судова у нашој земљи. ⁽¹²⁾

Насупрот томе, обавеза плаћања одустанице није санкција за кривицу стране која је овлашћена на одустанак од уговора, нити је та обавеза намењена накнади штете, која је настала услед одустанка. Као што је већ изложено, одустаница представља „цену“ коју плаћа овлашћена страна ако жели да изиђе из уговора. Ако суд ипак прихвата њен захтев да умери висину одустанице, он то може чинити из неких других разлога но што је то случај код уговорне казне.

Због изложених разлика у функцијама уговорне казне и одустанице, закон допушта смањење прве док то не предвиђа за другу. Међутим, закон не садржи ни правило према коме би то било недопуштено. С тога је на суду да утврди у којим је то случајевима могуће и под којим условима. Цитирани део образложења одлуке Врховног суда Југославије представља покушај да се то учини.

10. Одмах ћемо рећи да тај покушај не сматрамо потпуно успешним, јер оно што је наведено у образложењу не представља довољан основ за став према коме суд може да смањи висину одустанице на захтев заинтересованог лица, што иначе сматрамо потпуно прихватаљивим закључком.

Уствари, Врховни суд веома успешно критикује становишта нижих судова, док је знатно мање успешан кад износи аргументе за сопствени став. Истина, треба узети у обзир да Врховни суд није пресудио ствар већ је само укинуо нижестепене пресуде и вратио случај на поновно расправљање истичући при томе и своје правно мишљење. Ипак, изнету оцену тог мишљења не доводи у питање ни та околност. Да бисмо ту оцену потврдили анализираћемо неке делове цитираног образложења. При томе се нећемо задржавати на свим непрецизностима као и понегде недовољно коректно употребљеним терминима, што може довести у забуну иако ће се поводом неких питања указати и на то.

(11) В. о томе: М. Константиновић, Природа уговорне казне — Смањење од стране суда, Анали Правног факултета у Београду, бр. 2/63. стр. 213.

(12) В. инпр. Решење Врховног суда НР Србије Гж 46/50, објављено у Збирци одлука Врховних судова I, оад. бр. 116, стр. 130—131; Содаба Врховнега содишча Југославије Гж 66/68. објављена у Збирци судских одлука књ. XIV, св. 1. оад. бр. 55. стр. 127—128. као и многе друге.

У делу образложења у којем Врховни суд изражава своје неслагање са нижестепеним судовима он на првом месту истиче принцип да су стране слободне у одређивању висине одустанице, разуме се, додајемо ми, у границама у којима се уопште може говорити о слободи уговарања у савременом праву наше земље. Верујемо да суд не истиче овај принцип само да би га и са своје стране потврдио као основни принцип уговорног права. Он то чини јер оправдано сматра да би, о евентуалном смањењу одн. о поништењу обавезе тужених на тој основи, могло да се говори само ако би споразум о одустаници у конкретном случају био ништав а о томе овде није реч.

С друге стране, Врховни суд с правом указује и на начело „*parata sunt servanda*”. И опет, не да би га потврдио као један од основних принципа уговорног права. Разлог је што то чини, изгледа нам, да би релефније истакао како елиминисање тог принципа у конкретном случају није немогућно али за то морају постојати ваљани разлози. Јер, шта значи став нижестепених судова да се висина одустанице може смањити уколико је претерано висока? Шта је критеријум да се то утврди?

С обзиром на оно што је речено раније о одустаници, питање се уопште не може тако поставити. Стране су уговориле, дакле сагласиле се о висини одустанице, свака од њих према процени сопственог интереса у томе. Отуда, висина одустанице није ни „дрениска” ни „превисока” већ је она коју су два разумна лица утврдила својим споразумом. Због тога је Врховни суд у праву кад истиче да висина одустанице, сама по себи, па ма колика она била, не може бити основ за њено смањење одлуком суда.

11. Свој став начелног прихватања могућности да суд смањи висину одустанице Врховни суд образлаже једино постојањем „околности конкретног случаја које то оправдавају”. Које су то околности сазнајемо из примера које суд наводи.

Међу такве околности Врховни суд најпре ставља „оправдане разлоге за одустанак од уговора”. Међутим, у образложењу се ништа ближе не каже о томе. Могућно је, у начелу, прихватити идеју да су такви разлози за одустанак од уговора један од елемената на основу кога, заједно са другима, суд може да одлучи о смањењу одустанице. У одсуству података о тим разлозима у образложењу, бар према тексту који је објављен у Збирци судских одлука, покушаћемо да изнађемо који би то разлози могли да буду. Вероватно је то нпр. ако су, после закључења уговора, наступиле знатне и непредвидиве промене па страна овлашћена на одустанак не може остајући у уговору да оствари корист која се, по редовном току ствари очекује у таквом уговору (сировине су нагло поскупеле преко предвидиве мере, није прибављена машина нужна за извршење уговорне обавезе без кривице стране која одустаје од уговора, не може се набавити ствар коју треба испоручити према уговору или је то скопчано са несразмерно великим трошковима и сл.). Али у ред таквих разлога не треба убројати и оне који су шпекулативне прероде, нпр. одустанак од уговора је учињен због прихватања уноснијег посла. Наравно, ту не спадају ни сви други разлози који би указивали, у већој или мањој мери, на несавесност стране која одустаје од уговора о чему ће касније још бити речи.

Као следећи пример околности које оправдавају смањење одустанице, Врховни суд наводи „економски неоправдано стицање прекомерне користи на страни даваоца капаре у виду њеног двоструког износа”. Изрази „неоправдано” као и „претерано” нису довољно прецизни. У области права они могу имати више значења а верујемо да је тако и у области економије. То отежава да утврдимо са сигурношћу шта је суд имао у виду. Ако то значи да је у питању таква висина одустанице која није ни у каквој сразмери са вредношћу конкретног посла, или са користима које се обично остварују из датог уговора, или са губицима и другим непогодностима

које одустанак изазива за страну која је верна уговору, онда смо спремни да и то убројимо међу поменуће околности.

Најзад Врховни суд помиње и тешке економске прилике стране која одустаје од уговора али то изражава на начин да се може само нагађати шта се хтело рећи уз доста велики ризик да се погреши. Предпостављамо да се мисли или на тежак економски положај у који би доспела та уговорна страна ако плати одустаницу у уговореном износу, или пак, да су баш тешке економске прилике у којима се она нашаа биле разлог да одустане од уговора. Ако је у питању ово прво, сматрамо да то, само по себи, не може бити разлог смањења висине одустанице јер, дужник, у начелу, мора извршити своју обавезу без обзира на имовинске последице по себе па чак и ако га то доводи до економске пропасти. Уколико се мислило на оно друго, изгледа нам да се то може прихватити али само ако је прималац капаре на неки начин искористио такво стање свог саговорача приликом уговарања висине одустанице.

12. Начин на који Врховни суд формулише своју мисао да је смањење одустанице, у начелу, могућно, упућује на закључак да је за то довољно постојање једне од околности чије је примере навео. Он их дакле, третира као алтернативне услове од којих се мора испунити један. Управо због тога нам се и чини да цитирано образложење не пружа довољно основа за одлуку о смањењу одустанице. Јер, мора се имати у виду, одлуком о смањењу одустанице суд, у конкретном случају, елиминише примену поменућа два основна принципа уговорног права.

Полазећи од тога, изгледа нам да могућност смањења претерано високог износа одустанице од стране суда треба дозволити само ако се испуне бар два услова. Најпре, страна која одустаје од уговора мора да буде савесна и то у одређеном смислу речи. То значи, прво да закључујући споразум о одустаници она то није чинила са искључивом намером да одустане од уговора. То такође значи да у тренутку закључења споразума о одустаници она није знала за околности због којих ће извесно одустати од уговора с обзиром да су оне такве да би то учинио сваки разуман човек. Најзад, у оквиру савесности треба овде укључити и то да одустанак од уговора није учињен са намером да се на тај начин причини (страни која је верна уговору) штета или изазову трошкови или неке друге неугодности сличне поменутиим.

Поред овог услова треба да се оствари и један од оних које суд наводи — уз резерве које смо истакли — или неки други сличан њима. Јер, не види се зашто суд треба да подржи захтев за смањењем висине одустанице дужнику који због одустанка долази у тешке економске прилике ако одустаје од уговора да би тим поступком оштетио свог саговорника? Исто то бисмо рекли чак и ако у конкретном случају, одустајући од уговора са таквим циљем, дужник омогућује свом саговорачу да прибави несразмерну корист пријемом удвојене капаре.

Због тога нам изгледа да генерално правило за смањење одустанице од стране суда, треба нужно да садржи захтев за испуњењем оба поменућа услова, и то у сваком случају пошто то проистиче из суштине ствари о којој расправљамо. По нашем мишљењу, основу судске одлуке о смањењу висине одустанице може представљати једино дужност суда да пружи заштиту управо оним, већ поменутиим, основним принципима уговорног права: принципу слободе уговарања и принципу „*pacta sunt servanda*“. Јер, кад су испуњени услови које сматрамо нужним, одлуком о смањењу висине одустанице суд стварно онемогућује да примена тих принципа, у конкретном случају, послужу остварењу резултата који су супротни циљевима ради којих су ти принципи и установљени. А у питању је несумњиво такав резултат ако се помоћу споразума о одустаници остварује ефект који је супротан њеном смислу и функцији коју има.

13. Остаје још да укажемо на критеријуме помоћу којих се суд може оријентисати у погледу обима смањења висине одустанице. У томе, сматрамо, суд мора полазити од начела правичности. То значи да осим утврђивања разлога који чине основ за одлуку о смањењу одустанице, суд мора узети у обзир и све друге околности конкретног случаја и посебно, пружајући заштиту страни која тражи смањење висине своје обавезе, суд не сме занемарити легитимне интересе друге уговорне стране.

Др Владан Станковић

ИЗ УПРАВНО-СУДСКЕ ПРАКСЕ ФРАНЦУСКОГ ДРЖАВНОГ САВЕТА

У листу „Le Monde”, број од 29. 5. 1973. г., у рубрици посвећеној Државном савету, објављене су две нове одлуке Државног савета, начелног значаја и карактеристичне по ономе што чини основно обележје праксе овог највишег управног суда Француске. Његова пракса је, као што је познато, и еволутивна и стваралачка, јер своје ставове по спорним правним питањима, која понекад задиру у основе правног поретка, еволутивно креира, најчешће у одсуству позитивних прописа.

Према наслову у „Mond-u”, прва одлука је означена — као проширење контроле законитости санкција предузетих против војних лица од каријере, и та одлука приказана је на следећи начин:

Двадесет година после окончања ратова Првог царства и после драме коју су преживела полуплаћена војна лица, донет је закон од 19. 5. 1834. г., који је скоро без измена остао на снази све до 1972. г., којим је уређен статус официра. Овај закон је разликовао у статусу официра вршење дужности везане за чин, и стављао га у зависност од дискреционе оцене владе, и сам чин који је, према усвојеној правно нетачној терминологији, био право официра. Чин је био чврсто правно заштићен: официри су могли бити лишени чина једино у случајевима лимитативно предвиђеним и у поступку подробно регулисаном. Напротив, официр је могао да буде повучен са вршења дужности и у том погледу није му била пружена никаква озбиљна правна заштита. Према досадашњој пракси Државног савета — официр је могао да покрене управни спор против одлуке којом се повлачи са дужности везане за чин, али истичући једино злоупотребу овлашћења или нетачност чињеница утврђених на његову штету, при чему се управни суд није могао упуштати у контролу да ли су те чињенице по својој природи такве да законски оправдавају донету одлуку, која је често имала карактер санкције.

Ова традиционална доктрина сад је напуштена и заузето је становиште да се и на војна лица проширују исте судске гаранције које цивилни службеници већ одавно уживају.

Један официр из јединице техничара војног ваздухопловства позвао је своје другове из истих база да с њим прикупе податке о положају који је тим техничарима одређен у оквиру војног ваздухопловства, на основу чега је сачинио и разделио реферат о техничкој функцији. Држање овог официра, који је тврдио да је његово поступање у складу са војном дисциплином, побунило је његове старешине, и он је, по дисциплинском основу, повлачењем са дужности стављен у стање неактивности.

Пресудом од 18. 5. 1973. г., донетом по реферату госпође Гревис, после операције г. Калона и закључака комесара владе Бутеа, Државни савет је поништио ову меру сматрајући да, с обзиром на услове у којима је кажњени официр радио, чињенице које су му стављене на терет нису такве природе да би могле да оправдају примену дисциплинске санкције.

Овом одлуком Државног савета проширује се судска контрола законитости управних аката донетих на основу слободне оцене. Оно што је досад, као устаљено схватање, важило само за дискреционе акте о цивилним службеницима, сад се проширује и на такве акте о војним лицима. У вршењу судске контроле над тим актима суд испитује како тачност утврђених чињеница тако и њихову оправданост за доношење таквих аката.

У присуству праксе француског Државног савета у судској контроли управних аката слободне оцене, која је новом одлуком употпуњена и проширена, поставља се питање наше управно-судске праксе у том домену. За правно схватање какво је француски Државни савет изградио и без ослонца на позитивне прописе, наши судови надлежни за решавање управних спорова имају основ у изричитој одредби чл. 4, став 2. Закона о општем управном поступку (ЗУП), која је одредба уврштена у ред основних начела управног поступка, да се у оцени законитости управних аката слободне оцене упуштају и у испитивање оправданости правилно утврђених чињеница за доношење таквих аката. Та одредба гласи: У управним стварима у којима је орган законом или на закону заснованом пропису овлашћен да решава по слободној оцени, решење мора бити донето у границама овлашћења и у складу са циљем у ком је овлашћење дато. Практика наших врховних судова у правним спровима је и управљена у том смислу, још не тако децидирано и доследно. У збиркама судских одлука и коментарима Закона о општем управном поступку наведене су такве судске одлуке (Богдан Мајсторовић: Коментар Закона о општем управном поступку — VI измењено и допуњено издање, на стр. 33—37 наведено је више таквих пресуда наших врховних судова). Нема сумње да ће се и наша управно-судска пракса, у циљу што потпуније заштите права грађана и организација и законитости уопште, све више и чвршће оријентисати у том правцу.

Друга одлука Државног савета у приказу »Mond«-а носи наслов извршење незаконитих индивидуалних одлука и приказана је како следи: Према обимној судској пракси, државни органи су обавезни да примењују прописе који су у важности, па и оне које су они сами донели (што је био принцип још римског права), под условом да су ти прописи засновани на закону. Недопуштена је примена незаконитих прописа, да би се избегле такве незаконитости државним органима је забрањено да примењују незаконите прописе.

Међутим, интересантно је питање, које рекло би се још није регулисано, да ли се иста доктрина може проширити и у погледу одлука које немају карактер прописа, нарочито индивидуалних одлука. Сигурно, орган који је донео незакониту индивидуалну одлуку овлашћен је, у начелу, да је повуче у року одређеном за правно средство. Али ако орган није на овај начин повукао своју одлуку, може ли он да одбије да је изврши само са разлога што му та одлука изгледа незаконита. Може ли се допустити такво одбијање као једна врста прећутног повлачења.

Државни савет то није прихватио. Пресудом од 18. 5. 1973. г., донетој на основу реферата г. Жервил-Реаша, после опсервација г. Дезаша и Гароа, и у складу са закључцима комесара владе Бутеа, Државни савет је пресудио — да је орган обавезан да да пуно дејство индивидуалној одлуци раније донетој, уколико она није била ни повучена, нити поништена, односно уколико њена незаконитост није била утврђена судском одлуком.

У нас се не може поставити питање да ли је државни орган обавезан на извршење извршног решења донетог у управном поступку, ако сматра да је оно незаконито. Јер таква обавеза органа проистиче из начела и изричних одредаба Закона о општем управном поступку. Француски Државни савет је, и без постојања законских одредаба о управном поступку,

изградио схватање о обавези органа на извршење коначних индивидуалних аката и кад орган налази да је акт незаконит, у ком погледу су обавезе наших органа фиксиране детаљним одредбама управног поступка.

Према одредбама Закона о општем управном поступку орган може да повуче односно измени своје решење пре него што је достављено. Поводом жалбе орган може да измени ожалбено решење у корист жалиоца. Затим, може у обновљеном поступку по службеној дужности, под строгим условима за обнову предвиђеним у ЗУП-у да поништи односно измени коначно решење. Најзад може у нарочитим случајевима, строго регулисаним у ЗУП-у, поништити, укинути или изменити коначно односно правноснажно решење. Ови изузеци законом прописани потврђују правило о обавези органа на извршење извршних решења, без обзира да ли је убеђен у њихову законитост.

Љубомир Ж. Јевтић

HANDWOERTERBUCH DER KRIMINOLOGIE. Begründet von Alexander Elster und Heinrich Lingemann in völlig neu bearbeiteter zweiter Auflage herausgegeben von Professor Dr. iur. Rudolf Sieverts und Prof. Dr. iur. Dipl. Psych. Hans Joachim Schneider. 2. Band, Lieferung 5/6, S. 321—458. Walter de Gruyter & Co. — Verlag. Berlin, 1971.

Са извесним закашњењем приказујем свеску 5/6 друге књиге овог јединственог лексикона криминологије. Разлог томе је што сам ову свеску примио доста касно, а уз то сам очекивао и последњу свеску друге књиге. Међутим, очигледно је да се издавачка кућа Walter de Gruyter & Co. код издавања овог дела бори са знатним тешкоћама. Но, потребно је пожелети да она истраје у својим напорима, јер предаје јавности једно значајно дело од велике вредности за криминологију*).

У овој свесци завршено је излагање о проституцији, док даљи садржај чине студије о психијатрији наике о психопатологији и вештачењу и о психологији злочина. тј. о криминалној психологији. По свему судећи казивање о криминалној психологији није окончано и његов крај презентираће нам следећа свеска.

1. О проституцији пише Рајнхард Редхарт (Reinhard Redhardt). Прве странице његовог излагања посвећене су одређивању појамних граница и дефиницијама проституције, њеној суштини и њеним појавним формама. Аутор истиче да и данас под *проституцијом* подразумевамо подавање по навици сопственог тела ради полног сношаја или других сексуалних радњи у циљу привређивања. Одмах после овог срећемо и многе варијације ове и овакве дефиниције. Полазећи од разликовања женске и мушке проституције, аутор нас упознаје с њеним прошлим и савременим појавним формама и особеностима.

После прегледног и сажетог историјског осврта о настанку и развоју проституције аутор се бави психолошким аспектом и социолошком проблематиком проституције. Под лупом психологије налазе се питања о менталитету проститутке, о њиховој типологији с обзиром на карактер и о психологији личности споредних лица која учествују у проституцији као занату. Социолошки захвати су бројнији и односе се на друштвене претпоставке за настанак и постојање проституције, као и на положај проституције и проститутисаних лица у конкретним друштвеним структурама и областима.

Посебно место је дато криминолошком и правно-административном проблему у вези са проституцијом. Размотрена су питања о међузависности криминалитета и блуда по занату, као и о криминогености проститу-

---

(*) В. раније приказе, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 5—6, 1969, с. 692—694. и бр. 3—4, 1970, с. 400—402.

ције, проститутки и других лица. Код правно-административних анализа посреди су смисао, сврха и значај важећих закона и других прописа у односу на преживело и прихватаљиво у вези са савременим схватањима о проституцији. Аутор је у свему овом руковођен ставом да проституција није злочин и да проститка није преступница. На крају излагања налази се користан попис литературе, која омогућава даље проучавање проблематике о проституцији.

2. У раду о психијатрији, који је написао Хелмут Ерхардт (Helmut Ehrhardt), реч је о судској психијатрији, наиме о психопатологији и вештачењу. Њен појам је одређен тако што је истакнуто да се она бави психичким обољењима, поремећајима или сметњама под углом њиховог стварног или могућег дејства у разним областима права. Што се тиче вештака и његовог вештачења, он се овде не може ограничити само на дијагнозу какву даје на клиници, већ мора да се изјасни и о одређеним правно релевантним „способностима“, наиме о способности за виност, о пословној способности, о способности за привређивање итд. Одмах после овог аутор је лепо и сажетно изложио повезаност судске психијатрије са криминологијом и кривичним правом. Посебна пажња је посвећена појму болести, који је најчешћи разлог многих неслагања између лекара и судија. О болести в. и одвојен чланак у првој књизи овог лексикона с. 482—496.

Други део рада посвећен је симптомима и синдромима. После краћег увода, генетског аспекта и прилаза биологији и патологији sazревања срећемо се са телесно основаним психичким поремећајима. Посебно су изложене ендogene или кориштогене психозе, психопатије, неурозе, ненормалне реакције, понашања са обележјем појуде за алкохолом, опојним дрогама и др. и поремећајима сексуалног понашања. Ваља истаћи да сва излагања имају на уму тесну повезаност разматраних питања с криминологијом и кривичним правом, те је тако отклоњена могућа једностраност виђења и решења.

Под особеним насловом аутор је веома пажљиво обрадио проблематику о доношењу суда о способности за виност, којом приликом говори и о слободи и одговорности, као и о критеријумима за укидање или смањење способности за виност. На крају аутор се бави и питањима лечења и правног поступка, задржавајући се и на мерама превенције и на мерама поправљања и заштите. Нашу пажњу привлачи и изванредно богат списак литературе.

3. Криминална психологија или психологија злочина је схваћена као део судске психологије, о овој в. прву књигу лексикона с. 205—231. Што се тиче саме дефиниције истакнуто је да се у литератури срећу многа различовања. Тако аутор износи и властито мишљење, имајући у виду међусобну повезаност учиниоца, жртве и друштва, да су питања криминалне психологије: психологија настанка кривичног дела, психологија предупређивања кривичног дела, психологија законодавца и органа правосудја, психологија реакције на кривично дело и психологија повратног дејства реакције на преступника. Његова сажета дефиниција била би да је криминална психологија психологија учиниоца и група учинилаца, жртве и узрока криминалитета у друштву и друштва које кажњава као и његових представника у кривичном законодавству и кривичноправној пракси. После овог следи историјски осврт у коме су изнесени зачеци криминалне психологије, њене теорије и утицаји, као и методи рада. Осврт се завршава критиком историјског развоја ове гране психологије и једним пописом литературе.

А. Д. ВОЕВОДИН, Д. А. ЗЛАТОПОЛЬСКИЙ, Н. Я. КУПРИЦ, *Государственное право зарубежных социалистических стран*. Под редакцией проф. Д. А. Зополского „Юридическая литература“, Москва, 1972, стр. 477

У совјетској правној литератури се све више посвећује пажња упоредном проучавању права посебно права у социјалистичким земљама. Већ читав низ година превод се не само уџбеници и монографије објављени у другим социјалистичким земљама већ и значајнија дела из капиталистичких земаља која могу бити од интереса за упоредно проучавање појединих института права посебно управног права и науке о управљању. У замаху такве акције појављује се и овај уџбеник за совјетске правне факултете и институте, у коме је упоредо изложено уставно право у социјалистичким земљама. Сама појава овог уџбеника у коме се упоредо проучава уставно право социјалистичких држава заслужује пажњу. Пре свега може бити од користи за лакше упознавање извесних института уставног права у социјалистичким земљама, а с друге стране пружа и извесну оријентацију за даља проучавања. У овом уџбенику распоред излагања је следећи: Појам, извори и системи државног права иностраних социјалистичких земаља; државно право иностраних социјалистичких земаља као наука; уставни иностраних социјалистичких земаља; друштвено уређење и сувереност народа; руководећа и усмеравајућа улога комунистичких и радничких партија; садржај и начела правног положаја грађана у иностраним социјалистичким земљама; држављанство у иностраним социјалистичким земљама; природа гаранција и систем основних права и дужности грађана у иностраним социјалистичким земљама; државноправни облици решења националног питања; системи и видови државних органа иностраних социјалистичких земаља; уставна начела њихове организације и делатности; начин формирања представничких органа у иностраним социјалистичким земљама; највиши представнички органи државне власти у иностраним социјалистичким земљама; формирање воље народа у процесу делатности највиших органа народног представништва у социјалистичким земљама; уставни основи организације и делатности највиших државних органа управе у иностраним социјалистичким земљама; месни органи државне власти у иностраним социјалистичким земљама. И на крају контрола уставности у иностраним социјалистичким земљама.

Нема сумње да је упоредно излагање о овој уставној материји веома корисно. Штета што је у овом упоредном проучавању посвећена пажња само иностраним социјалистичким земљама а није вршено упоредно излагање и са одговарајућим институтима совјетског државног права. Разумљиво је што је то тако учињено јер је у СССР-у упоредно државно право социјалистичких земаља посебан наставни предмет који се предаје пре државног права СССР.

Овај уџбеник приредио је колектив катедре државног права Правног факултета Московског државног универзитета М. В. Ломоносов. За сваког ко буде имао потребе за сажетим упознавањем државног права у појединим социјалистичким земљама ова ће књига бити од користи. Уставном праву Југославије је такође посвећена одређена пажња али углавном само на основу уставних одредби и позитивног права. Док се за друге социјалистичке земље наводе и уџбеници и друга литература уставног права за Југославију се не наводи ни један уџбеник југословенског уставног права нити друга литература уставног права већ само један чланак проф. др Јована Борђевића објављен 1964. године у часопису „Советское государство и право“ (стр. 222) и чланак Милентија Пешаковића (стр. 236). Било би целисходно да друго издање отклони ову недоследност и празнину и посвети потребну пажњу и југословенској литератури уставног права. Тако би овај уџбеник уједно пружио потпунија обавештења и омогућио заинтересованим да евентуално сами консултују наведену југословенску

литературу уставног права и упознају се ближе са теоријом југословенског уставног права.

Корисност упоредног проучавања појединих грана права у социјалистичким земљама је неопходна и за теорију и за праксу, па би стога иницијативу за такво проучавање које овим делом показује Московски правни факултет, ваљало поздравити и зажелети да се на основу објективног упоредног проучавања системски појављују дела која би упоредно правним методом сажето приказала поједине гране права, указала на разлике и сличности као и истакла актуелне сложене проблеме у појединим гранама права и тиме с једне стране допринела свестранијем упознавању социјалистичког права а с друге некад олакшало налажење решења за сложене проблеме којима обилује и пракса и теорија свих грана права. Ако и нема потпуне сагласности у појединим гледиштима, сам дијалог и евентуална критичка анализа појединих гледишта, могла би бити од значајне користи како за евентуално мењање гледишта тако и за свестраније сагледавање актуелних проблема теорије и праксе појединих грана права у социјалистичким земљама.

Др Драгаиш Ђ. Денковић

INSTYTUCJE PRAWA ADMINISTRACYJNEGO EUROPEJSKICH PAŃSTW SOCJALISTYCZNYCH. *Praca respofowa pod redakcja Jerzego Starościana* Warszawa, Zakład narodowy imienia Ossolinskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973, str. 683.

Социјалистичка правна литература све више посвећује пажњу проучавању упоредног права. Овај зборник у редакцији проф. Старошћака а уз сарадњу истакнутих пољских правника са успехом удара темеље системском упоредном проучавању појединих институција управног права у европским социјалистичким државама. Упоредно управно право је предмет проучавања и код нас посебно у Институту за упоредно право у Београду, али ваља истаћи да је овај зборник први пут дао један целовитији упоредни приказ већег броја института управног права у социјалистичким земљама. Објављени чланци у овом зборнику су следећи: Наука управног права (J. Starościan); Нормативна делатност управе (J. Starościan); Дефиниција управе и управног права (R. Malinowski); Теорија извора управног права (K. Sobczak); Основна начела социјалистичке државне организације (Z. Leonski); Централни органи управе (E. Ochendowski); Проблеми територијалне поделе (Z. Leonski); Развој регионалног управног апарата (Z. Leonski); Регионални представнички органи и систем органа који су им припојени (Z. Leonski); Други субјекти регионалне управе (E. Ochendowski); Самоуправљање и социјалистичко друштво (E. Ochendowski); Службеници управе (J. Letowski); Облици и методи делатности управе (J. Starościan); Институту управног поступка. Основни проблеми (K. J. Jendroška — J. Jendroška); Институту општег управног поступка (K. J. Jendroška — J. Jendroška); Институту извршног поступка у управном поступку (K. J. Jendroška — J. Jendroška); Институту прекршајног поступка (K. J. Jendroška — J. Jendroška); Контрола делатности управе (J. Borowski); Материјална одговорност државе (E. Letowska); Државна предузећа у социјалистичким земљама (T. Rabska); Учешће колектива социјалистичких предузећа у управљању народном привредом (T. Rabska — Z. Rybicki); Правни облици удруживања државних предузећа (L. Bar); Правни облици управљања народном привредом (A. Chelmonski); Привредна арбитража у европским социјалистичким земљама (A. Stelmachowski); Положај грађанина у режиму услуга које пружају службе управе (T. Kuta) и на крају Питања преображаја организације и метода делатности управе (J. Starościan).

Само навођење наслова објављених чланака у овом зборнику указује од колике је користи за упоредно упознавање појединих института управног права социјалистичких земаља консултовати овај зборник. Сваки од објављених чланака заслужује пажњу. Корист је утолико већа што су писци веома савесно консултовали и законодавство и расположиву правну литературу европских социјалистичких земаља и на једном месту упоредно проучавали развој низа института управног права у социјалистичким земаљама. Указујући на значај овог успелог зборника за упоредно проучавање социјалистичког управног права било би пожељно да се не стане са овим зборником. Поред до сада развијеног рада нашег Института за упоредно право као и осталих института права у другим социјалистичким земаљама, можда би било целисходно тражити решење за системско повремено издавање зборника, који би уз учешће и сарадњу правника из свих социјалистичких земаља, упоредно приказивали актуелне институте свих грана права, пратили њихов развој и указивали на сложене проблеме који се појављују у теорији и пракси социјалистичког права.

Др Драгаш Б. Денковић

Др. Момчило Зечевић: СЛОВЕНСКА ЉУДСКА СТРАНКА И ЈУГОСЛОВЕНСКО УЈЕДИЊЕЊЕ. Институт за савремену историју и НИП Export-press, Београд 1973.

Наша историографија упорно повећава сазнања о југословенском уједињењу. Задуго тек полуосветљени или, чак, незапажени видови и чиниоци тог капиталног збивања постају предмети научне обраде. И на том пољу, наставља се науци својствено стремљење ка употпуњавању истине и, сходно томе, савладавање извесних, повремено неминовних па и дуготрајних, теснаца и једностраности. А њих је, ипак, подоста. Још увек су недовољни историографски увиди у поједине националне и политичке струје и финесе њихова тока у борби за уједињење. Али и они се постепено шире. Да је то тако потврђује, између осталог, и недавно објављена студија „Словенска људска странка и југословенско уједињење“, чије је писац др Момчило Зечевић. Она чини део напора да се научно допре до нових а примарних подробности о југословенском ујединитељском процесу, његовим противречностима, основама и условима. У том процесу, Словенска људска странка — словеначка буржоаско-клерикална политичка формација — заузела је и, уз повремена посустајања, одржала значајно место.

Анализом бити и лица и налицја пројугословенских операција те странке, коју је извршио др Момчило Зечевић, захвата се, уствари, и главнина пресудних страначких таласања на словеначкој политичкој сцени од 1917. до 1921. Њихов највећи и најупечатљивији део тада је подстицан успоном национално-ослободилачке свести словеначког народа и очвршћаваним уверењем његових водећих снага да зри време за досезање националне слободе. Искузујући — на свој начин — баш то, споменута студија успешно разјашњава околности под којима се Словенска људска странка — најснажнији политички чинилац Словеније тога доба — ослабавала уврежене наклоности према аустројугословенству и приводела радикалном програму југословенског државног уједињења. Узрочност тог и таквог преобраћања Словенске људске странке, излаже се с обзиром на дејство покретних догађаја и целину словеначког страначког живота у последњим двама годинама првог светског рата. Отуда се — на страницима те студије — тадашње мене југословенске политике словеначког клерикализма распознају рељефно и, надасве, у својој вишеструкој условности.

Словенска људска странка, као — уосталом — и њени опоненти словеначки либерали и социјалдемократи, из разумљивих разлога, помно се, на махове грчевито, бавила извињањима и предвиђањима тока ратних збивања. Њој и свим осталим, доста различитим, пројектантима решења југословенског питања требало је да на време проникну у крајњу судбу Аустро-Угарске. Доцња или промашај у тој области политичко-стратешких рачунања обећавали су тешка оштећења оних који се у њима набу. Снабдевена смислом за реалистичку навигацију, који се — поводом југословенских ствари — брусио и кроз оштре спорове и расколе у њеним редовима, Словенска људска странка умешно је — како то студија доказује — прешла врло осетљиви пут од Мајске декларације из 1917. до југословенског државног уједињења 1. децембра 1918.

Први део студије, који захвата баш то кратко али за све Словенце, друге југословенске народе и сав зарађени свет драматично и одсудно време, садржи поуздане судове о релевантним ставовима и потезима Словенске људске странке. У њему су, непосредно или посредно, критички омерени многи пређашњи резултати историографије. Тако је потпомогнута и проширена научна борба — зачета напорима појединих словеначких истраживача — против једностраног поимања извесних елемената тог одсека словеначко-југословенске историје. То се особито односи на Мајску декларацију која је — како се у студији истиче — по начину настанка и суштини само формално акт Југословенског клуба у бечком парламенту а стварно, дело Словенске људске странке. Она је, као што се зна неретко обележавана као анахроничан, назадан и ускоклерикалним интересима пренатопљени производ појединих скупина југословенских политичара у Аустро-Угарској. Радам др Зечевића међутим, дограбују се налази да је Мајска декларација, с обзиром на терен и учинак доношења, била реалистички и реално могућ израз југословенске политике, изговаране у условима ратом обеспокојене хаџбуршке владавине.

Другим делом ове књиге уостављена су и целисходно систематизована разматрања о Словенској људској странци у Краљевству СХС, до доношења устава од 28. јуна 1921. године. Са омереношћу, која поседује способност рашишћивања проблема, писац осматра странку словеначког клерикализма у новом, необично сложеном и напетом националном и политичком сазвежђу. Уствари, он исправно казује шта је било уједињење, у чему је његова неопозива историјска величина, али и зашто су и колико — при свему томе — избијали и нападни национално-политички егоцентризми грађанских снага, којима је историја наменила одлучујућу ујединитељску улогу. Тежећи да продре у дијалектику југословенског политичко-државног конституисања, писац се — основано — бави мноштвом градитељских и разграђујућих чинилаца тог далекосежног процеса. Омогућио је, посебно, да се види како су, зашто и до које мере Словенска људску странку дотицала злокобна надметања појединих делова српске и хрватске буржоазије. Уочио је правац њене пловидбе у тим условима, њен труд да је хегемонистичке тежње силнијих национализма не пригъече и да се она — Словенска људска странка — истакне као заштитник словеначких националних интереса. Осветљавају се, такође, њене националне преокупације, бриге и акције при напорима владе југословенске државе да на конференцији мира повољно реши питање својих граница. Словенска људска странка, и не само она, у томе је налазила изгледе да се германски и италијански империјализам одбаце од југословенског простора а словеначко уједињење оптимално доврши. Само у неопходној мери, јер се држи главног тематског пута, писац спомине подухвате радничког покрета и лавирања словеначког клерикализма у заштраваним условима класне борбе.

Однос Словенске људске странке према великим политичким груписавањима и кардиналним питањима уставног уређења нове државе пажљиво је обрађен, пропраћен корисним размишљањима и многим, чини се, постојаним судовима. У тим деловима анализе налазе се и стављају до знања узроци и размере преплитања аутономистичких и државотвор-

них побуда словеначких клерикалаца. Било би, несумњиво јако добро да су у време писања ове студије постојали услови за смелије проучавање чисто клерикалне подлоге или стране национално-политичких инспирација Словенске људске странке. Тај вид ствари можда ће, међутим, још дуго бити прекривен наслуђивањима, полузнањима па и незнањима. Али др М. Зечевих није одустао од тога да га, према могућностима, обради. С обзиром на целину података о предвечерју, а, потом, и чину уједињења, он је закључио да је Словенска људска странка, као израз католичког покрета, превасходно нагињала стварању самосталне југословенске државе са превагом католичког елемента. Прилике су је, међутим, нагнале да свој темељни циљ прилагоди стварности и да, према новом односу снага али — како се види — без жељених резултата настоји да организује југословенски католички блок. Писац ове студије показао је да је зналац друштвених услова, политичког менталитета и особености словеначке средине означеног времена. Борећи се, уз све остало, и са тешкоћама архивистичке природе, он је — ипак — успео да дође и до нових података и да их ваљано искористи. Тако је, једноставно речено, постигао свој циљ. Припомогао је да се словеначка национално-ослободилачка стремљења опазе у својој самосталној величини и друштвеној и политичкој самосвојности. Дао је вредан прилог научном виђењу словеначке компоненте југословенског уједињења. Коначно, подсетио је — свим својим трудом — на неизрециво велику важност свестране спознаје југословенског уједињења, тог, понекад, недовољно, преједноставно или лаконски схватаног и тумаченог збивања.

др Мирко Мирковић

Др Смиља Аврамов, МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО, Треће допуњено издање, Савремена администрација, Београд, 1973, стр. 400

Треће допуњено издање уџбеника „Међународно јавно право“ проф. др Смиље Аврамов, које се појавило десет година после првог, представља значајно обогаћење наше правне књижевности. По методи и анализама које садржи по својим закључцима ова књига заслужује ширу пажњу. Отуда се, и независно од примедбе које се могу ставити, и које ће писац овог приказа покушати да формулише у намери да се прикључи др Аврамов у дискусији коју она покреће у неким питањима, ово дело по својим позитивним обележјима издваја од многих уџбеника међународног јавног права који постоје у нашој земљи.

Писана као уџбеник, значи из дидактичких разлога, књига је нужно наметнула низ ограничења писцу. Битно је, међутим, по нашем мишљењу, да је писац успео не само да очува континуитет у приступу који је имао приликом израде првог издања него и да још више развије свој концептуални прилаз, обогати га и учини још један корак у правцу формирања сопственог погледа на међународно јавно право. Ако се овоме дода чињеница да писац улаже већ низ година посебан напор да у своме уџбенику, међународноправне принципе, правила и установе обради са марксистичког становишта, вредност њеног прилаза је још већа. Познато је, наиме, да је у нашој књижевности међународног права позитивистичка школа одувек била преовлађујућа и да су доста ретки покушаји марксистичке анализе у овој области наше правне науке. Ради се очевидно о тешком задатку који не дозвољава само вербалистичко опредељење већ захтева стваралачку примену марксистичке материјалистичке методологије те можда није ни чудно што се писци тешко одлучују да своје радове усмере у овом правцу.

Управо ова ситуација и дозвољава да се вредност књиге др Аврамов нарочито истакне. У питању је дело које студентима и другима који се

баве теоријом и праксом пружа могућност да се упознају са једним покушајем марксистичке анализе, постојећег међународног права који га не посматра као статичке формални систем правних правила и установа већ као живи инструмент ангажован у међународним и уопште друштвеним кретањима данашњег света. Ово је значајна особина ове књиге чија садржина показује да је писац тежио а и у многоме и успео да своју презентацију материје веже за најновија достигнућа у развоју формалне и материјалне сфере међународног јавног права. Очеvidна је жеља да се оно прикаже у савременом виду и покажу дилеме. Вреди указати и на спремност писца да говори о путевима будућег развоја у циљу остварења једног демократскијег међународноправног поретка.

Са становишта горње оцене заслужују помена одељци о појму међународног права, мирољубивој коегзистенцији, односу међународног и унутрашњег права, материјалним и формалним изворима, структури међународне заједнице, уводна разматрања о међународним организацијама и њиховом појму и класификацији, развоју основних људских права, појединцу као субјекту као и употреби силе. У наведеним одељцима показан је утицај новина из периода после другог светског рата на природу и систем међународног јавног права. Одмах напомињемо да је ангажованост писца у правцу консеквентне марксистичке и модерне интерпретације данашњег стања недогматска и реалистична, изражена су мером и то претежно као израз личног напора да се допринесе формирању што потпуније слике о процесу савременог развоја међународног јавног права. Књига је и у томе погледу корисна јер дозвољава да се дискутује са писцем који и сам ступа, мада не увек и директно, у полемику са схватањима са којима се не слаже.

Делови књиге који по нашем мишљењу заслужују да се на њима зауставимо и скренемо пажњу на схватања писца ради дискусије нису тако бројни и ми ћемо се задржати само на битнијим. Нарочито су интересантни закључци о утицају социјализма, антиколонијалне револуције и најновије научнотехнолошке револуције на улогу међународног јавног права које, како се каже у књизи, своје облике и садржину дугује „једном специфичном сплету објективних друштвених процеса и субјективних чинилаца у савременом друштву“ (стр. 6). Према писцу, међународно право које се појавило на одређеном ступњу развоја производних снага, са формирањем капиталистичких друштвено-економских односа и њиховим престајањем националних граница, представља правни поредак који не служи као унутрашњи правни поредак потчињавању једне класе другом, већ је „средство координације и контроле одређених друштвених односа и процеса у међународној заједници, како би се омогућило функционисање светске привреде и обезбедио светски мир“ (стр. 6). Полазећи од таквог тумачења друштвене функције међународног права писац разрађује његове основне карактеристике као што су: постојање елемента компромиса између различитих држава, односно, њихових владајућих класа, уз поштовање различитих друштвених система и идеолошких разлика, вредност суверене једнакости држава за поимање специфичности ове гране права и, најзад, негирајући аргументе оних који поричу правни карактер међународног јавног права због наведеног недостатка елемента принуде; у реализацији активне мирољубиве коегзистенције проф. Аврамов види друштвено-економску основу његовог савременог и будућег постојања. Посебно су интересантна у томе склопу разматрања о нужности одрицања од рата као средства спољне политике и мирном решавању спорова и сарадњи држава као главним елементима коегзистенције тог новог свеобухватног модела међународних односа.

Прихватајући прилаз и основне закључке писца нама ипак изгледа да конкретни свођење коегзистенције, у односу на антагонистичке блокове и различите политичке системе „... на мирно такмичење, при чему би се, кроз решавање политичких, економских и социјалних проблема,

манифестовала у пракси супериорност датог система" (стр. 10), представља упрошћавање које не одражава стварне процесе видљиве у друштвено-економским и међународним односима и међународноправној сфери. На овоме инсистирамо због тога што налазимо да ни коегзистенција као друштвено-економски основ, ни сарадња држава при одрицању од употребе силе и компромиси, односно, мирно решавање спорова, не могу да утичу на укидање класних противречности или боље речено противречности које се формирају у оквиру продукционог односа и које као такве представљају опредељујућу нит у формирању целокупне зграде друштвено-економских односа савременог друштва. Ни међународни односи ни међународно право не могу да буду имуни од дејства тих противречности (то никад нису били па нису ни данас) и то се веома лепо види из утицаја који разлике у ступњу економског развоја између индустријски развијених земаља и земаља у развоју врше на међународни живот у целини, и то независно од постојећих различитости између социјалистичких и капиталистичких друштвено-политичких и економских система. На овај моменат указујемо јер он представља веома значајну компоненту за процену вредности схватања коегзистенције и места које компромиси и кординирајућа улога међународног права имају у смислу које им даје писац. Пре свега зато што налазимо да у савременом периоду мора нужно да дође до још већег заоштравања у односима између економски развијених и неразвијених подручја света и да ће и реализација и коегзистенција поменутих функција међународног права морати све више да се посматра у зависности од решавања сукоба који ће на тој линији избијати а тек у другом степену од резултата тзв. мирног такмичења. То је разлог због кога очекујемо, насупрот писцу (в. стр. 5) да ће за савремени период бити карактеристичан све више утицај економских момената на развој међународног права.

Друго питање на које бисмо се осврнули односи се на третман силе и њено место у систему међународног јавног права. Одмах напомињемо да општи приступ аутора сматрамо исправним те немамо примедби у односу на начелна разматрања. За нас, међутим, поставља се питање целисходности укључења у Одељак V о решавању спорова и Одсек 2 глава 2, 3 и 4 односима снага (по нама требало би да стоји зараћених) страна у сукобу, лицима заштићеним у оружаним сукобима и прекиду непријатељства — завршетку рата. Као материја тзв. *ius in bello* и као таква резултат историјске нужности правног регулсања понашања држава приликом употребе иначе забрањене оружане силе, ове главе би по нашем мишљењу морале да буду изложене у оквиру посебног одељка. Следствено томе Одељак о решавању спорова сада Одељак V обухватио би поред мирног решавања спорова (чијем би општем историјском развоју нарочито због улоге коју му придајемо у савременом и будућем развоју међународног права, придали већу пажњу) и законите облике употребе принуде о којима се сада говори у Одсеку 2 у глави првој о правној природи рата. Имамо у виду овде параграфе о реторзији, репресалијама, колективним мерама УН, праву држава на самоодбрану и појму и дефиницији агресије. Све остало речено о појму рата, ограничењу и забрани рата, теорији о праведним и неправедним ратовима и ставу марксизма-лењинизма, унутрашњим сукобима и начелу неинтервенције пребацили бисмо у уводне одељке књиге, у оне у којима се анализирају главне карактеристике међународног јавног права.

У дискусији са писцем задржаћемо се још на три општија питања. Једно се тиче односа према развоју доктрине међународног права и месту које је дато марксистичкој школи. Писац у томе погледу поступа историјски оправдано везујући се за совјетску теорију која је потпуно природно прва покушала да са становишта историјског материјализма објасни међународно јавно право. Приказ совјетске теорије је за нас уопште узев прихватаљив али мислим да се у настојању да се прикажу резултати марксистичког проучавања међународног права не бисмо смели зауста-

вити на совјетској теорији. Има довољно наших марксистичких радова који, и поред напомене о нашим недостацима у овој области коју смо напред учинили, заједно са делима марксистичких теоретичара из других социјалистичких земаља и света уопште дозвољавају да се совјетска теорија сматра само једном од постојећих марксистичких међународно-правних школа. Ову констатацију не би требало схватити као критичку примедбу која се директно тиче само књиге коју приказујемо и која је сама по себи допринос марксистичком разумевању међународног јавног права. Ову напомену дајемо више да бисмо указали на потребу проширења контекста у коме данас треба црпсти информације о развоју марксистичке доктрине међународног права.

Друго питање општије природе односи се на параграф о основним правима и дужностима држава. Иако је исправно становиште о еластичкој природи међународног јавног права које проистиче из улоге држава као његових главних субјеката, изгледа нам да је не само, као што писац исправно утврђује, немогуће прихватити теорију о основним правима и дужностима држава коју је формулисала природноправна школа (стр. 62) него и да треба одбацити концепт права и дужности држава као оквир приказа њиховог општег положаја у међународном правном поретку. Пре би се оријентисали на тумачење суверености као главног прерогатива независних држава уз указивање на императивне норме и друге обавезе држава које проистичу из Повеље као основног формалног извора међународног јавног права а кодификоване су у Декларацији о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава прокламованој на јубиларном 25. Заседању Генералне скупштине УН.

Најзад, изгледа нам да треба да укажемо на потребу да приликом израде следећег издања писац посвети већу пажњу постојећој југословенској књижевности међународног јавног права а у циљу њеног потпунијег коришћења. И то и да би помогло студентима и читаоцима у обради појединих питања него и да би се подробније показао наш допринос развоју међународног права после другог светског рата који није мали. Ово посебно важи за конкретну акцију наше земље у области међународно-правне сарадње у оквиру Уједињених нација и раду на кодификацији и прогресивном развоју. Да бисмо били јаснији рећи ћемо одмах да не мислимо на давање информација као таквих. У томе погледу књизи се не може много замерити. У њој се помиње допринос наше земље и теорије тамо где је то био случај. Сматрамо ипак да треба уложити нов напор и посредством потпуније и садржајније анализе наших међународно-правних становишта из праксе и теорије покушати да се учини доступнији студентима и научној јавности југословенски део у развоју постојећег међународног јавног права. То је тежак задатак који се не тиче искључиво писца књиге. То је задатак који стоји пред нашом науком уопште. Њега би требало сви да имамо на уму због потребе да се афирмирају у мери у којој, разуме се, заслужују, изванредни резултати које смо постигли у области међународног јавног права у социјалистичкој несврстаној Југославији који иначе нису остали незапажени у свету. На моменте се може чак добити утисак да су тамо више цењени него у нашој сопственој земљи.

Иако се може закључити да су примедбе које смо формулисали у овом приказу шире природе. Стављајући их желимо да се оне схвате више као резултат размисљања на које нас је навело читање књиге него као израз критике. У процесу стварања своје концепције међународног јавног права проф. др Смиља Аврамов је постигла несумњив и озбиљан успех. Зато ћемо са великим интересовањем очекивати следеће четврто издање њеног „Међународног јавног права“.

Др Јелена Вилус: ГРАБАНСКО-ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ИЗВОБАЧА И ПРОЈЕКТАНТА, Београд, 1973, стр. 238.

Др Јелена Вилус, већ позната нашој правничкој јавности по низу монографских радова и чланака из области привредног права, у својој најновијој монографији о грабанско-правној одговорности извођача и пројектанта третира једна теоријски значајан и за праксу важан проблем који у нашој правној литератури није на овако целовит и исцрпан начин обрађен. Можемо одмах рећи да је аутор, попуњавајући ову празнину у нашој правној литератури учинио један озбиљан напор у циљу научног расветљавања и обраде проблематике грабанске одговорности у области уговора о грађењу.

Пошто је у Уводним напоменама указао на практични значај питања грабанско-правне одговорности извођача и пројектанта који је изузетно порастао у савременим условима које карактерише по димензијама, до сада, непревазиђена грађевинска делатност, аутор је у првом делу своје књиге исцрпно изложио проблеме уговорне одговорности извођача и пројектанта у току извођења радова. Ту се најпре расправља о правној природи уговора између наручиоца и пројектанта (уговор о делу са извесним сопственим карактеристикама), а затим су изложене и анализирани обавезе и одговорности које из тог уговора произлазе за пројектанта: обавеза придржавања и поштовања правила струке; одговорност за грешке у пројекту, за дошњу у погледу предаје пројекта; одговорност за надзор при извођењу радова и др. (стр. 15—59). Посебна је глава посвећена питањима ослобођења пројектанта од одговорности због кривице наручиоца или трећег лица и услед случаја више силе (стр. 62—69). Прелазећи на питање одговорности извођача, аутор је и овде прво анализирао правну природу уговора између наручиоца и извођача, одредивши се за схватање да је реч о подврсти уговора о делу, да би затим прешао на излагање извођачевих обавеза и одговорности: за уочавање грешака у пројекту и мана земљишта; за одступање од пројекта (накнадни радови и нужни и непредвидени радови); у погледу материјала, начина извођења радова и рокова (стр. 72—152). На крају овог одељка се расправља о ослобођењу од одговорности извођача, а посебно о правном дејству клаузула о искључењу и ограничењу одговорности извођача, где аутор заузима став да би се те клаузуле могле сматрати пуноважним само ако је реч о обичној непажњи и уколико се њима не анулирају професионалне обавезе извођача (стр. 157—173).

Други део књиге др Јелене Вилус је посвећен питањима одговорности извођача и пројектанта после предаје грађевинског објекта. Пошто је најпре изложио теоријске основе ове одговорности, као уговорне одговорности, аутор је на концизан начин изнео проблематику ове одговорности, расправљајући: о примопредаји грађевинског објекта; њеном значају за почетак гарантних рокова; о одговорности (гарантији) извођача и пројектанта за стабилност и сигурност грађевинског објекта; о одговорности (гарантији) за квалитет извршених радова; условима за примену ових гаранција; природи и значају мане која повлачи одговорност; о роковима за подизање твјгбе и другим питањима која се у вези са овом одговорношћу постављају.

Привлаче пажњу и по тематици и по начину, излагања аутора о гаранцијама за стабилност и квалитет. Аутор, додуше, напомиње да при данашњем степену науке и технике, када се за процену статичности и других особина материјала могу да користе најсавременији електронски рачунари, непредвидено рушење објекта због грешке у пројекту или у начину извођења радова, једва може да дође у обзир. Али се то ипак дешава и код нас и у свету, те правна правила садржана у грабанским законцима којима се регулише ова материја нису изгубила актуелност. Општи услови који се предвиђају за постојање ове одговорности су уједначени: мора бити реч о грађевини или о основним (главним, великим) радовима на

једном грађевинском објекту; мана мора бити таквог интензитета да је довела до рушења грађевине или њених основних конструкционих делова или да услед мане прети опасности од рушења; тужба мора бити подигнута у одређеном року. Аутор се, у вези с тим, опредељује за оне системе који предвиђају дуже рокове гаранције (10 година), али се за узврат залаже за усвајање новијих схватања по којима би уговорне стране могле тај рок не само да продуже него и да га скрате (стр. 217 и сл.). Ову тезу аутор образлаже тиме што је ова гаранција, како каже аутор, установљена у корист наручиоца, па „ако наручилац жели тај рок да скрати не видимо који би разлози могли оправдано да се наведу да му се то не дозволи“ (стр. 217—218). Мора се приметити да је аутор, чини се, заузимајући овакво становиште изгубио из вида да овде нису само у питању интереси наручиоца, него и јавни интерес који је уз то, управо у овој материји, много наглашенији у социјалистичком друштву него у капиталистичком свету и да, осим тога, треба водити рачуна о „односима снага“ између самих уговорника који под одређеним околностима могу да наметну једни другим решења у супротности са сврхом коју је законодавац имао у виду, када је прописао гаранцију у циљу заштите једне стране уговорнице. А то ће посебно бити случај онда када једна уговорна страна има монополни положај на тржишту и у могућности је да наметне своје услове другој страни.

Прелазећи на питање одговорности за квалитет извршених радова, аутор констатује да ова гаранција има многе карактеристике гаранције за мане ствари код уговора о продаји, али се од ње разликује, прво, у томе што се односи како на материјал, тако и на начин извођења, као и по томе што се односи не само на извођача него и на пројектанта, надзорног инжењера, као и на друга лица која су везана са наручиоцем уговором о делу. Аутор из овог с правом закључује да се одговорност за квалитет извршених радова мора да постави много шире код уговора о грађењу него што је случај код уговора о продаји и да према томе нису у праву они аутори који ове две одговорности поистовећују. У вези са одговорношћу извођача и пројектанта за квалитет извршених радова, аутор се задржава на битним питањима ове одговорности: условима за примену ове одговорности (мора бити у питању скривена мана и да се појавила у одређеном року после пријема радова); обавезама извођача које проистичу из гаранције (да отклони мане); гарантним роковима за квалитет и року за приговор (стр. 227—233).

Када је аутор овако коплетно третирао проблематику одговорности код уговора о грађењу, штета је што у књизи није обухваћено и питање карактера одговорности у хипотези изградње станова за тржиште, када ће се поставити питање да ли ће бити примењена правила о одговорности продавца за мане ствари, јер се изграђени стан продаје и настају односи из купопродаје или правила о одговорности извођача и пројектанта из уговора о грађењу, иако такав уговор није ни закључен. Ово питање је данас веома актуелно с обзиром да се стамбене зграде највећма изграђују за тржиште и продају у облику етажне својине организацијама или појединцима. Оно је регулисано на законодавном плану у Француској (ревизија Code civil-а од 1967) прихватањем јединствених правила о одговорности извођача и архитеката без обзира да ли је закључени уговор-уговор о делу (грађењу) или уговор о продаји (1). Оно се поставља и у нас, те се може очекивати да ће бити на одговарајући начин регулисано у нашем закону о облигацијама и уговорима чија је израда у току.

У закључку овог приказа желимо да истакнемо неколико општих карактеристика овог рада. Његова је основна карактеристика употреба и коришћење на широкој основи упоредно-правног метода. У излагању су

(1) В. о овом питању В. Круљ: Својина на деловима зграда и изградња стамбених зграда (станова) непосредно за тржиште, Београд, 1969, стр. 70 и с.

заступљени сви важни правни системи: европски и ваневропски, како капиталистичких тако и социјалистичких земаља. При томе ваља истаћи да се аутор не ограничава само на законодавство и судску праксу, него се на широкој основи користи тзв. аутономним правом-решењима усвојеним у разним општим условима, формуларним уговорима и сл., који, у савременој уговорној пракси имају велики практични значај. Аутор свуда настоји, да на бази упоредно-правне анализе, у конфронтацији са ставовима и решењима заступљеним у нас, дође до најрационалнијих закључака и солуција који би могли бити усвојени за наше право. Овом својом особином ће се књига др Јелене Вилус наметнути као неопходни приручник за све оне који се било теоријски било практично баве питањима грађанске одговорности која произлази из грађевинске делатности. Ако се понекад са ауторовим закључцима и сугестијама и не можемо сложити, не може се оспорити да су она и добро образложена и документована и да је аутор, без сумње, у току дискусија и схватања у савременој правној литератури, законодавству и пракси.

Др Врлета Круљ

1. ВАЖНИЈЕ ОДЛУКЕ ФАКУЛТЕТСКИХ ОРГАНА

Факултетско веће на седници од 12. априла 1973. године, прихватило је предлог Комисије за реформу Факултета, о учешћу представника друштвене заједнице и заинтересованих организација у највишим самоуправним органима факултета. На истој седници Веће је донело одлуку о прихватању Самоуправног споразума о удруживању Правног факултета у Београду у Универзитет у Београду.

На седници од 12. априла 1973. Факултетско веће је прихватило предлог своје Комисије за сарадњу са научним установама у земљи и иностранству о научној сарадњи са Правним факултетом Универзитета „Адам Мицкијевич“ из Познања.

На својој седници од 12. V 1973. Факултетско веће је, на предлог Факултетског одбора Савеза студената и Конференције СК Правног факултета у Београду одлучило да се сви ванредни студенти чији је месечни приход по члану домаћинства мањи од 600 динара, ослободе плаћања доприноса приликом уписа године.

На истој седници Веће је донело одлуку о додели кредита за поправку станова и допунске кредите за куповину станова из Фонда заједничке потрошње — за стамбену изградњу члановима Радне заједнице Правног факултета у Београду, у износу од 510.000.—

Факултетски савет на својој седници од 28. IX 1973. године донео је одлуку о повећању броја редовних студената за упис у I годину студија, и то: на Правном факултету у Београду од 800 на 1.000, а у Одељењу у Крагујевцу од 280 на 350 редовних студената.

На својој седници од 5. XI 1973. Факултетско веће је закључило да се потпише самоуправни споразум о учешћу у подједнаком броју представника заинтересованих организација и друштвене заједнице у највишем органу управљања на Правном факултету у Београду. На истој седници извршен је избор делегата за Скупштину Универзитета у Београду за следећи мандатни период. Изабрани су: др М. Јездић, Б. Саблић, В. Милић, М. Урошевић, Р. Матејић и С. Станојевић.

Факултетско веће је на својој седници од 27. XI 1973. године донело одлуку о образовању Комисије за припрему организовања основних организација удруженог рада од 6 чланова из свих делова радне организације Правног факултета у Београду.

2. ИЗБОРИ И РАЗРЕШЕЊА НАСТАВНИКА И САРАДНИКА

— На седници Савета Факултета од 22. XI 1972. године, потврђени су избори:

— **Владимира Милића**, дипломираног правника за асистента за предмет Општа социологија,

— **мр Будимира Кошутића**, асистента поново за асистента за предмет Увод у право,

— **мр Блажа Марковића**, судију окружног суда, за сарадника за одржавање вежби из предмета Грађанско право,
 — **Константина Петровића** за сарадника за одржавање вежби из предмета Грађанско право.

— Савет Факултета на седници од 23. II 1973. потврдио је избор **Милана Петровића**, асистента Института за упоредно право за сарадника за извођење вежби из предмета Римско право,

— Савет Факултета на седници од 12. III 1973. године, потврдио је изборе:

— **др Драгаша Денковића**, ванредног професора за редовног професора за предмет Управно право,

— **др Живојина Алексића**, за ванредног професора за предмет Кривично процесно право са Криминалистиком, а за Криминалистику,

— **мр Драгоша Јевтића**, асистента поново за асистента за предмет Историја државе и права народа Југославије,

— **Марину Јањић**, дипломираног правника за асистента за предмет Породично право са Социологијом породице,

— **Светислава Таборошн** и **Емилију Петровић**, дипломиране правнике, за асистенте при Катедри за друштвено економске науке,

— На седници Савета Факултета од 10. V 1973. године, потврђени су избори:

— **др Влајка Брајића**, за доцента за предмет Радно право са Социологијом рада,

— **Илије Никезића**, шпиковника ЈНА за стручног сарадника за извођење наставе из предмета Основи народне одбране — Одељења у Крагујевцу,

— На седници Савета Факултета од 3. VII 1973. године, потврђени су избори:

— **Ратомира Слијепчевића** и **Зорана Петровића**, дипломираних правника за стручне сараднике за одржавање вежби из предмета Римско право,

— **др Момчила Курдулије**, доцента за ванредног професора за предмет Грађанско право;

— **др Предрага Шулејића**, доцента за ванредног професора за предмет Привредно право и Право осигурања,

— **др Миодрага Трајковића**, доцента за ванредног професора за предмет Привредно право и Саобраћајно право,

— **др Радомира Буровића**, ванредног професора за редовног професора за предмет Привредно право и Међународно привредно право,

— **Милана Бабића**, дипломираног правника за стручног сарадника за одржавање вежби из предмета Наследно право.

На седници Савета Факултета од 28. IX 1973. године, потврђени су избори:

— **мр Мирјане Тодоровић** поново за асистента за предмет Општа социологија,

— **др Мирослава Печујлића**, ванредног професора за редовног професора за предмет Општа социологија.

На седници Савета Факултета од 22. XI 1973. године, потврђени су избори:

— **др Обрада Станојевића**, доцента поново за доцента за предмет Римско право,

— **Дејана Поповића**, дипломираног правника за асистента при Катедри за друштвено економске науке.

Др Стеван Врачар, ванредни професор, Одлуком Факултетског већа од 14. V 1973. године, у смислу чл. 211. Статута Правног факултета у Београду, ослобођен је учешћа у наставним делатностима у трајању од једне године, почев од завршетка наставе у школској 1972/73. години.

Др Андрија Гамс, редовни професор, разрешен је дужности даном 31. VIII 1973. године, по свом захтеву, ради одласка у пензију.

Др Мустафа Имамовић, доцент, разрешен је дужности почев од 30. IX 1973, по свом захтеву, ради преласка на дужност доцента Правног факултета у Сарајеву.

Маргита Јанковић, професор Више школе за немачки језик разрешена је дужности почев од 30. IX 1973, ради одласка у пензију.

Мр Александар Ивић, асистент, разрешен је дужности по свом захтеву, од 15. X 1973, ради одласка на дужност професора Више школе за социјалне раднике у Београду.

Др Бранислава Јојић, разрешена је дужности по свом захтеву, почев од 15. XI 1973. године, ради одласка на нову дужност доцента Правног факултета у Сарајеву.

3. БРОЈ УПИСАНИХ СТУДЕНАТА

У Зимски семестар школске 1973/74. године, уписано је:

Година студија	Редовних	Ванредних
I	1480	1737
II	1401	23
III	500	30
IV	233	117
Свега:	3614	1907

У број редовних и ванредних студената урачунати су и они који поново уписују годину.

Број апсолвената 1.874.

4. БРОЈ СТУДЕНАТА НА ПОСЛЕДИПЛОМСКИМ СТУДИЈАМА

Грађанскоправни смер	15
Привредноправни смер	26
Међународни смер	35
Друштвено-економски смер	6
Кривичноправни смер	18
Политички смер	4
Радноправни смер	13
Правносоциолошки смер	2
Правно-теоријски смер	3
Управни смер	4
Историјски смер	6

Укупно: 132

5. НАГРАБЕНИ СТУДЕНТИ

I За најбољи успех у студијама у школској 1972/73. години, Факултетско веће је на својој седници од 27. новембра 1973. године, предложило Универзитету у Београду да новчано награди 118 студената.

После завршене прве године то су:

Никола М. Петковић, Олга В. Поповић, Радмила М. Палија, Марија М. Васић, Снежана Ш. Мрваљезић, Душанка В. Марић, Радмила Р. Шупут, Габо Д. Кнежевић, Вујадин Т. Милетић, Радмила С. Баићглав, Олга В. Стефановић, Милан Ј. Лазић, Драган С. Лепетић, Милена С.

Симић, Слабана А. Петровић, Љиљана М. Блажић, Драгана Б. Маџарац, Оливера С. Егић, Весна Љ. Петровић, Георгије Р. Марић, Бранко Н. Бузаковић, Милош Д. Стојадиновић, Боса М. Ненадић, Добрила Р. Денић, Драган Б. Станишић, Томица М. Делибашаић, Гордана В. Жановић, Ружица М. Вуковић, Снешка М. Стамболић, Оливер В. Потежица, Љиљана П. Димитријевић, Љубица Ц. Дабић, Верослава Б. Марић, Мила В. Швабић, Бранка М. Томић, Војислав Д. Мраковић, Живка М. Арсенијевић, Татјана Б. Петров, Зобан М. Миловановић, Слободан И. Цвијетић, Зоран Ј. Дреџун, Вељко Д. Буровић, Драган Б. Марковић, Борбе Д. Обрадовић, Божидар Т. Митровић.

После завршене **друге** године то су:

Зорица Б. Кандић, Драгор М. Хибер, Ивана В. Симоновић, Милена Р. Савић, Јулија А. Богосва, Олгица Д. Милорадић, Милена Р. Максковић, Борбе М. Игњатовић, Весна Д. Сигулински, Јовица Д. Тркуља, Надица З. Константиновић, Ружица Д. Антоновић, Мара Ц. Митровић, Мара Д. Тодоровић, Ана А. Миловић, Радослав Р. Симић, Мирослава Ж. Тимотијевић, Биљана Д. Драгојевић.

После завршене **треће** године то су:

Слободан Б. Марковић, Драгољуб М. Поповић, Драгана П. Радовановић, Светлана С. Белопавловић, Душан М. Борђевић, Желимир Б. Чабрило, Боровице М. Шундерић, Снежана М. Станојевић, Гордана М. Грчић, Милош Д. Луковић, Милан З. Радовановић, Лепа Д. Богдановић, Зоран И. Жиц, Војислав С. Недић, Соња Б. Смиљанић, Љиљана Б. Симоновић, Душка Д. Букић, Владимир М. Тодоровић, Радован Р. Ристановић, Роман М. Савић.

После завршене **четврте** године то су:

Дејан М. Поповић, Ненад Р. Костић, Сима Д. Аврамовић, Весна Р. Ракић, Бранислав С. Живковић, Радмила Р. Васић, Зоран А. Јовановић, Павле Р. Пашајлић, Мирко С. Васиљевић, Власта Ф. Квасина, Миле С. Божичковић, Јулијана М. Анбелковић, Лазар Д. Врачарић, Угљеша М. Зекић, Здравко Н. Вукобратовић, Иванка М. Спасић, Светислав Б. Вујић, Крџун Б. Драговић, Милисав Н. Паић, Зорица М. Миловановић, Ана М. Худец и Бошко М. Дивац.

- II За најбољи успех у студијама, на **све четири** године студија (који су дипломирали од новембра 1972. до новембра 1973. године) награђени су новчаном наградом: **Дејан М. Поповић** и **Ненад Р. Костић**.
- III За најбоље урађени темат поводом Дана студената „4 април“ Факултетско веће је наградило новчаном наградом из Фонда пок. Николаја Пахоруква **Раду Лацковић**, студента права, за рад: „Кривичноправни значај пристанка повређеног, са посебним освртом на значај пристанка код хируршких интервенција“.
- IV За најбоље урађене темате поводом 29. Новембра 1973. године, награђено је девет студената.

Прву награду су добили:

Драгор М. Хибер, за рад „Сусвојина“,
Саниша Унгуран, за рад „Обнова управног поступка“,
Љиљана Живановић, за рад „Заједничка имовина супруга“ и
Оливер Потежица, за рад „Настанак принципата према Тациту и Апијану“.

Другу награду су добили:

Драгољуб М. Поповић, за рад „Југословенски народи и Берлински конгрес“,

Дубравка Стајић, за рад „Правни проблеми вештачког оплођења“,

Снежана Станојевић, за рад „Обнова управног поступка“ и

Гашо Кнежевић, за рад „Правни положај жене у класичном и пост-класичном праву“.

Трећу награду је добио **Жарко М. Рајковић**, за рад „Нација као друштвена заједница“.

6. НОВОИЗАБРАНИ ДЕКАНИ И ПРОДЕКАНИ ПРАВНИХ ФАКУЛТЕТА У ЗЕМЉИ

1. Правни факултет у Београду

Декан: др Милан Деспотовић, редовни професор

Продекани: 1. др Драгаш Денковић, редовни професор

2. др Мирослав Петровић, ванредни професор

3. др Живомир Борђевић, ванредни професор — управник Одељења у Крагујевцу

2. Правни факултет у Новом Саду

Декан: др Славко Царић, ванредни професор

Продекан: др Младен Стојанов, доцент

3. Правни факултет у Скопљу

Декан: др Миле Хаџи-Василев, професор

Продекани: др Бранко Зеленков, професор

др Владимир Митков, професор

4. Правни факултет у Љубљани

Декан: др Рупко Годец, професор

Продекан: др Богомир Сајевић, професор

5. Правни факултет у Приштини

Декан: др Хајредин Хоџа, редовни професор

Продекани: др Бранислав Марковић, ванредни професор
др Абедин Феровић, доцент

6. Правни факултет у Титограду

Декан: Никола Срзентић, редовни професор

Продекан: др Бранислав Ивановић, ванредни професор

Припремио Милић Урошевић

7. ОДБРАЊЕНИ МАГИСТАРСКИ РАДОВИ

МИЉАНА СТОЈАНОВИЋ: Теоријски допринос Бориса Кидрича методу организовања социјалистичке репродукције. Одбрањен 24. децембра 1971.

МИЛОШ ПРЕЛЕВИЋ: Класици марксизма о друштвеној суштини војне силе. Одбрањен 30. децембра 1971.

БОРИСЛАВ ИВОШЕВИЋ: Клаузуле неодговорности у уговорима о превозу робе морем. Одбрањен 15. фебруара 1972.

МИЛАН ОБРЕНОВИЋ: Међународни суд за утврђивање ратних злочина у Вијетнаму. Одбрањен 28. фебруара 1972.

ЗОРАН ВИДОЈЕВИЋ: Самоуправљање, стање, дилеме, перспективе. Одбрањен 7. марта 1972.

- ЉУБОМИРКА ЈУДИН: Организација српске власти у Војводини 1848—1849 (с посебним освртом на рад Главног одбора Српске Војводине). Одбрањен 14. априла 1972.
- ЗЛАТИБОР МИЛОВАЊОВИЋ: Улога омладине у савременим међународним односима. Одбрањен 18. априла 1972.
- РАДИВОЈЕ МАКСИМОВИЋ: Конструкција и примена input-output табеле у нашим условима. Одбрањен 18. априла 1972.
- МИРОСЛАВ РАБАСОВИЋ: Непосредна демократија и њени облици у савременом друштвено-политичком систему Југославије. Одбрањен 26. априла 1972.
- КОНСТАНТИН ОБРАДОВИЋ: Начело забране претње силом или употребе силе према одредбама чл. 2 ст. 4. Повеље УН. Одбрањен 29. априла 1972.
- РАИФА ХАМЗИЋ: Аграрно питање у Босни и Херцеговини за време Аустроугарске у периоду 1878—1914. Одбрањен 23. маја 1972.
- СТЕВАН ШПАЊОВИЋ: Одговорност поште за пренос пошњака. Одбрањен 30. маја 1972.
- СВЕТОЗАР ШКАРИЋ: Функције избора у друштвено-политичком систему Југославије. Одбрањен 7. јуна 1972.
- ФУАДА СТАНКОВИЋ: Економска основа институционализма с посебним освртом на однос институционализма и марксизма. Одбрањен 22. јуна 1972.
- ИВАН ЈАНКОВИЋ: Класификација извршилаца кривичних дела. Одбрањен 26. јуна 1972.
- ДРАГОМИР БОКИЋ: Уговор о неширењу нуклеарног оружја. Одбрањен 30. јуна 1972.
- МИРОСЛАВ ВРХОВШЕК: Кривично дело довођења у опасност живота и имовине опште опасном радњом или средством из чл. 268 КЗ. Одбрањен 30. јуна 1972.
- ПАВЛЕ ЈЕВРЕМОВИЋ: КП Индије и борба за друштвено-економски преображај Индије. Одбрањен 3. јула 1972.
- СЛОБОДАН СТОКАЊОВИЋ: Облици учешћа грађана у општинској самоуправи. Одбрањен 3. јула 1972.
- САФЕТА КОВО: Слободно вријеме и ослобађање човјека. Одбрањен 5. јула 1972.
- ЖАРКО АНБЕЛИЋ: Супарничарство. Одбрањен 27. септембра 1972.
- МИЛОСАВ СИМИЋ: Улога војнополитичких организација у међународним односима у периоду хладног рата. Одбрањен 13. децембра 1972.
- МИРЈАНА ТОДОРОВИЋ: Марксистичка мисао о сељаштву као субјекту социјалистичких револуција. Одбрањен 18. децембра 1972.
- ФАИК БРЕСТОВЦИ: Заједничка имовина супруга у нашем праву. Одбрањен 20. децембра 1972.
- РАГИП ХАЛИЛИ: Кривичне санкције по обичајном праву Албанаца на Косову. Одбрањен 29. децембра 1972.
- РАТКО МАРКОВИЋ: Покретање уставног спора о неуставности нормативних аката. Одбрањен 19. јануара 1973.
- МАГДАЛЕНА АПОСТОЛОВА-МАРШАВЕЛСКИ: Појава и порекло римске хипотеке. Одбрањен 9. марта 1973.
- ТОДОР ПОДГОРАЋ: Л. И. Петражицки о видовима и подврстама права (интуитивно и позитивно право). Одбрањен 15. марта 1973.
- МИРОЉУБ САВИЋ: Уговор о кредиту у међународном промету. Одбрањен 10. априла 1973.
- ОЛГИЦА МАТИЋ: Испитивање личности малолетника као основ за одређивање васпитне мере и мера третмана у В. П. домовима. Одбрањен 24. маја 1973.
- ДАНИЛО БАСТА: Порекло и сврха државе у Кантовој политичкој филозофији. Одбрањен 26. маја 1973.
- ВЛАДИМИР КУХАЈДА: Проституција у Војводини. Одбрањен 14. јуна 1973.

- ВЕСНА ПРЕКАЈСКИ-БЕСАРОВИЋ: Међународна заштита жига и њен значај за привредно право. Одбрањен 22. јуна 1973.
- БОРБЕ МАРКОВИЋ: Критерији друштвене контроле цена у СФРЈ после 1960. године. Одбрањен 25. јуна 1973.
- ЈАСМИНА ЈОВАНОВИЋ: Одговорност међународног ваздушног превозиоца за неизвршење уговора о превозу робе. Одбрањен 27. јуна 1973.
- ЈОВАН МУНѢАН: Уставни судови у функцији заштите уставности и законитости у Југославији. Одбрањен 28. јуна 1973.
- ДРАГАНА БУРИЋ: Уговор о заједничком улагању средстава између домаће радне организације и иностраног правног субјекта ради заједничког пословања уз заједнички ризик. Одбрањен 28. јуна 1973.
- МИЛАН РИЗНИЋ: Правни аспекти коришћења средстава у радној организацији. Одбрањен 29. јуна 1973.
- МОМЧИЛО РИСТИЋ. Облици и карактер сарадње земаља чланица СЕВ-а. Одбрањен 6. јула 1973.
- МИЛАН СТАНИШИЋ: Цена из уговора о грађењу — правни режим. Одбрањен 28. септембра 1973.
- МИЛАН ПЕТРОВИЋ: Имисије у приватном праву. Одбрањен 1. октобра 1973.
- ЖИВОМИР СТАНКОВИЋ: Доношење устава од 1903. Одбрањен 3. октобра 1973.
- ДРАГАН КОСТИЋ: Развој и критеријуми одређивања појма опасне ствари. Одбрањен 3. октобра 1973.
- ЖАРКО ЈАШОВИЋ: Коришћење слободног времена и преступничко понашање малолетника. Одбрањен 22. октобра 1973.
- ЛУКА ДРАГОЈЛОВИЋ: Обнова управног поступка у праву СФРЈ и судска пракса. Одбрањен 12. новембра 1973.
- ВАЉБОНА НИМАНИ-БЕГОЛИ: Положај жене албанске националности у породици са становишта обичајног и писаног права. Одбрањен 14. новембра 1973.

8. ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

- СЛОБОДАН БЛАГОЈЕВИЋ: Место и функције Уставног суда Југославије у уставном и политичком систему СФРЈ. Одбрањена 21. децембра 1971.
- ТОМИСЛАВ ПОПОВИЋ: Концепција цене развоја. Одбрањена 21. децембра 1971.
- ЈОРДАН ДИНИЋ: Сељаштво и социјалистички преображај у неким земљама Азије. Одбрањена 22. децембра 1971.
- МИХАЈЛО ГРИГОРОВ: Методи друштвеног усмеравања развоја комуналне инфраструктуре. Одбрањена 23. децембра 1971.
- ВЛАЈКО БРАЈИЋ: Проблеми запошљавања у условима техничког прогреса — с посебним освртом на делатност међународне организације рада. Одбрањена 29. децембра 1971.
- МИЛОШ ТРИФКОВИЋ: Одговорност превозника за неизвршење обавеза из уговора о превозу ствари друмом у домаћем транспорту. Одбрањена 10. марта 1972.
- ПЕТАР СТАНИШИЋ: Радна снага као чинилац привредног развоја у привредно недовољно развијеним подручјима са посебним освртом на привреду Косова. Одбрањена 7. априла 1972.
- МИРКО ИВКОВИЋ: Развој и примена начела слободе саобраћаја у међународном друмском саобраћају. Одбрањена 4. маја 1972.
- МИЛИЈАН ПОПОВИЋ: Појам субјективног права. Одбрањена 26. маја 1972.
- БОРА ЧЕЈОВИЋ: Кривичноправни проблеми трансплантације делова човечијег тела. Одбрањена 26. јуна 1972.
- БОГОЉУБ ФИЛИПОВИЋ: Отмице ваздухоплова у светлу норми међународног и упоредног права. Одбрањена 29. јуна 1972.
- БРАНИСЛАВА ЈОЈИЋ: Правна и политичка једнакост људи у социјализму. Одбрањена 13. октобра 1972.

- МОМИР ДРАГАШЕВИЋ: Правни односи између хотелијера, госта и путничке агенције. Одбрањена 17. новембра 1972.
- ФЕЛЕКЕ ГЕДАЕ ГИОРГИС: Међународно право и гранични проблеми у Африци. Одбрањена 18. децембра 1972.
- МИРОСЛАВ ЖИВКОВИЋ: Основне карактеристике градске старе популације релевантне за даљи развој социјалне политике. Одбрањена 11. јануара 1973.
- МОМЧИЛО ВУКИЋЕВИЋ: Државна интервенција у туризму — упоређење праксе туристички високо развијених земаља Европе. Одбрањена 11. јануара 1973.
- ВЈЕКОСЛАВ ЖНИДАРШИЋ: Конституционализам у Италији. Одбрањена 24. јануара 1973.
- МИЛАДИН СТЕВАНОВИЋ: Правосуђе у току Народноослободилачког рата. Одбрањена 24. маја 1973.
- ЧЕДОМИР ШТРБАЦ: Југославија и односи између социјалистичких земаља. Одбрањена 29. маја 1973.
- БУДИМИР КОШУТИЋ: Судска пресуда као извор права. Одбрањена 22. јуна 1973.
- ГОЈКО ГОЈКОВИЋ: Социјални и финансијски аспекти валоризације личног дохотка који служи за утврђивање пензијског основа и примања по основу инвалидског и пензијског осигурања. Одбрањена 27. јуна 1973.
- БОРИСЛАВ ИВОШЕВИЋ: Одговорност поморског бродара. Одбрањена 3. јула 1973.
- БОРБИ ЦАЦА: Уставност и законитост у СФРЈ и улога Уставних судова у њиховој заштити. Одбрањена 26. септембра 1973.
- МИЛУТИН БУРИЧИЋ: Лично јемство у обичајном праву Арбанаса у Северној Метохији. Одбрањена 15. октобра 1973.
- ПАВЛЕ ЈЕВРЕМОВИЋ: Савремени раднички покрет Индије и узроци његове подељености. Одбрањена 14. новембра 1973.
- КОСТА ЧАВОШКИ: Идеја слободе и демократија. Одбрањена 24. новембра 1973.
- АЛЕКСАНДАР ИВИЋ: Уставноправни концепт друштвене својине у Југославији. Одбрањена 15. децембра 1973.

Припремила Гордана Мрђеновић

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

<i>Др Радомир Лукић</i> : Шта је заједничко међународном и унутрашњем праву? — — — — —	1
<i>Др Александар Пелеш</i> : Комитет за уклањање расне дискриминације — политички орган или тијело судског карактера? — — —	9
<i>Др Љубица Шкара</i> : Организовање и запошљавање дипломираних правника СР Србије — — — — —	21
<i>Др Обрад Станојевић</i> : Gaius Noster — — — — —	59

ПРИЛОЗИ

<i>Мр Драгош Јевтић</i> : Прилог питању поделе краљевине Југославије на бановине — — — — —	67
--	----

СУДСКА ХРОНИКА

<i>Др Боривоје Познић</i> : Белешке уз збирку судских одлука за 1971. годину — — — — —	81
<i>Др Владан Станковић</i> : Неколико напомена о одустаници — — —	103
<i>Љубомир Јевтић</i> : Из управно-судске праксе француског Државног савета — — — — —	112

ПРИКАЗИ

<i>Др Драгољуб Димитријевић</i> : Handwoerterbuch der kriminologie —	115
<i>Др Драгаш Денковић</i> : А. Д. Воеводин, Д. А. Златапольский, Н. Я. Куприш, Государственное право зарубежных социалистических стран — — — — —	117
<i>Др Драгаш Денковић</i> : Instytucje Prawa administracyjnego europejskich Państw socjalistycznych — — — — —	118
<i>Др Мирко Мирковић</i> : Др Момчило Зечевић: Словенска људска странка и југословенско уједињење — — — — —	119
<i>Др Милан Шаховић</i> : Др Смиља Аврамов, Међународно јавно право, III допуњено издање — — — — —	121
<i>Др Врлета Круљ</i> : Др Јелена Вилус, Грађанско-правна одговорност извођача и пројектанта — — — — —	125
ФАКУЛТЕТСКА ХРОНИКА — — — — —	128

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

<i>Др Радомир Лукић:</i> Что является общим в международном праве и в системах прав отдельных государств — — — — —	1
<i>Др Александар Пелеши:</i> Комитет по борьбе с расовой дискриминацией — политический орган или же орган судебного характера — — — — —	9
<i>Др Љубица Шкара:</i> Подготовка и трудоустройство юристов в СР Сербии — — — — —	21
<i>Др Обрад Станојевић:</i> Gaius Noster — — — — —	59

СООБЩЕНИЯ

<i>Мр Драгош Јевтић:</i> К вопросу разделения королевства Югославии на бановины — — — — —	67
---	----

СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА

<i>Др Боривоје Познић:</i> Заметки к сборнику судебных постановлений в 1971 году — — — — —	81
<i>Др Владан Станковић:</i> Несколько примечаний к отказу об исполнения обязательства — — — — —	103
<i>Љубомир Јевтић:</i> Из административно-судебной практики французского Государственного совета — — — — —	112

РЕЦЕНЗИИ

<i>Др Драгољуб Димитријевић:</i> Handwoerterbuch der kriminologie — — — — —	115
<i>Др Драгаши Денковић:</i> А. Д. Воеводин, Д. Л. Златопольский, Н. Я. Куприш, Государственное право зарубежных социалистических стран — — — — —	117
<i>Др Драгаши Денковић:</i> Instytucje Prava administracyjnego europejskih Państw socjalistycznych — — — — —	118
<i>Др Мирко Мирковић:</i> Др Момчило Зечевић, Словенская народная партия и югославское объединение — — — — —	119
<i>Др Милан Шаховић:</i> Др Смиља Аврамов, Международное право, Издание третье, дополненное — — — — —	121
<i>Др Врлета Круљ:</i> Гражданско-правовая ответственность подрядчиков и проектировщиков — — — — —	125

ФАКУЛЬТЕТСКАЯ ХРОНИКА — — — — —	128
---------------------------------	-----

CONTENTS

ARTICLES

<i>Dr Radomir Lukić,</i> What is common to international and internal law	1
<i>Dr Aleksandar Peleš:</i> Committee for the elimination of racial discrimination — political organ or body of juridical character — —	9
<i>Dr Ljubica Škara:</i> Education and employment of graduated jurists in SR Serbia — — — — —	21
<i>Dr Obrad Stanojević:</i> Gaius Noster — — — — —	59

CONTRIBUTIONS

<i>Mr Dragoš Jevtić: Supplement to the question about the division of Kingdom of Yugoslavia on the regions</i> — — — — —	67
--	----

JUDICIAL DECISIONS

<i>Dr Borivoje Poznić: Notes with the collections of judicial decisions for 1971</i> — — — — —	81
<i>Dr Vladan Stanković: Some remarks about</i> — — — — —	103
<i>Ljubomir Jevtić: From the jurisprudence of the French State-Council</i>	112

REVIEWS

<i>Dr Dragoljub Dimitrijević: Handwoerterbuch der kriminologie</i> — —	115
<i>Dr Dragaš Denković: А. Д. Воеводин, Д. Л. Златопольский, Н. Я. Куприщ, Государственное право зарубежных социалистических стран</i> — — — — —	117
<i>Dr Dragaš Denković: Instytucje Prawa administracyjnego europejskich Państw socjalistycznych</i> — — — — —	118
<i>Dr Mirko Mirković: Dr Momčilo Zečević, Slovene popular party and yugoslave unification</i> — — — — —	119
<i>Dr Milan Šahović: Dr Smilja Avramov, International Law enlarge edition</i> — — — — —	121
<i>Dr Vrleta Krulj: Dr Jelena Vilus, Civil responsability of the constructors and architects</i> — — — — —	125

FACULTY CHRONICLE — — — — —	128
-----------------------------	-----

SOMMAIRE

ARTICLES

<i>Dr Radomir Lukić: Qu'est-ce qui est commun au droit international et au droit interne?</i> — — — — —	1
<i>Dr Aleksandar Peleš: Le comité pour l'élimination de la discrimination raciale — organe politique ou corps de caractère judiciaire?</i> —	9
<i>Dr Ljubica Škara: L'instruction et l'emploi des licenciés en droit de la République Socialiste de Serbie</i> — — — — —	21
<i>Dr Obrad Stanojević: Gaius Noster</i> — — — — —	59

VARIÉTÉS

<i>Mr Dragoš Jevtić: Contribution à la question de la divison de La Royaume de Yougoslavie en banovines</i> — — — — —	67
---	----

JURISPRUDENCE

<i>Dr Borivoje Poznić: Notes sur le recueil de jurisprudence en 1971</i> —	81
<i>Dr Vladan Stanković: Quelques remarques sur le dédit</i> — — — —	103
<i>Ljubomir Jevtić: De la pratique judiciaire administrative du conseil d'Etat de la France</i> — — — — —	112

**ИЗДАЊЕ ЦЕНТРА ЗА ДОКУМЕНТАЦИЈУ И ПУБЛИКАЦИЈЕ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА**

**ДР МИХАИЛО КОНСТАНТИНОВИЋ
ОБЛИГАЦИЈЕ И УГОВОРИ**

ЦЕНА 40,—

**ДР ВОЈИН ДИМИТРИЈЕВИЋ
ПРАВО УТОЧИШТА НА ТЕРИТОРИЈИ СТРАНЕ
ДРЖАВЕ (ТЕРИТОРИЈАЛНИ АЗИЛ)**

ЦЕНА 40,—

**ДР ДУШАН ЈАКОВЉЕВИЋ
КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ СЛОБОДА И ПРАВА
ГРАЂАНА У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ
КРИВИЧНОМ ПРАВУ**

ЦЕНА 35,—

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају откупане на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене рукописе Уредништво не враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову књигу послату на приказ.

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе двомесечно.

Претплата за часопис „Анали Правног факултета у Београду“ у 1973. за целу годину износи:

1. За правна лица	Н. дин.	60.—
2. За један примерак	„	12.—
3. За појединце	„	40.—
4. За један примерак	„	8.—
5. За студенте (редовне и ванредне)	„	20.—
6. За један примерак	„	4.—

Претплата за иностранство износи н. д. 90,00 (USA \$ 6).

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број
60803-740-032-4356

**Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД — Булевар револуције 67, тел. 341-501**